

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ &
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ – ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΠΥΛΩΝΕΣ ΑΕΙΦΟΡΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΕ ΟΡΕΙΝΕΣ
ΠΕΡΙΟΧΕΣ - Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΟΡΕΙΝΟΥ ΟΓΚΟΥ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ»**

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ:

Επαμεινώνδας Στούμπας

A.M. 107

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Χαρίλαος Ναζάκης

Καθηγητής

ΠΡΕΒΕΖΑ

ΜΑΡΤΙΟΣ 2018

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ &
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ – ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΠΥΛΩΝΕΣ ΑΕΙΦΟΡΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΕ ΟΡΕΙΝΕΣ
ΠΕΡΙΟΧΕΣ - Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΟΡΕΙΝΟΥ ΟΓΚΟΥ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ»**

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ:

Επαμεινώνδας Στούμπας

A.M. 107

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Χαρίλαος Ναζάκης

Καθηγητής

ΠΡΕΒΕΖΑ

ΜΑΡΤΙΟΣ 2018

**PILLARS OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN MOUNTAINOUS
AREAS - THE CASE OF TZOUMERKA MOUNTAINOUS AREA IN EPIRUS**

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή
Πρέβεζα, 05/03/2018

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπων καθηγητής

Χαρίλαος Ναζάκης,

Καθηγητής

2. Μέλος επιτροπής

Κωνσταντίνος Καραμάνης

Αναπληρωτής Καθηγητής

3. Μέλος επιτροπής

© Στούμπας, Επαμεινώνδας, 2018.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία είναι εκ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Στούμπας Επαμεινώνδας

Υπογραφή

Ευχαριστίες

Αρχικά, ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή Τ.Ε.Ι Ηπείρου κ. Χαρίλαο Ναξάκη για την πολύτιμη βοήθειά του, τις κατευθύνσεις του και την άριστη συνεργασία που είχαμε καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας μέχρι και την ολοκλήρωσή της.

Επίσης, ευχαριστώ όλους τους καθηγητές για τη γνώση που μου πρόσφεραν όλα αυτά τα χρόνια των σπουδών μου καθώς και τους συμφοιτητές μου.

Στη συνέχεια, ευχαριστώ όλους τους τοπικούς φορείς Δήμους και κοινότητες της περιοχής Τζουμέρκων, την Περιφέρεια Ηπείρου, το Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου και τους επιχειρηματίες της περιοχής για τον πολύτιμο χρόνο που μου διέθεσαν.

Περίληψη

Λόγω των συνθηκών που διαμορφώνει το περιβάλλον στους ορεινούς όγκους οι περιοχές αυτές δέχονται επιπτώσεις τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Το μέγεθος των επιπτώσεων επηρεάζεται από την ένταση και την έκταση που ασκείται η δραστηριότητα του ανθρώπου σε αυτούς.

Στην περίπτωση μας η Ήπειρος στην Ελλάδα, χαρακτηρίζεται από τους ορεινούς όγκους της και η περιοχή μελέτης μας, τα Τζουμέρκα, αποτελεί έναν από αυτούς. Η παρούσα εργασία αφού αποτυπώνει την υπάρχουσα οικονομική και δημογραφική κατάσταση στην περιοχή παρουσιάζει τους πυλώνες στους οποίους πρέπει να στηριχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη της τόσο στον πρωτογενή όσο και στον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα.

Αφού γίνεται παρουσίαση της δημογραφικής κατάστασης αλλά και των οικονομικών δραστηριοτήτων στην περιοχή, του Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων και του ρόλου του στην ανάπτυξη της περιοχής, αποτυπώνονται πρότυπες δράσεις κατάλληλες για την περιοχή και σύμφωνες με τους κανόνες αειφορίας. Αμέσως μετά ακολουθεί ανάλυση SWOT της περιοχής και με παρουσίαση συνεντεύξεων από επιχειρήσεις – πρότυπα, αποτυπώνονται οι εμπειρίες και τα αποτελέσματα, και τεκμηριώνονται οι προτάσεις.

Οι προτάσεις αυτές κάτω από κανόνες αειφορίας στα Τζουμέρκα θα συμβάλλουν στην άνθηση της οικονομίας της περιοχής αλλά και της χώρας γενικότερα καθώς επίσης και στην διατήρηση του πληθυσμού που αποτελεί βασικό στόχο. Επίσης αποτελούν πρόταση για ορεινές περιοχές με ανάλογο υπόβαθρο.

Λέξεις κλειδιά: Ορεινές περιοχές, Τζουμέρκα, πυλώνες, αειφόρος ανάπτυξη

Abstract

Because of the conditions that shape the environment in mountainous areas, these areas are affected by economic, social and environmental impacts. The magnitude of the impact is influenced by the intensity and extent of man's activity on them.

In our case, Epirus in Greece is characterized by its mountainous areas and our case of study, Tzoumerka, is one of them. The present work, reflecting the existing economic and demographic situation in the region, presents the pillars on which its sustainable development should be supported in the primary as well as the secondary and tertiary sectors.

After showing the demographic situation and the economic activities in the region, the Tzoumerka National Park and its role in the development of the region, model actions appropriate to the region and in line with sustainability rules are mapped out. Immediately afterwards a SWOT analysis of the region and presentation of business interviews template outlines the experiences and the results, and the proposals are documented.

These proposals under sustainability rules in Tzoumerka will contribute to the blossoming of the economy of the region but also of the country as a whole, as well as to the preservation of the population that is a basic goal. They are also a proposal for mountainous areas with a similar background.

Keywords: Mountainous areas, Tzoumerka, pillars, sustainable development,

«Είμαστε τόσο πλουσιότεροι
σαν άνθρωποι, όσο περισσότερα
πράγματα μπορούμε να απαρνηθούμε»

H.D. Thoreau

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	7
Περίληψη.....	8
Abstract	9
Εισαγωγή.....	15
1. Κεφάλαιο	21
Οικονομία Ορεινών όγκων και απομακρυσμένων περιοχών κάτω από κανόνες αιφορίας – Ορεινή οικονομία στην Ελλάδα.....	21
1.1. Γενικά	21
1.1.1 Η έννοια της αιφορίας.....	22
1.1.2 Ορεινοί όγκοι πρωτογενής και δευτερογενής παραγωγή	24
1.1.3 Ορεινοί όγκοι και Τουρισμός	25
1.2 Οδικός χάρτης για την ανάπτυξη ορεινής οικονομίας στην Ελλάδα	26
1.2.1 Αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές στην Ελλάδα.....	27
2. Κεφάλαιο- Ήπειρος	31
2.1 Η Περιφέρεια Ηπείρου.....	31
2.1.1 Η απασχόληση στην Περιφέρεια Ηπείρου	33
2.1.2 Οικονομικές επιδόσεις της Περιφέρειας	33
2.1.3 Πρωτογενής τομέας.....	35
2.1.4 Γεωργία.....	36
2.1.5 Κτηνοτροφία.....	37
2.1.6 Τουρισμός.....	37
2.1.7 Συμπεράσματα –Μελλοντικές προοπτικές σχετικά με τον πρωτογενή τομέα στην Ήπειρο	38
3. Κεφάλαιο	40
Τζουμέρκα - Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου.....	40
3.1 Περιγραφή περιοχής μελέτης – Τα Τζουμέρκα	40
3.2 Οικονομικά ενεργός πληθυσμός – Απασχόληση – Ανεργία στην περιοχή των Τζουμέρκων.....	44
3.2.1 Διάρθρωση του εργατικού δυναμικού.....	44
3.2.2 Απασχόληση και ανεργία	45

3.3 Σχέση περιοχής μελέτης με την ευρύτερη περιοχή.....	46
3.4 Το Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου	48
3.4.1 Ο Φορέας διαχείρισης	50
3.4.2 Σκοπός	50
3.4.3 Στόχοι του Φορέα Διαχείρισης.....	50
3.4.4 Συνεισφορά του Πάρκου στη οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.....	51
4. Κεφάλαιο	52
Πυλώνες οικονομικής ανάπτυξης στα Τζουμέρκα - Δυνατότητες, Προοπτικές - Τομείς παραγωγής και αειφορία.....	52
4.1 Πρωτογενής Τομέας	52
4.1.1 Γενικά χαρακτηριστικά	52
4.2 Γεωργία	55
4.2.1 Παραγωγική εξειδίκευση της περιοχής (κύριες καλλιέργειες, παραγόμενα προϊόντα)	55
4.2.2 Ποιοτική παραγωγή – Γεωργικά παραδοσιακά προϊόντα, Βιολογικά προϊόντα, Προϊόντα ΠΟΠ, ΠΓΕ (Υφιστάμενα και εν δυνάμει)	56
4.3 Κτηνοτροφία	59
4.3.1 Κατανομή Ζωικού Κεφαλαίου	59
4.3.2 Μεταποίηση και εμπορία κτηνοτροφικών προϊόντων.....	61
4.3.3 Παραδοσιακά και πιστοποιημένα κτηνοτροφικά προϊόντα [Παραδοσιακά προϊόντα, Βιολογικά προϊόντα, Προϊόντα ΠΟΠ, ΠΓΕ (Υφιστάμενα και εν δυνάμει)].	62
4.3.4 Δασοπονία	62
4.4 Δευτερογενής τομέας.....	63
4.5 Τριτογενής τομέας	63
4.5.1 Κύρια χαρακτηριστικά τριτογενή τομέα	63
4.5.2 Μονάδες εστίασης και αναψυχής στην περιοχή μελέτης.....	66
4.5.3 Δραστηριότητες.....	70
5 Κεφάλαιο	80
5.1 Ανάλυση S.W.O.T.....	80
5.2 Οι Δημόσιες υπηρεσίες στα Τζουμέρκα	87
5.4 Παραδείγματα – Συνεντεύξεις.....	92

5.4.1 «Blueberry farms».....	92
5.4.2 Ξενοδοχείο Ruista Tzoumerka Rezort.....	95
5.4.3 Εταιρία εμφιάλωσης νερού Πηγές Κωστηλάτας Α.Ε.....	98
5.4.4 Οινοποιείο Λαμπράκη.....	101
5.4.5 Ξενοδοχείο Ορίζοντες Τζουμέρκων.....	103
6 Κεφάλαιο.....	109
Συμπεράσματα – προτάσεις.....	109
Επίλογος.....	118
Βιβλιογραφία.....	119

Περιεχόμενα Εικόνων

Εικόνα 1 Προσδιορισμός περιοχής μελέτης ως προς τις περιφέρειες της χώρας.....	42
Εικόνα 2 Προσδιορισμός περιοχής μελέτης ως προς τους νομούς της χώρας.....	43
Εικόνα 3 Προσδιορισμός περιοχής μελέτης ως προς γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά.....	43
Εικόνα 4 Διαγραμματική απεικόνιση περιοχής μελέτης ως προς τους οδικούς άξονες.....	47
Εικόνα 5: Όψη μιας από τις κατοικίες του οικισμού «Θέασις».....	67
Εικόνα 6 Ξενοδοχείο «Ορίζοντες Τζουμέρκων» στην Πράμαντα.....	68
Εικόνα 7 Ξενοδοχείο Ruista Tzoumerka Rezort στο Βουργαρέλι.....	69
Εικόνα 8 Κατάβαση ποταμού Rafting.....	71
Εικόνα 9: Ο σεισμός του 1967.....	77

Περιεχόμενα πινάκων

Πίνακας 1 Πορεία πληθυσμού.....	31
Πίνακας 2 Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού.....	32
Πίνακας 3 Εξέλιξη Πληθυσμιακής πυκνότητας.....	32
Πίνακας 4: Οικονομικοί δείκτες.....	33
Πίνακας 5: Οικονομικώς ενεργός και μη ενεργός πληθυσμός.....	45
Πίνακας 6: Οικονομικώς ενεργός ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας και μη ενεργός πληθυσμός.....	45
Πίνακας 7: Πίνακας οικονομικά ενεργών νέων και πρώην απασχολούμενων.....	46
Πίνακας 8: Εκμεταλλεύσεις και χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση.....	53

Πίνακας 9: Εκτάσεις και Αγροτεμάχια	54
Πίνακας 10: Ιδιοκτησιακό καθεστώς	54
Πίνακας 11: Κατανομή Αιγοπροβάτων Ανά Δήμο/Κοινότητα και Δημοτικό/Κοινοτικό Διαμέρισμα	60
Πίνακας 12 Κατανομή Μελισσοκόμων και Κυψελών	61
Πίνακας 13: Μονοπάτια και Διαδρομές	79

Περιεχόμενα διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1 Ηλικιακή πυραμίδα Περιφέρειας Ηπείρου.....	32
Διάγραμμα 2: Διάρθρωση εργατικού δυναμικού.....	44
Διάγραμμα 3 Διάρθρωση εργατικού δυναμικού ανά δήμο και κοινότητα.....	44
Διάγραμμα 4. Παράγοντες διαμόρφωσης στρατηγικής branding σε περιοχές με γεωγραφικές ιδιαιτερότητες.....	76

Εισαγωγή

Γενικά

Οι ραγδαίες εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία προκαλούν σημαντικές αλλαγές και μετασχηματίζουν τις παραγωγικές δομές όλων των κρατών. Δέκτης των αναπόφευκτων αυτών αλλαγών είναι και ο χώρος της υπαίθρου είτε άμεσα με αλλαγές στις παραγωγικές δραστηριότητες και στις χρήσεις του, είτε έμμεσα μέσω των μετασχηματισμών και των αλλαγών στα αστικά κέντρα (ανεργία, υψηλό κόστος ζωής κλπ).

Η ευρωπαϊκή και η ελληνική υπαίθρος δέχθηκε πολλές αλλαγές εξαιτίας των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που συνεχώς μεταβάλλονται. Η ίδρυση της ΕΟΚ αποτέλεσε μια προσπάθεια για να επέλθει πολιτική και οικονομική σταθερότητα στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Έπειτα όμως ακολούθησε η μετανάστευση, η έντονη αστικοποίηση, η εντατικοποίηση και η εκβιομηχάνιση της αγροτικής παραγωγής και φυσικά οι συνεχείς διευρύνσεις της ένωσης, οι οποίες μετασχημάτιζαν τον αγροτικό χώρο και κατ' επέκταση μετέβαλλαν τις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες ιδιαίτερα στην περίπτωσή μας στις ορεινές περιοχές.

Σημείο σταθμός για τον αγροτικό χώρο υπήρξε η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης το 1975, με το οποίο έγινε προσπάθεια να εξαλειφθούν οι ανισότητες και να ληφθούν προληπτικά μέτρα ώστε να μην προκύψουν νέες. Η θεσμοθέτηση της περιφερειακής πολιτικής με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη το 1986 και η περιφερειακή πολιτική για την αγροτική ανάπτυξη και κυρίως τα κοινοτικά πλαίσια στήριξης και οι κοινοτικές πρωτοβουλίες leader συνέβαλαν καθοριστικά στον στόχο της περιφερειακής πολιτικής για την εξάλειψη των ανισοτήτων.

Με τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ το 1992 άρχισε η αποσύνδεση των αγροτικών ενισχύσεων από την παραγωγή ανοίγοντας το δρόμο με νέες προοπτικές ανάπτυξης με κύρια τη διαφοροποίηση της αγροτικής δραστηριότητας και την εισαγωγή της έννοιας της αειφορίας – βιωσιμότητας, στηριζόμενη στο τρίπτυχο: ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη – κοινωνική συνοχή – προστασία περιβάλλοντος¹.

¹ Ανακτήθηκε από https://europa.eu/european-union/topics/regional-policy_el, Σεπτέμβριος 2017

Σήμερα, διανύουμε μια νέα περίοδο προγραμματισμού με σαφώς διαφορετική κατεύθυνση αλλά εξαρτώμενη από τις πολιτικές και τα έργα των προηγούμενων χρόνων. Η ύπαιθρος δεν εξαρτάται απόλυτα από την αγροτική δραστηριότητα. Πλέον, ενισχύεται ο αγροτοδιατροφικός τομέας, η μεταποίηση και η τυποποίηση των αγροτικών προϊόντων, ο τουρισμός, και αναδεικνύεται η ύπαιθρος ως σύνολο και όχι αποκλειστικά ως χώρος για την παραγωγή αγροτικών προϊόντων.

Στην περίπτωση μας η Ελλάδα, όσο κι αν αυτό φανεί απίστευτο σε πολλούς, είναι ουσιαστικά η πιο ορεινή χώρα της Μεσογείου και των Βαλκανίων, καθ' όσον το 42,3% του εδάφους της αποτελείται από ορεινές περιοχές, (σύμφωνα με την οδηγία 268/75 της Ε.Ε.) οι οποίες μάλιστα δεν διακρίνονται για την συνεκτικότητά τους, αλλά για την έντονη χωρική διάσπασή τους και την ανομοιομορφία των τοπίων που δημιουργούν.

Κρίνεται λοιπόν αναγκαία λόγω της ορεινότητας μια ενιαία και ολοκληρωμένη, ορεινή πολιτική, που η Ελλάδα αργά η γρήγορα θα πρέπει να καθιερώσει για να είναι όχι μόνο συνεπής προς τους εναπομείναντες ορεινούς πληθυσμούς, αλλά και προς τους μελλοντικούς πληθυσμούς, που θα θελήσουν να κατοικήσουν τον ορεινό χώρο. Αυτό μπορεί να συμβεί λόγω της συνεχιζόμενης υποβάθμισης της ποιότητας ζωής στις πόλεις ή λόγω των κλιματικών αλλαγών στον πλανήτη μας, που θα δημιουργήσουν έναν νέου τύπου «περιβαλλοντικό πρόσφυγα», στα αμέσως επόμενα χρόνια.

Ο μεγαλύτερος κίνδυνος για τον ελληνικό ορεινό χώρο, δεν είναι μόνο η τραγική μείωση του πληθυσμού, που έχει οδηγήσει στην δημιουργία ενός εξαιρετικά εύθραυστου κοινωνικο-οικονομικού ιστού, αλλά πρώτα και κύρια, η άμεση και έμμεση κατασπατάληση των φυσικών του πόρων και του τοπίου του μέσα από κοντόφθαλμες και αποσπασματικές πολιτικές, που ανταποκρίνονται, συν τοις άλλοις, στην λογική της χωρίς όρια ανάπτυξης.

Στην περίπτωση μας η ορεινή περιοχή των Τζουμέρκων διαθέτει ένα πλούσιο φυσικό περιβάλλον, το οποίο κατορθώνει να διατηρεί την αυθεντικότητά του και μια σπουδαία ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά. Παρ' όλα αυτά όμως παρατηρούνται κάποια φαινόμενα στην περιοχή που καθυστερούν την ολοκληρωμένη ανάπτυξή της.

Η εναλλαγή του πληθυσμού από το χειμώνα στο καλοκαίρι, το πολύπλοκο διοικητικό σύστημα με πολλές ανεξάρτητες κοινότητες, οι διαφορούμενες κατευθύνσεις ανάπτυξης από περιοχή σε περιοχή και οι στενές αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των οικισμών σε οικονομικό, διοικητικό και αναπτυξιακό επίπεδο, δυσκολεύουν την εύρεση και χάραξη μιας ενιαίας πολιτικής για τα Τζουμέρκα. Όμως, το γεγονός ότι βρίσκεται σε μια ενιαία γεωγραφική περιοχή, παρουσιάζει ομοειδή δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά μπορεί να δράσει θετικά και καταλυτικά στο να εξαλειφθούν τα παραπάνω προβλήματα.

Με τη συνεργασία και την αμοιβαία εμπιστοσύνη, κατοίκων και τοπικών φορέων και την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, τα προβλήματα μπορούν να ξεπεραστούν και να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής πάντα με γνώμονα την αειφορία.

Στόχος της εργασίας

Στόχος εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η παρουσίαση πυλώνων οικονομικής ανάπτυξης ορεινών όγκων και πιο συγκεκριμένα η εξέταση της περίπτωσης του ορεινού όγκου των Τζουμέρκων λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διαθέτει και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει, ως ορεινή περιοχή κάτω από προϋποθέσεις αειφορίας.

Η διπλωματική εργασία καλείται να αναγνωρίσει και να αναλύσει την υφιστάμενη περισσότερο οικονομική, δημογραφική, κοινωνική, και περιβαλλοντική κατάσταση στην οποία βρίσκεται η περιοχή, με στόχο τη διάγνωση των δυνατοτήτων και αδυναμιών της, των οικονομικών ευκαιριών και απειλών που μπορεί να προκύψουν. Τέλος μέσω της σύνθεσης όλων των πληροφοριών να προκύψει το όραμα και η στρατηγική για το μοντέλο της αειφόρου ανάπτυξης που θα μπορούσε να εφαρμοσθεί, ώστε να βοηθηθεί η περιοχή να αναπτυχθεί οικονομικά. Επίσης να παρουσιαστούν μοντέλα επιχειρηματικής δραστηριότητας που ενδείκνυνται για τη στρατηγική ανάπτυξης της περιοχής πάντα κάτω από το γνώμονα της αειφορίας.

Δομή της εργασίας

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η οικονομία ορεινών όγκων και των ορεινών όγκων της Ελλάδας ειδικότερα. Αναλύεται τόσο ο όρος αειφορία και το πώς συνδέεται η ανάπτυξη ορεινών περιοχών σε σχέση με τον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή

τομέα, όσο και οι πολιτικές που ασκήθηκαν για την ανάπτυξη των ορεινών όγκων στην Ελλάδα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εστιάζουμε στην Ήπειρο και παρουσιάζονται τόσο η υπάρχουσα κατάσταση από πλευράς παραγωγής και οικονομίας και οι επιδόσεις της.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου ο περιβαλλοντικός και αναπτυξιακός ρόλος του στην περιοχή, και στη συνέχεια εστιάζουμε στην περιοχή των Τζουμέρκων και το πώς διαμορφώνεται η απασχόληση στη συγκεκριμένη περιοχή.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται οι πυλώνες οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής Τζουμέρκων στον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται μια SWOT analysis της περιοχής και ακολουθεί ανάλυσή της. Αμέσως μετά ακολουθούν συνεντεύξεις από υφιστάμενες επιχειρήσεις που θεωρούνται πρότυπα ανάπτυξης για την περιοχή.

Τέλος στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο διατυπώνονται τα συμπεράσματα της παρούσας μελέτης για τις συνθήκες που επικρατούν σε σχέση πάντα με τους πυλώνες οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής και οι προτάσεις προκειμένου να επιτευχθούν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Πηγές στοιχείων

Τα στοιχεία και τα δεδομένα της παρούσας εργασίας συλλέχθηκαν από τη βιβλιογραφία, από επισκέψεις σε αρμόδιους φορείς και υπηρεσίες και τις συζητήσεις μεταξύ μας, και από επιτόπια έρευνα και συνεντεύξεις σε επιχειρήσεις.

Η βιβλιογραφία αναφέρεται στο τέλος ενώ οι υπηρεσίες και οι φορείς που επισκέφθηκα ήταν:

1. Η Περιφέρεια Ηπείρου
2. Η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας,
3. Η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων

4. Το Επιμελητήριο Ιωαννίνων
5. Το Επιμελητήριο Άρτας
6. Το Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου
7. Δήμοι και Τοπικές Κοινότητες της περιοχής μελέτης από όπου και συλλέχθηκαν τα απαραίτητα για την εργασία στοιχεία.

Το διαδίκτυο αποτέλεσε ακόμη, μια σημαντική πηγή πληροφοριών και δεδομένων.
Συγκεκριμένα:

1. Πιλοτική εφαρμογή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης "Ορεινή Οικονομία" <http://aeiforia.for.auth.gr/>
2. Δικτυακός τόπος Περιφέρειας Ηπείρου και Δήμων Κεντρικών Τζουμέρκων και Βορείων Τζουμέρκων
3. Δικτυακός τόπος Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου

Η περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης στηρίχθηκε κατά ένα μεγάλο μέρος σε δυο μελέτες που εκπονήθηκαν για τη συγκεκριμένη περιοχή, καθώς επίσης και από την επεξεργασία των στοιχείων της ΕΣΥΕ και της ΓΓ Στατιστικής Πληροφόρησης της ΕΣΥΕ, και τέλος στην επιτόπια έρευνα. Οι μελέτες που χρησιμοποιήθηκαν είναι η μελέτη του ΟΟΣΑ για τις αγροτικές περιοχές και συγκεκριμένα τα Τζουμέρκα (Tzoumerka – Greece, 2002) και η Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη της Ευρύτερης Περιοχής του Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων, η οποία εκπονήθηκε από την Αναπτυξιακή Εταιρεία «Ηπειρος» Α.Ε, το 2006.

Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για την πληθυσμιακή ανάλυση προέρχονται από τις απογραφές πληθυσμού της ΕΣΥΕ (1961, 1971, 1981, 1991, 2001, 2011). Εδώ, πρέπει να αναφερθεί ότι στην επεξεργασία για την εξαγωγή συμπερασμάτων σε θέματα πληθυσμού, χρησιμοποιήθηκε ο πραγματικός πληθυσμός γιατί αυτός θεωρήθηκε ότι πλησιάζει την πραγματικότητα επειδή ο πληθυσμός εναλλάσσεται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Για την οικονομική δραστηριότητα τα δεδομένα προέρχονται από την ΕΣΥΕ, τη ΓΓ Στατιστικής Πληροφόρησης, το Επιμελητήριο Άρτας, το Επιμελητήριο Ιωαννίνων και την επιτόπια έρευνα.

Λόγω των ιδιαιτεροτήτων κρίθηκε αναγκαία η διεξαγωγή έρευνας συνεντεύξεων σε επιχειρήσεις οι οποίες κρίθηκαν ως πρότυπα για την ανάπτυξη της περιοχής, προκειμένου να συλλέξουμε τα απαραίτητα για την εργασία ποιοτικά στοιχεία και να δούμε πως σχεδίασαν τις επιχειρηματικές τους προσπάθειες και τι αποτελέσματα έχουν μέχρι τώρα.

1. Κεφάλαιο

Οικονομία Ορεινών όγκων και απομακρυσμένων περιοχών κάτω από κανόνες αειφορίας – Ορεινή οικονομία στην Ελλάδα

1.1. Γενικά

Η ύπαιθρος είναι ένας χώρος που διαθέτει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και διαφοροποιείται από περιοχή σε περιοχή. Οι κοινωνικοπολιτικές και μορφολογικές συνθήκες και οι πολιτικές που ασκήθηκαν, επηρέασαν και διαμόρφωσαν αυτό το χώρο δημιουργώντας ευνοϊκές συνθήκες σε ορισμένες ορεινές περιοχές και εγκαταλείποντας κάποιες άλλες, δημιουργώντας ανισότητες. Η ανάπτυξη δεν θα πρέπει να συσσωρεύεται σε περιοχές που έχουν μπει σε τροχιά ανάπτυξης ενώ άλλες περιοχές να δυσκολεύονται να βρουν διέξοδο. Προϋπόθεση αυτής της ανάπτυξης φαίνεται να αποτελεί η αειφορία.

Ο όρος «βιώσιμη ανάπτυξη» (sustainable development), επεκράτησε διεθνώς το 1992, μετά την Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον, στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας.

Το περιεχόμενο του όρου, όπως το όρισε η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών (WCED) είναι:

"η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να μειώνει την δυνατότητα των επόμενων γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες".

Η Ευρωπαϊκή Ένωση στην δεκαετία που ακολούθησε, αλλά και η Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής για το Περιβάλλον των Ηνωμένων Εθνών, το 2002 στο Γιοχάνεσμπουργκ, επέβαλαν αφενός την τριπλή σημασία της βιωσιμότητας της ανάπτυξης (οικονομική – κοινωνική - περιβαλλοντική), και αφ' ετέρου, την αναγκαία θεώρηση της ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών πόρων ως προαπαιτούμενου για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης.

Η ταύτιση της ανάπτυξης μόνο με την οικονομική ανάπτυξη δεν μπορεί πλέον να προσφέρει σύγχρονες λύσεις. Οδήγησε σε οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες που είναι υπεύθυνες για εντάσεις που εκδηλώνονται σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο αλλά και για ανισοροπίες που προκαλούν ιδιαίτερα διεθνή προβλήματα. Χαρακτηριστικά

παραδείγματα των προβλημάτων που έχει δημιουργήσει ο «παραδοσιακός» τρόπος αλλά και των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, σε διεθνές επίπεδο, είναι ότι το ένα τέταρτο του παγκόσμιου πληθυσμού ζει με εισόδημα λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα και το ένα πέμπτο του παγκόσμιου πληθυσμού δεν έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας.

Στη χώρα μας τις προηγούμενες δεκαετίες είχαν παρατηρηθεί σχετικοί υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης. Το ζητούμενο ήταν να διατηρηθούν και να αυξηθούν χωρίς όμως να διαταραχθεί ο κοινωνικός ιστός και χωρίς να υποβαθμιστεί το περιβάλλον.

1.1.1 Η έννοια της αειφορίας

Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης προσδιορίστηκε πρώτη φορά το 1987 από την έκθεση Bruntland ως:

«το είδος της ανάπτυξης που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».

Όσον αφορά στο φυσικό περιβάλλον και τα φυσικά οικοσυστήματα, ο ακόλουθος ορισμός είναι ακόμα πιο διευκρινιστικός.

«Αειφόρο θεωρείται το είδος εκείνο της ανάπτυξης που δεν υπερβαίνει τα όρια της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων που στηρίζουν τη ζωή στον πλανήτη»

Ο ορισμός που δίνεται στην έκθεση Bruntland αφορά την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών ενώ ο δεύτερος ορισμός αφορά στην αλληλεγγύη με τα φυσικά οικοσυστήματα και το περιβάλλον.

Πέραν των δύο συντελεστών (κοινωνικός - περιβαλλοντικός) διαμόρφωσης της έννοιας της αειφορίας, υπάρχει και ένας τρίτος εξίσου σημαντικός, η οικονομία. Εάν θέλουμε να έχουμε ρεαλιστική εικόνα της κατάστασης δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε ότι λόγω του καπιταλιστικού συστήματος του δυτικού πολιτισμού, μέσα στο οποίο επιχειρείται η βιώσιμη ανάπτυξη, ο παράγοντας κέρδος καθορίζει την κοινωνική και περιβαλλοντική πολιτική της διεθνούς κοινότητας.

Θα πρέπει ωστόσο να αποσαφηνιστεί πως οικονομικοί δείκτες δεν αντικατοπτρίζουν τις σχέσεις μεταξύ των οικονομικών μεγεθών και των περιβαλλοντικών

πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών. Οι περιβαλλοντικοί δείκτες επίσης συχνά προτείνουν διαδικασίες οι οποίες είτε δεν είναι ρεαλιστικές, είτε δεν επιτρέπουν στις επιχειρήσεις ή στα κράτη να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες που έχουν σε κεφάλαιο και σε τεχνογνωσία. Για την επίτευξη μιας ήπιας ανάπτυξης, που θα χαρακτηρίζεται από ισορροπία μεταξύ των αναγκών της οικονομίας και των περιβαλλοντικών αλλαγών απαιτείται μια προσέγγιση του ζητήματος, η οποία θα ξεκινάει από την εκπαίδευση των πολιτών.

Επιπτώσεις της αειφορίας στην ανάπτυξη

Η συνηθισμένη στρατηγική επιλογή στις περιοχές που υπάρχει μικρή επενδυτική δραστηριότητα είναι αν είναι δυνατό να ενισχυθούν τα πάντα. Δυστυχώς, αυτή η τακτική αντιμετωπίζει τα συμπτώματα των οικονομικών δυνατοτήτων που βρίσκονται σε ύφεση αλλά όχι τις βαθύτερες αιτίες. Ο πραγματικός κίνδυνος αυτής της προσέγγισης είναι ότι οι αναλύσεις κόστους - οφέλους μπορεί να μειώσουν υπερβολικά τα πραγματικά κόστη μιας πρωτοβουλίας, γιατί είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθούν ή γιατί είναι καταναμημένα σε ολόκληρη την περιοχή.

Η αυξανόμενη ανάγκη για την πραγματοποίηση μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων έχει συμβάλλει στο μετριασμό της πιθανότητας οι αξίες του περιβαλλοντικού κεφαλαίου που δε βασίζονται στην αγορά να μη ληφθούν υπόψη στην απόφαση για την εφαρμογή ενός προγράμματος. Η συζήτηση για τη “βιώσιμη ανάπτυξη” έχει συμβάλλει στην επισήμανση των δυναμικών επιπτώσεων των πολιτικών επιλογών:

«Η βιώσιμη ανάπτυξη είναι μια διαδικασία αλλαγής κατά την οποία η αξιοποίηση των πόρων, οι επενδυτικές επιλογές, ο προσανατολισμός των τεχνικών αναπτυξιακών δράσεων και οι θεσμικές αλλαγές βρίσκονται σε συμφωνία και βελτιώνουν τις σημερινές και μελλοντικές δυνατότητες ανταπόκρισης στις ανθρώπινες ανάγκες και προσδοκίες... Είναι η ανάπτυξη που ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύονται οι ανάγκες των μελλοντικών γενεών (Gavignan, Cabello & Farhi, 1997)».

Για τους τοπικούς φορείς αυτό σημαίνει ότι οι αποφάσεις πρέπει να κρίνονται ανάλογα με τις πιθανές μη αντιστρεπτές επιπτώσεις. Για παράδειγμα, η παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας μπορεί να αποτελεί μια βιώσιμη οικονομική δυνατότητα για μια περιοχή. Το έμμεσο κόστος του έργου είναι η πιθανότητα που υπήρχε να χρησιμοποιηθεί η

αξία ενός χειμάρρου όσον αφορά το τοπίο ή την αναψυχή που μπορεί να προσφέρει και η αξία που οι άνθρωποι προσδίδουν στο ανέγγιχτο αυτό περιβάλλον για τη μη χρησιμοποίησή του. Η βασική αξία διατήρησης του ανέγγιχτου περιβάλλοντος, δηλαδή η αξία που προσδίδεται στην ανάληψη κοινής δράσης που είναι σύμφωνη με τη σχέση που προτιμά κάποιος να έχει με το φυσικό σύστημα μπορεί επίσης να χαθεί για ένα σημαντικό κομμάτι του τοπικού σημερινού και μελλοντικού πληθυσμού.

1.1.2 Ορεινοί όγκοι πρωτογενής και δευτερογενής παραγωγή

Ο πρωτογενής τομέας της παραγωγής θεωρείται (και δικαίως) ως ο παράγων κοινωνικής και οικονομικής συνοχής, ο οποίος συμβάλλει ιδιαίτερα στην απασχόληση των κατοίκων μιας χώρας και κατ'επέκταση των ορεινών περιοχών της.

Οι απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα που κατοικούν σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές αντιπροσωπεύουν το 61,7% του συνόλου των απασχολουμένων στον πρωτογενή τομέα.

Λόγω της στενής εξάρτησης των ορεινών περιοχών από την γεωργία, την κτηνοτροφία και την δασοπονία, τα μέτρα που λαμβάνονται, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο αφορούν ως επί το πλείστον στους τομείς αυτούς και τις σχετικές συναφείς δράσεις.

Το μέσο μέγεθος των παραπάνω εκμεταλλεύσεων στις ορεινές περιοχές είναι ακόμη χαμηλότερο του εξαιρετικά μικρού μέσου όρου της χώρας, οι γεωργικές εκτάσεις σταδιακά εγκαταλείπονται και ο δείκτης γήρανσης των αρχηγών των εκμεταλλεύσεων είναι σημαντικά υψηλότερος σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές.

Η εθνική πολιτική γης στον αγροτικό τομέα και στις ορεινές περιοχές, (όπως άλλωστε συμβαίνει πλέον αντιστοίχως και σε κάθε μορφή πολιτικής) αποτελεί κυρίως υιοθέτηση της ευρωπαϊκής αγροτικής πολιτικής, όπως αυτή περιγράφεται στην αναθεωρημένη Κοινή Αγροτική Πολιτική και στο Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου.

Για την αντιμετώπιση του φαινομένου εγκατάλειψης του ορεινού χώρου και την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών εφαρμόζονται μέτρα, όπως αυτό των εξισωτικών αποζημιώσεων για την αντιστάθμιση του εισοδήματος των παραγωγών λόγω των φυσικών

μειονεκτημάτων των περιοχών που καλλιεργούν, παρέχονται αυξημένα κίνητρα για την εγκατάσταση νέων αγροτών στις ορεινές περιοχές και προβλέπονται αυξημένες ενισχύσεις και επιδοτήσεις για εγκατάσταση επιχειρήσεων σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.

Παράλληλα ενθαρρύνεται η επέκταση των δραστηριοτήτων των αγροτών και σε άλλους τομείς, όπως είναι οι μικρές βιοτεχνικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις, με ιδιαίτερη έμφαση στην παραγωγή γαλακτοκομικών και τυροκομικών προϊόντων (χαρακτηριστικό των συγχρόνων πολιτικών κατευθύνσεων και στρατηγικών, οι οποίες τείνουν προς τη σύνδεση πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα).

Η προοπτική τέλος ανάπτυξης του αγροτουρισμού εμφανίζεται στις πολιτικές αυτές ως πανάκεια για την «ανάπτυξη» κάθε ορεινής περιοχής, ανεξάρτητα από τις ιδιαίτερες φυσικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περίπτωση.

1.1.3 Ορεινοί όγκοι και Τουρισμός

Στις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες, οι ορεινοί όγκοι αντιπροσωπεύουν από το δεύτερο ήμισυ του 20ου αιώνα, σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς. Ωστόσο, η σύνδεση μεταξύ ορεινών όγκων και τουρισμού, καθώς και η εκλαΐκευση των διακοπών σ' αυτούς και των δραστηριοτήτων, επιτεύχθηκε σε χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των δύο αιώνων. Στην παρούσα χρονική περίοδο η υιοθέτηση και ενεργοποίηση αθλητικό-αναψυχικών δραστηριοτήτων, σε χωρικές ενότητες των ορεινών όγκων, χαρακτηρίζεται ως φυσική απόρροια μιας εξελικτικής πορείας οικονομικό-τεχνολογικής και κοινωνικό-ανθρωπολογικής μορφής (Ηγουμενάκης 2000: σελ. 24-30).

Και μόνο το γεγονός ότι ο τουρισμός αποτελεί την μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα της Ελλάδας συμβάλλοντας με 20% στο ΑΕΠ της χώρας μας (ΣΕΤΕ, 2017) και με συνεχώς αυξητική τάση, θα έπρεπε να προσέδιδε μια επιπρόσθετη προσοχή, στον σχεδιασμό, την υλοποίηση, την προβολή και την οργάνωση του, από τους εκάστοτε εμπλεκόμενους κυβερνητικούς ή μη φορείς.

Παρόλα αυτά, το καθιερωμένο μοντέλο 'καλοκαίρι, ήλιος, θάλασσα' φαίνεται ότι υπερτερεί ακόμα οποιασδήποτε άλλης προσπάθειας ανάδειξης των εναλλακτικών φυσικών και πολιτισμικών πόλων έλξης και εποχών της Ελλάδας. Σε πρακτικό όμως επίπεδο, η τάση ενίσχυσης μορφών μαζικού τουρισμού προς συγκεκριμένους τουριστικούς

προορισμούς, οδηγούν στην γεωγραφική και χρονική συγκέντρωση τουριστικών ροών και τουριστικών επιχειρήσεων και στην αύξηση των πιέσεων στο περιβάλλον.

Την χώρα μας επίσης χαρακτηρίζει το μη ικανοποιητικό επίπεδο προσφερόμενων τουριστικών υπηρεσιών (ευτυχώς μειούμενο), οι ελλείψεις σε εξειδικευμένες τουριστικές υποδομές, οι ελλείψεις σε νομικά θέματα θεσμοθέτησης εξειδικευμένων τουριστικών εταιριών (π.χ δεν υπάρχει νομικό πλαίσιο που να καλύπτει τις εταιρείες που οργανώνουν αθλητικές δραστηριότητες στη φύση, περίπτωση ενοικίασης κατοικιών RBNB), καθώς και δυσλειτουργίες (ανεξέλεγκτες χωματερές μέχρι πρότινος, εξάντληση υδατικών πόρων, κυκλοφοριακή συμφόρηση, έλλειψη χώρων στάθμευσης αδρανείς φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών) που παρουσιάζονται σε πολλούς τουριστικούς προορισμούς με την παρεπόμενη υποβάθμιση του περιβάλλοντος.

Οι ορεινές περιοχές ανά τον κόσμο αποτελούν το δεύτερο δημοφιλέστερο τουριστικό προορισμό μετά τις ακτές και τα νησιά. Αντιστοιχούν στο 15-20% του ετήσιου παγκόσμιου τουρισμού. Η πιο σημαντική εναλλακτική μορφή τουρισμού για τη προστασία του περιβάλλοντος, είναι ο οικοτουρισμός. Σε παγκόσμιο επίπεδο, η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση των φορέων που σχετίζονται με τον τουρισμό αλλά και των τουριστών έχει καταστήσει σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία τον οικοτουρισμό να είναι ο ταχύτερα εξελισσόμενος τομέας του τουριστικού κλάδου ο οποίος για παράδειγμα το 2015 αυξήθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο 3 φορές περισσότερο από ότι η τουριστική βιομηχανία στο σύνολο της (TIES,2016).

1.2 Οδικός χάρτης για την ανάπτυξη ορεινής οικονομίας στην Ελλάδα

Η Ελλάδα είναι δυστυχώς η μοναδική χώρα της Ευρώπης με τόσους ορεινούς όγκους, που όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα δεν διαθέτει πολιτική βουνού. Μια ενιαία και ολοκληρωμένη (γεωγραφικά και πολιτισμικά), εθνική «πολιτική βουνού» θα πρέπει λοιπόν να είναι συνεπής προς τους εναπομείναντες ορεινούς πληθυσμούς, αλλά και προς τους μελλοντικούς πληθυσμούς που θα έρθουν τα επόμενα χρόνια.

Η εθνική «πολιτική βουνού» θα πρέπει να στηρίζεται σε ένα αρχικό σύνολο κατευθύνσεων, που να οδηγήσει:

1. Στην χάραξη μιας ενιαίας στρατηγικής που θα αντιμετωπίσει τον ορεινό χώρο, ως όλον, οδηγώντας ταυτόχρονα στην αποκέντρωση της διαχείρισής του, μέσα από την δημιουργία ενός δικτύου υπερ-τοπικών ορεινών κέντρων (π.χ. Μέτσοβο, Ζαγόρια, Τζουμέρκα, Καλάβρυτα, Ανώγεια κλπ.) που δεν θα λειτουργούν μόνον σαν εκφραστές των μικρο-τοπικών εξουσιών, αλλά σαν διαχειριστές πολιτικών σε ευρύτερες γεωγραφικές ενότητες,

2. Στον συντονισμό των σήμερα κατακερματισμένων, αποσπασματικών και χωρίς ενιαία χωροταξική λογική, υπηρεσιών και φορέων, που διαχειρίζονται προγράμματα, εθνικά και κοινοτικά και χρηματοδοτικές δράσεις, μέσα από την θεσμοθέτηση ενός επείγοντος «Εθνικού Προγράμματος Δράσης για τις Ορεινές Περιοχές»,

3. Στην λογική ύπαρξης ενός ελάχιστου ποσοστού του εθνικού μας εδάφους (π.χ. 10%), όπου θα ενταχθούν περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, με κριτήρια βιοκεντρικά και όχι κατ' ανάγκη ανθρωποκεντρικά και

4. Στην καθιέρωση ενός διεπιστημονικού εθνικού φορέα, κατά τα πρότυπα π.χ. των ευρωπαϊκών Euro montana, που θα επιφορτισθεί με την σύνθεση των τομεακών πολιτικών για τον ορεινό χώρο, τον έλεγχο και την αξιολόγηση τους και πάνω απ' όλα την επιβολή της συνυπευθυνότητας των τοπικών κοινωνιών, για το μέλλον της ορεινής Ελλάδας.

(Ανακτήθηκε 15/11/2017 από http://mirc.ntua.gr/3rd_conference/tsipiras.pdf "Ο Ελληνικός ορεινός χώρος ως και η φύση του ως «Όλον» Κ. Τσίπηρας, Πολιτικός Μηχανικός- Χωροτάκτης, Γεωγράφος Πρόεδρος του Ελληνικού τμήματος του "Mountain Wilderness "Μέλος του διεπιστημονικού δικτύου "Mountain Forum")

1.2.1 Αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές στην Ελλάδα

Οι αναπτυξιακές επιλογές για τον ελλαδικό ορεινό χώρο προσδιορίζονται στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (Ν. 2742/1999, αρθ.6) και στο Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου, που αποτελεί ειδικό τμήμα του Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000-2006. Το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου (ΣΑΟΧ) προτείνει την "Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών" ως ξεχωριστό υποπρόγραμμα κάθε περιφέρειας (Π.Ε.Π.) και ως τομεακές δράσεις των εθνικών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων.

Οι στρατηγικές κατευθύνσεις ολοκληρωμένης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών και των ορεινών όγκων ειδικότερα μέσω του ειδικού χωροταξικού σχεδιασμού, της προσέλκυσης επενδύσεων που συνάδουν με το φυσικολειτουργικό χώρο, της οικονομικής αξιοποίησης των μεγάλων έργων υποδομής που αποκαθιστούν σε εθνική κλίμακα τη μέχρι σήμερα ανισότιμη πρόσβασή τους, της ανάδειξης και προβολής του πλούσιου φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και τέλος της ίδρυσης νέων φορέων διαχείρισης του ορεινού χώρου (Ζαμπέλης Χ., Γιαλύρη Θ., 2001 σελ.9-10).

Σύμφωνα με το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης η αειφόρος ανάπτυξη των ορεινών περιοχών της χώρας μπορεί να αποτελέσει εργαλείο χωρικών μετασχηματισμών με στόχο την οργάνωση του ελληνικού χώρου και την περιφερειακή συνοχή, στο πλαίσιο των παρακάτω γενικών στρατηγικών κατευθύνσεων χωρικής ανάπτυξης:

- Ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών όγκων (δασική, κτηνοτροφική, τουριστική, πολιτιστική, και περιβαλλοντική ανάπτυξη), ανάδειξη και αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και παράλληλη συμπληρωματική διασύνδεσή τους με τον ευρύτερο οικονομικό-λειτουργικό χώρο κάθε περιφέρειας.
- Διασφάλιση των όρων για υπέρβαση της απομόνωσης του ορεινού όγκου.
- Προσαρμογή της οικονομίας των ορεινών περιοχών στις Κοινοτικές και διεθνείς εξελίξεις, με κατάλληλη αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμό των εκμεταλλεύσεων και των επιχειρήσεων και αποτελεσματική προώθηση και εφαρμογή των νέων τεχνολογιών, της οργανωτικής υποστήριξης και των κινήτρων.
- Αύξηση της ελκυστικότητας των ορεινών περιοχών, ως τόπων προσέλκυσης ανάλογων επενδύσεων και άσκησης οικονομικών δραστηριοτήτων, λαμβάνοντας υπ' όψη τις ανταγωνιστικές συνθήκες, τις προοπτικές και εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τις άλλες χώρες του άμεσου και ευρύτερου περιβάλλοντος.
- Διαφύλαξη του τοπίου, των παρθένων δασών, των δασικών εκτάσεων, των περιβαλλοντικών ιδιαιτεροτήτων και των πολιτισμικών πόρων, ως καίρια φυσικά πλεονεκτήματα που χαρακτηρίζουν τους ορεινούς όγκους.

- Αξιοποίηση – δραστηριοποίηση των υφιστάμενων φορέων προστασίας και ανάπτυξης και δημιουργία νέων φορέων διαχείρισης (αυτοδιοίκηση, μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.ά.) σε εταιρική βάση, με σκοπό την ενιαία και ολοκληρωμένη διαχείριση των ορεινών περιοχών.

Οι παραπάνω στόχοι πολιτικής βρίσκονται σε αρμονία και με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές πολιτικές χωρικής ανάπτυξης: η γενική επιδίωξη ισόρροπης και βιώσιμης ανάπτυξης στην ευρωπαϊκή κοινότητα με διασφάλιση οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, η διατήρηση και συνετή διαχείριση των φυσικών πόρων και τοπίων και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Επιπλέον, στο Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006 του ΥΠΙΑΝ, εκτός του εθνικού τομειακού και του διαπεριφερειακού και κατά περιφέρειες Σχεδίου, έχουν περιληφθεί και ειδικά σχέδια για τρεις κατηγορίες χώρου, του αστικού, του νησιωτικού και του ορεινού.

Στο Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου τονίζεται η μεγάλη ιστορική, οικολογική και αισθητική σημασία του ορεινού χώρου και δίδεται προτεραιότητα σε εφαρμογή πολιτικής με πέντε άξονες δράσεις:

Άξονας 1. Μετασχηματισμός της αγροτικής δραστηριότητας με έμφαση στην ανάπτυξη κατάλληλων μεθόδων, μέσων καλλιέργειας και εκτροφής, συστημάτων πιστοποίησης ποιότητας και αυθεντικότητας, τυποποίησης, εμπορίας, προβολής και τοποθέτησης στην αγορά, στην εμφάνιση στην αγορά προϊόντων παραδοσιακής τεχνογνωσίας που απευθύνονται σε ειδικές καταναλωτικές ανάγκες και αγορές, στην καλύτερη σύνδεση προϊόντων με τον τουρισμό.

Άξονας 2. Εκτατική ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού με διασφάλιση εύκολης πρόσβασης από το εθνικό δίκτυο, ολοκληρωμένων διαδρομών με ποικιλία πόλων περιηγητικής, ψυχαγωγικής ή αθλητικής δράσης, κέντρων πληροφόρησης και καθοδήγησης, κατάλληλου εξοπλισμού και εξυπηρετήσεων, επάρκειας καταλυμάτων, με ένταξη στο περιβάλλον και με υψηλά επίπεδα προτύπων και επαγγελματισμού.

Άξονας 3. Στήριξη της οικοτεχνίας και βιοτεχνίας μικρής κλίμακας, με άρση των αιτιών της μέχρι σήμερα απομόνωσης και του αποκλεισμού, με διευκόλυνση πρόσβασης σε υπηρεσίες οργάνωσης, τεκμηρίωσης, κατάρτισης, δίκτυα συνεργασίας, ενίσχυση με υποδομές και οικονομικά κίνητρα, εμπύχωση για νέες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες,

εναρμόνισή της με το χαρακτήρα της πρωτογενούς παραγωγής και τη ζήτηση του τουρισμού των ορεινών περιοχών.

Άξονας 4. Συγκρότηση ορεινών κέντρων ανάπτυξης με βάση κωμοπόλεις που χαρακτηρίζονται από ευχερή σύνδεση με το κύριο οδικό δίκτυο, δυνατότητα παροχής βασικών κοινωφελών και εμπορικών υπηρεσιών στους κατοίκους σε ακτίνα όχι μεγαλύτερη των 30 λεπτών και υπηρεσιών στήριξης των προωθητικών δραστηριοτήτων που είναι σκόπιμο να λειτουργούν ως κόμβοι έναρξης και κατάληξης των ιστορικών διαδρομών και παροχής σχετικών διευκολύνσεων.

Άξονας 5. Δυνατότητες πρόσβασης των εσωτερικών ζωνών στα ορεινά κέντρα με διασφάλιση πλήρους και κατάλληλου δικτύου αλλά και προϋποθέσεων τακτικής συντήρησης, ταχείας επέμβασης για αποκατάσταση ζημιών, εκχιονισμό, κλπ, ώστε να είναι ευχερής και αδιάκοπη η πρόσβαση στα ορεινά κέντρα από τη ζώνη που εξυπηρετούν.

[Ανακτήθηκε από http://mirc.ntua.gr/3rd_conference/zambelis.pdf (Ο χωροταξικός σχεδιασμός ως εργαλείο διαφοροποίησης και αναβάθμισης των ορεινών περιοχών του εθνικού χώρου και δημιουργίας νέας εταιρικής σχέσης πόλης υπαίθρου) Χ. Ζαμπέλης, Αρχιτέκτων- Πολεοδόμος, Διευθυντής Χωροταξίας, Θ. Γιαλύρη, Αρχιτέκτων- Πολεοδόμος, Τμηματάρχης Διεύθυνσης Χωροταξίας, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων σελ.8,9,10.]

2. Κεφάλαιο- Ήπειρος

2.1 Η Περιφέρεια Ηπείρου

Η Ήπειρος ως ευρύτερη περιοχή της μελέτης μας, φέρνει τον τίτλο μιας από τις φτωχότερες περιοχές της Ευρώπης. Κύρια δημογραφική τάση της Περιφέρειας Ηπείρου αποτελεί η πληθυσμιακή συρρίκνωση και γήρανση του πληθυσμού. Η Περιφέρεια Ηπείρου, εμφανίζει σημαντικά μικρότερη πληθυσμιακή πυκνότητα από αυτή της χώρας και κατατάσσεται ως μια από τις πλέον αραιοκατοικημένες Περιφέρειες της χώρας.

Επιπλέον, όπως και το σύνολο της χώρας, η Περιφέρεια Ηπείρου αντιμετωπίζει το πρόβλημα της πληθυσμιακής γήρανσης, όπως αποτυπώνεται και στη σχετική πυραμίδα ηλικιών της Περιφέρειας Ηπείρου (Διάγραμμα 1).

Παρακάτω παρουσιάζουμε την πορεία πληθυσμού της Περιφέρειας Ηπείρου και των νομών Άρτας και Ιωαννίνων οι οποίοι περιλαμβάνουν και την περιοχή μελέτης που είναι η περιοχή των Τζουμέρκων. (Πίνακες 1,2,3).

Σε επίπεδο δήμου, η μεγαλύτερη μέση ηλικία είναι (57,9 χρόνια), παρουσιάζεται στο Δήμο Κεντρικών Τζουμέρκων της Περιφερειακής Ενότητας Άρτας **ο οποίος έχει και τη μεγαλύτερη μέση ηλικία στη χώρα** και περιλαμβάνει την περιοχή μελέτης μας. (Πηγή ΕΛΣΤΑΤ απογραφή πληθυσμού 2011)

Εδαφική μονάδα	Έτος						
	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2011
Ήπειρος	330.543	352.604	310.334	324.541	339.576	352.420	336.856
Π.Ε. Άρτας	72.717	82.630	78.376	80.044	78.704	77.334	67.877
Π.Ε. Ιωαννίνων	153.748	155.326	134.688	147.304	185.142	170.244	167.901
Ελλάδα	7.632.801	8.388.553	8.768.641	9.740.417	10.252.580	10.939.605	10.816.286

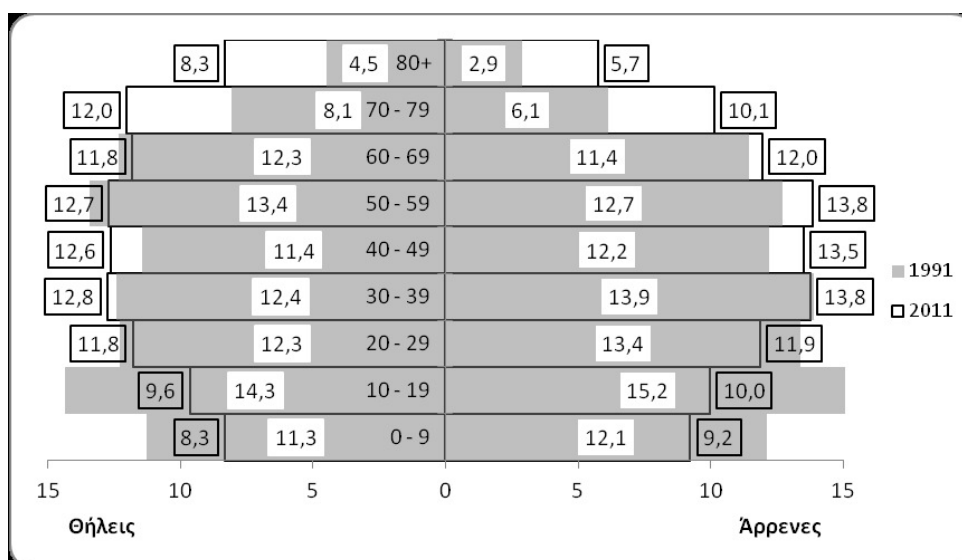
Πηγή ΕΛΣΤΑΤ (Απογραφές πληθυσμού)

Έτη	Π.Ε. Άρτας	Π.Ε. Ιωαννίνων	Περιφέρεια Ηπείρου	Σύνολο Χώρας
1981-1991	-1,70%	6,90%	4,50%	5,20%
1991-2001	-0,70%	7,10%	4,00%	6,40%
2001-2011	-15,00%	-1,70%	-5,10%	-1,60%

Πηγή ΕΛΣΤΑΤ (Απογραφές πληθυσμού)

	Π.Ε. ΑΡΤΑΣ	Π.Ε. ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ	Π.Ε. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	Π.Ε. ΠΡΕΒΕΖΑΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ
1981	48,2	27,3	29,9	54	35,5	73,7
1991	47,4	29,3	32,1	56,6	37,1	77,8
2001	47	28,4	32,1	57,3	38,7	83,1
2011	40,83	28,83	33,54	55,72	36,58	81,75

Πηγή ΕΛΣΤΑΤ (Απογραφές πληθυσμού)

Διάγραμμα 1 Ηλικιακή πυραμίδα Περιφέρειας Ηπείρου

Πηγή: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφ. Ηπείρου 2015-2019 (ΕΛΣΤΑΤ απογραφή 2011)

Κύρια δημογραφική τάση της Περιφέρειας Ηπείρου αποτελεί η πληθυσμιακή συρρίκνωση και γήρανση του πληθυσμού. Ο μόνιμος πληθυσμός ανέρχεται σε 336.650 άτομα (Απογραφή πληθυσμού 2011) και αποτελεί περίπου το 3,1% του πληθυσμού της

χώρας. Κατά την περίοδο 2001-2011 η Περιφέρεια Ηπείρου παρουσίασε σημαντική μείωση του μόνιμου πληθυσμού κατά 5% ενώ η αντίστοιχη μείωση σε επίπεδο χώρας ανήλθε σε περίπου 1,6%. [Πηγή ΕΛΣΤΑΤ (Απογραφές πληθυσμού 2011)]

2.1.1 Η απασχόληση στην Περιφέρεια Ηπείρου

Η Περιφέρεια Ηπείρου εμφανίζει ένα από τα μικρότερα ποσοστά απασχολούμενων και ταυτόχρονα το μεγαλύτερο ποσοστό συνταξιούχων μεταξύ των 13 περιφερειών (ΕΛΣΤΑΤ, απογραφή 2011) με αποτέλεσμα να εμφανίζει την μικρότερη αναλογία απασχολούμενων προς συνταξιούχους (1,13 έναντι 1,54 το σύνολο της χώρας).

Χαρακτηριστικό της αγοράς εργασίας στην Περιφέρεια Ηπείρου, είναι η συγκριτικά υψηλή συγκέντρωση στον πρωτογενή τομέα (σε σχέση με το σύνολο της χώρας) και η υψηλή συγκέντρωση στον τριτογενή τομέα της οικονομίας με σημαντικά όμως χαμηλότερο ποσοστό σε σχέση με αυτό της χώρας.

Συγκριτικά με το 2001, η απασχόληση στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα έχει μειωθεί ενώ έχει αυξηθεί στον τριτογενή. Τέλος σχετικά με την ανεργία η Ήπειρος κατατάσσεται πέμπτη ως προς τον αριθμό των εγγεγραμμένων ανέργων.

2.1.2 Οικονομικές επιδόσεις της Περιφέρειας

Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Περιφέρειας Ηπείρου βρίσκεται σε χαμηλότερη θέση από το αντίστοιχο μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας. Συγκεκριμένα, ανέρχεται στο 69% του μέσου κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας (2011) και καταλαμβάνει την 9η θέση στις 13 Περιφέρειες της χώρας.

Ο πίνακας που ακολουθεί περιγράφει τους βασικότερους οικονομικούς δείκτες της Περιφέρειας Ηπείρου:

	ΕΤΟΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ	ΠΕΡ. ΗΠΕΙΡΟΥ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΠΕΡΙΦ. ΗΠΕΙΡΟΥ	ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΥΠΟΛΟΙΠΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ
ΑΕΠ	2011	4.499 εκ. €	208.532 εκ. €	2,2%	11
ΑΕΠ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ	2011	12,9 χιλ. €	18.7 χιλ. €		9
ΦΟΡΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΙ	2010	167.012	5.681.066	2,9%	9
ΦΟΡΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟ	2010	2.812 εκ.	103.699	2,7%	9

ΕΙΣΟΔΗΜΑ		€	εκ. €		
ΦΟΡΟΣ ΕΙΣΟΔ. Φ.Π.	2010	145 ΕΚ. €	7.337 εκ. €	2,0%	11
ΑΠΟΤΑΜ. ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ	2014	4.157 εκ. €	160.072 εκ. €	2,6%	10
ΑΠΟΤΑΜ. ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ	2011	4.303 εκ. €	174.137 εκ. €	2,5%	10
ΑΠΟΤΑΜ. ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ/ΚΑΤΟΙΚΟ	2011	12,8 χιλ. €	16,1 χιλ.€		5
<i>Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΓΓΠΣ, ΤτΕ</i>					

Οι ελληνικές αρχές έχουν επιλέξει να προγραμματίσουν δράσεις που υποστηρίζονται από τα Διαρθρωτικά Ταμεία, μέσω του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (Κ.Π.Σ.) και των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων.

Το Κ.Π.Σ. είναι το βασικό έγγραφο προγραμματισμού, συμφωνείται από την Επιτροπή και το Κράτος Μέλος και περιγράφει συστηματικά τα σχέδια για τα διαρθρωτικά κονδύλια. Το κάθε Κ.Π.Σ., μέσω των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων αναλύει με περισσότερη λεπτομέρεια τον τρόπο που η χρηματοδότηση θα χρησιμοποιηθεί. Τα Επιχειρησιακά Προγράμματα είναι είτε τομεακά (π.χ. τουρισμός, ανθρωπίνι πόροι), είτε έχουν περιφερειακή διάσταση. Στην Ελλάδα, οι περιφερειάρχες και οι 13 περιφερειακοί γενικοί γραμματείς συνεργάζονται με την κεντρική κυβέρνηση για να παράγουν τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα τα οποία κατόπιν εγκρίνονται από την Επιτροπή της Ε.Ε.

Ως αρχή, στα περιφερειακά προγράμματα, κάθε διοικητικό επίπεδο είναι αρμόδιο για δράσεις που αντιστοιχούν στο δικό του επίπεδο και χωρική δικαιοδοσία και χρηματοδοτείται για την εφαρμογή αυτών των δράσεων (δηλ. η περιφερειακή διοίκηση για δράσεις περιφερειακού επιπέδου, και οι δήμοι για τοπικού επιπέδου δράσεις), αλλά αυτή η αρχή παραβιάζεται στην πράξη.

Υπάρχουν ωστόσο, διανομές χρημάτων στην τοπική διοίκηση, μέσω των οποίων χρηματοδοτούνται δράσεις τοπικού επιπέδου. Στο Δεύτερο Κ.Π.Σ. υπήρξε μια τέτοια χρηματοδότηση (12% του συνόλου του περιφερειακού προγράμματος της Ηπείρου) και κάτι τέτοιο ίσως ξανασυμβεί στο Τρίτο Κ.Π.Σ. Επιπλέον, καθιερώθηκε ένα ειδικό πρόγραμμα και προϋπολογισμός για την τοπική διοίκηση, με στόχο τη χρηματοδότηση των νέων δήμων, που προέκυψαν μετά τις συνενώσεις του 1998, για τοπικού επιπέδου δράσεις.

Αναφορικά με τη γεωργία, την αλιεία και την αγροτική ανάπτυξη, η προτεραιότητα δίνεται στη συνολική ανταγωνιστικότητα των αγροτικών περιοχών. Οι βασικοί στόχοι είναι η κινητοποίηση των ιδιωτικών επενδύσεων παράλληλα με τις υποστηρικτικές δράσεις και η βελτίωση της ποιότητας, με επεμβάσεις στο επίπεδο της αγροτικής επιχείρησης, στην επεξεργασία, την προβολή και προώθηση των προϊόντων. Μια άλλη προτεραιότητα είναι η προστασία των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος και η εφαρμογή ολοκληρωμένων προγραμμάτων για την αγροτική ανάπτυξη. Για πρώτη φορά το Κ.Π.Σ. ΙΙΙ περιελάμβανε υπό το πλαίσιο της περιφερειακής ανάπτυξης “τρεις τύπους δράσεων” δηλ., Ανάπτυξη της Υπαίθρου, Αστικές και Καινοτόμες δράσεις. Για την εφαρμογή αυτών των δράσεων οι τοπικές αρχές εκπόνησαν επιχειρησιακά σχέδια.

Όσον αφορά την περιφερειακή ανάπτυξη, η προτεραιότητα δίνεται στη χωρική ισορροπία στην ανάπτυξη των ελληνικών περιφερειών με την ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας, της οικονομικής ανάπτυξης και της απασχόλησης στις περιφέρειες. Αυτά τα προγράμματα αντανakλούν μια αναπτυξιακή στρατηγική που αποφασίστηκε από τις ίδιες τις περιφέρειες, ακολουθώντας πάντα τις γενικές κατευθύνσεις που καθιερώθηκαν με το Κ.Π.Σ. Αυτές οι κατευθύνσεις αποβλέπουν σε μια σημαντική προσπάθεια προς όφελος των αγροτικών περιοχών, ιδιαίτερα των απομακρυσμένων, των νησιών και των ορεινών περιοχών και προς όφελος αυτών των αγροτικών πεδινών περιοχών που σε μεγάλο βαθμό εξαρτώνται από δραστηριότητες που είναι τρωτές στις σημερινές και πιθανές μελλοντικές αλλαγές στην Κοινή Αγροτική Πολιτική.

Η αξιολόγηση στο επίπεδο της Περιφέρειας της Ηπείρου καλύπτει μόνο τα περιφερειακά αναπτυξιακά προγράμματα και διενεργείται από εξωτερικούς, ανεξάρτητους συμβούλους. Τα τομεακά προγράμματα και δράσεις που χρηματοδοτούνται από το Ταμείο Συνοχής και τις Κοινοτικές Πρωτοβουλίες δεν καλύπτονται από την αξιολόγηση και αυτό αποτελεί ένα σημαντικό μειονέκτημα, καθώς οι πόροι από αυτά τα προγράμματα είναι πολλαπλάσιοι των πόρων του περιφερειακού προγράμματος και αναμένεται να έχουν μια πολύ πιο ισχυρή επίδραση στην περιφέρεια.

2.1.3 Πρωτογενής τομέας

Η αγροτική οικονομία της Περιφέρειας εξειδικεύεται στην κτηνοτροφία, όπου η αιγοπροβατοτροφία και η πτηνοτροφία κατέχουν εξέχουσα θέση στο σύνολο της εγχώριας

παραγωγής και αποτελούν τη βάση σημαντικής μερίδας του δευτερογενούς τομέα (κλάδος τροφίμων). Επίσης σημαντικές δραστηριότητες είναι τα εσπεριδοειδή, τα κτηνοτροφικά φυτά, η αλιεία και οι δασοκομίες.

Τα 3/4 της γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας της Περιφέρειας συγκεντρώνονται στις Π.Ε. Άρτας και Πρέβεζας. Μόνιμα αρδευόμενες εκτάσεις υπάρχουν στις πεδιάδες της Άρτας και της Πρέβεζας, βόρεια της Ηγουμενίτσας και στο κεντρικό τμήμα της Π.Ε. Ιωαννίνων.

Οι μεγαλύτερες εκμεταλλεύσιμες δασικές εκτάσεις βρίσκονται στις Π.Ε. Άρτας (B&BΔ τμήματα) και Ιωαννίνων (B&BA τμήματα της Π.Ε. - Κόνιτσα, Μέτσοβο και Ζαγόρια).

Οι κτηνοτροφικές μονάδες είναι διάσπαρτες στην Περιφέρεια εκτός από το βόρειο και το νοτιοανατολικό τμήμα της. Τα πτηνοτροφεία βρίσκονται κυρίως στην Π.Ε. Ιωαννίνων και στις πεδιάδες της Άρτας, η μεγαλύτερη συγκέντρωση χοιροτροφείων στη περιοχή Φιλιππιάδας της Π.Ε. Πρέβεζας, ενώ οι μονάδες βοοειδών συγκεντρώνονται κυρίως στην Π.Ε. Θεσπρωτίας και στον ορεινό όγκο της Πίνδου.

Ο πρωτογενής τομέας έχει σημαντική βαρύτητα στην οικονομική ανάπτυξη της Περιφέρειας: Στην Ήπειρο το 7% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας ανήκει στον πρωτογενή τομέα, ενώ το αντίστοιχο Πανελλαδικά είναι 3,3% (προσωρινά στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ 2011)

2.1.4 Γεωργία

Ο συνολικός αριθμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Περιφέρεια Ηπείρου ανέρχεται σε 57.247 ή το 4,7% της χώρας, ενώ εξετάζοντας τον αριθμό των εκμεταλλεύσεων των βασικών ειδών καλλιεργειών, παρατηρείται ότι το 43,1% αφορούν δενδρώδεις εκμεταλλεύσεις (κυρίως ελαιοκαλλιέργειες), ενώ η Περιφέρεια καλύπτει το 4,8% των εκμεταλλεύσεων σε ετήσιες καλλιέργειες (ΕΛΣΤΑΤ,2009). Από τις δενδρώδεις καλλιέργειες η σημαντικότερη είναι αυτή της ελιάς, και των εσπεριδοειδών ενώ στα φυτά μεγάλης καλλιέργειας οι σημαντικότερες, από άποψη καλλιεργούμενης έκτασης, είναι οι καλλιέργειες της μηδικής και των λοιπών σανοδοτικών φυτών καθώς και η καλλιέργεια του αραβοσίτου.

2.1.5 Κτηνοτροφία

Σε κάθε περίπτωση η βασικότερη δραστηριότητα του πρωτογενή τομέα στην Περιφέρεια Ηπείρου είναι η κτηνοτροφία και ιδιαίτερα η αιγοπροβατοτροφία και η πτηνοτροφία.

Μπορεί ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων και των ζώων να παρουσιάζει πτωτική τάση αλλά αυξάνει το μέσο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων (αριθμός ζώων προς αριθμό εκμεταλλεύσεων). Αναλυτικότερα, η Περιφέρεια για το 2009 καλύπτει το 22,1% των ζωικών εκμεταλλεύσεων και 7,4% του αριθμού των αιγοειδών της χώρας. Ο μεγαλύτερος αριθμός κεφαλών καταγράφεται στα πουλερικά, ενώ ακολουθούν τα προβατοειδή και τα αιγοειδή, τάση που συμβαδίζει με αυτή της χώρας. Ενδεικτικό της δυναμικής της αιγοπροβατοτροφίας και της πτηνοτροφίας στην Περιφέρεια Ηπείρου είναι το γεγονός ότι στην Περιφέρεια συγκεντρώνεται το 10,7% των εκμεταλλεύσεων των προβατοειδών και το 7,4% των εκμεταλλεύσεων αιγοειδών της χώρας, σε ότι αφορά τον αριθμό κεφαλών στα πουλερικά η Περιφέρεια συγκεντρώνει το 28,8% των κεφαλών πουλερικών στο σύνολο της χώρας.

Ο τομέας της χοιροτροφίας παρουσιάζει μια σημαντική δυναμική ιδιαίτερα στις Π.Ε. Πρέβεζας και Άρτας (τρίγωνο Φιλιππιάδας) με καθετοποιημένες και ορθολογικά οργανωμένες μονάδες. Το ίδιο συμβαίνει και με τον τομέα της πτηνοτροφίας όπου αναπτύσσεται συνεχώς με κυρίαρχη την Π.Ε. Ιωαννίνων.

2.1.6 Τουρισμός

Σε ότι αφορά τον Τουρισμό, η Ήπειρος διαθέτει εξαιρετικά συγκριτικά πλεονεκτήματα (καθαρές ακτές, περιοχές εξαιρετικού φυσικού κάλλους, αρχαιολογικά μνημεία, εθνικούς δρυμούς, τοπική πολιτιστική παράδοση, κλπ.) για την ανάδειξη του σε κύρια εστία ανάπτυξης.

Λόγω των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών και των διαφορετικών κλιματολογικών συνθηκών που επικρατούν στις παραθαλάσσιες περιοχές και στην ενδοχώρα της Ηπείρου, επικράτησαν διαφορετικά πρότυπα τουρισμού. Στις παραθαλάσσιες περιοχές της Πρέβεζας και της Θεσπρωτίας επικρατεί το έντονα εποχικό πρότυπο του μαζικού – παραθεριστικού τουρισμού. Η πεδινή περιοχή της Άρτας παρουσιάζει σημαντική υστέρηση ενώ σε ολόκληρη την Π.Ε. Ιωαννίνων, στις ορεινές

περιοχές των άλλων Π.Ε., και στην περιοχή του Αμβρακικού κόλπου προωθείται το πρότυπο των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, για την ανάπτυξη των οποίων η περιοχή έχει εξαιρετικές προϋποθέσεις και σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, δεδομένου ότι οι φυσικοί και πολιτιστικοί της πόροι παρουσιάζουν ποικιλία και δυναμική διασπορά στο χώρο.

Στην Ήπειρο υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός περιβαλλοντικά ευαίσθητων αξιόλογων και προστατευόμενων περιοχών με υψηλή οικολογική και αισθητική αξία που την καθιστούν ιδιαίτερα προνομιούχο από την άποψη του φυσικού περιβάλλοντος. Ορισμένοι από αυτούς τους φυσικούς πόρους έχουν ενδιαφέρον σε διεθνές, εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο.

Το ενδιαφέρον επίσης είναι ότι παρατηρείται ισόρροπη διασπορά των τουριστικών πόλων έλξης στο χώρο της Περιφέρειας με μεγάλες δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης και αξιοποίησης.

2.1.7 Συμπεράσματα –Μελλοντικές προοπτικές σχετικά με τον πρωτογενή τομέα στην Ήπειρο

Η Ήπειρος παράγει κτηνοτροφικά προϊόντα 3 φορές περισσότερα από όσα καταναλώνει, τα οποία και «εξάγει» στην λοιπή επικράτεια έχοντας θετικό ισοζύγιο στον τομέα εξαγωγών – εισαγωγών τροφίμων ζωικής προέλευσης.

Τα προϊόντα ζωικής και φυτικής παραγωγής, ικανοποιώντας ένα πλαίσιο προδιαγραφών αυστηρότερον από εκείνων που διέπουν προϊόντα όπως ΠΟΠ, ΠΓΕ, ΕΠΠΕ, βιολογικών για ένα τουλάχιστον μέρος της παραγωγής τους και λαμβάνοντας υπόψη τη γεωμορφολογία της περιοχής παραγωγής, μπορούν να χαρακτηρισθούν με ειδικό σήμα «ΟΡΕΙΝΟ» και να αποκτήσουν σήμα για προϊόντα ιδιοτυπίας (Ειδικά Παραδοσιακά Προϊόντα Εγγυημένα – ΕΠΠΕ) δημιουργώντας το Ηπειρωτικό Καλάθι Προϊόντων.

Οι ανάγκες της κτηνοτροφίας είναι η περαιτέρω καθετοποίηση της παραγωγής, η διεύρυνση του μεριδίου αγοράς εκτός της Περιφέρειας και εκτός Ελλάδος, με βάση την υψηλή ποιότητα που χαρακτηρίζει τα κτηνοτροφικά προϊόντα της Ηπείρου.

Σε ότι αφορά στην γεωργία, οι δυνατότητες οικονομικής εκμετάλλευσης άπτονται της αναδιάρθρωσης των καλλιεργειών και της προσέγγισης περισσότερων αγορών εκτός της Περιφέρειας και εκτός Ελλάδος, καθώς και της ανάπτυξης νέων ποιοτικών προϊόντων, συμπεριλαμβανομένων και των βιολογικών.

Σε ότι αφορά στις υδατοκαλλιέργειες, η σημερινή παραγωγή (της Περιφέρειας Ηπείρου) ανέρχεται στο 55% της εθνικής παραγωγής και στο 10% περίπου της ευρωπαϊκής παραγωγής. Οι δυνατότητες για περαιτέρω ανάπτυξη του κλάδου είναι πολύ μεγάλες. Απαιτείται, όμως, εκσυγχρονισμός των υποδομών, ο οποίος αναμένεται να εκκινήσει με την ολοκλήρωση της θεσμοθέτησης των Περιοχών Οργανωμένης Ανάπτυξης Υδατοκαλλιερειών (Υ.Σ.Α.Ω.), στη Σαγιάδα και στον Αμβρακικό Κόλπο.

Τροχοπέδη στην εξέλιξη του πρωτογενούς τομέα αποτελών το μικρό μέγεθος και ο πολυτεμαχισμός της γεωργικής γης, η απροθυμία των νέων αγροτών να ασχοληθούν με την κτηνοτροφία και η ανεπαρκής επαγγελματική κατάρτιση.

Η διαχείριση των δημοσίων δασών γίνεται απευθείας από το δημόσιο με ανάθεση όλων των εργασιών του δάσους σε συνεταιρισμούς εργασίας. Η έλλειψη ικανών πιστώσεων και προσωπικού είναι ο σημαντικότερος παράγοντας που δεν επιτρέπει την ορθολογική διαχείριση των δασών αυτών.

3. Κεφάλαιο

Τζουμέρκα - Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου

3.1 Περιγραφή περιοχής μελέτης – Τα Τζουμέρκα

Τα Τζουμέρκα είναι μια παρατεταμένη κορυφογραμμή, η οποία εκτείνεται στην Περιφέρεια Ηπείρου, ενώ φτάνει στα όρια της Περιφέρειας Θεσσαλίας, με έξι χωριά να βρίσκονται στην Περιφερειακή Ενότητα Τρικάλων. Βρίσκονται στα σύνορα δύο νομών: Ιωαννίνων και Άρτας και αποτελούν μέρος της οροσειράς της Πίνδου. Αποτελούν το φυσικό όριο της Ηπείρου με τη Θεσσαλία. Από την περιοχή διέρχονται δυο σημαντικοί για την περιοχή και τη χώρα ποταμοί ο Άραχθος και ο Αχελώος. Η περιοχή μελέτης περικλείεται, αν χαράξουμε υποθετική οριογραμμή, από το όρος Λάγκμος ή (Περιστέρι) στα βόρεια, από την κοιλάδα του Αράχθου στα δυτικά, από την κοιλάδα του Αχελώου στα ανατολικά ενώ νότια απλώνεται σε απόσταση η πεδιάδα της Άρτας.

Η περιοχή Τζουμέρκων χωρίστηκε σε δύο Καλλικρατικούς δήμους. Τον Δήμο Κεντρικών Τζουμέρκων με 22 χωριά, που ανήκουν στο Νομό Άρτας με 950.000 στρέμματα και έδρα το Βουργαρέλι Άρτας, και αποτελείται από τον πρώην Δήμο Αθαμανίας, τον πρώην Δήμο Αγνάντων και τις Κοινότητες Θεοδωριάνων και Μελισσουργών. Τον Δήμο Βόρειων Τζουμέρκων, που περιλαμβάνει τους πρώην δήμους Κατσανοχωρίων, Πραμάντων, Τζουμέρκων και τις Κοινότητες Καλαρρυτών, Ματσουκίου, Βαθυπέδου και Συρράκου που έχει 23 χωριά και ανήκουν στο νομό Ιωαννίνων με 800.000 περίπου στρέμματα και έδρα τα Πράμαντα. Επίσης Τζουμέρκα θεωρούνται και τα έξι χωριά, που ανήκουν στην Περιφερειακή Ενότητα Τρικάλων με 200.000 στρέμματα. Όλα αυτά αποτελούν την οικιστική ενότητα της Νότιας Πίνδου, της σημερινής περιοχής Τζουμέρκων.

Η περιοχή των Βορείων Τζουμέρκων – Κατσανοχωρίων ορίζεται βόρεια και δυτικά από τον ποταμό Άραχθο, νότια από το νομό Άρτας και ανατολικά από το νομό Τρικάλων. Τα 23 χωριά της περιοχής καταλαμβάνουν συνολική έκταση 362 τετραγωνικών χιλιομέτρων και έχουν πληθυσμό 7.059 κατοίκους.

Από τα 75.000 περίπου εκτάρια των Τζουμέρκων που είναι η συνολική έκταση, τα 70.000 είναι ορεινά και τα 5.000 ημιορεινά. Το δύσκολο αυτό της γεωμορφολογίας, η

ποικιλομορφία του κλίματος και, γενικότερα, οι συνθήκες, που επικρατούν στην περιοχή, ευνοούν την ανάπτυξη πολύ σημαντικών και σε πολλές περιπτώσεις σπάνιων μορφών πανίδας και χλωρίδας.

Στην περιοχή συναντάμε παραδοσιακούς, πέτρινους οικισμούς, όπως το Συρράκο, οι Καλαρρύτες, τα Κατσανοχώρια, το Σιλίο και άλλα. Επίσης προ-βυζαντινά μνημεία, όπως την κόκκινη εκκλησία στο Βουργαρέλι του 1200 μ.Χ., μοναστήρια με σπάνιες τοιχογραφίες, όπως είναι η Τσούκα στο Ελληνικό, η Μονή Κυπίνας στους Καλαρρύτες κ.α.. Πέτρινα τοξωτά γεφύρια είναι διάσπαρτα παντού.

Τα Τζουμέρκα αποτελούν έναν από τους μεγαλύτερους ορεινούς όγκους της Ελλάδας. Συγκεκριμένα είναι το 8ο ψηλότερο βουνό στην Ελλάδα με υψηλότερες κορυφές την Κακαρδίτσα με υψόμετρο τα 2.429 μέτρα και ακολουθούν το Καταφίδι (2.393 μ.), ο Καταραχιάς (2.280 μ.), το Γερακοβούνι (2.211 μ.), η Στρογκούλα (2.143 μ.), η Τρυγόνα (2.068 μ.), τα Τρία Σύνορα (1.932 μ.), το Ακόνι (1.433 μ.) και ο Σταυρός (1.390 μ.). Οι κορυφές είναι γυμνές και βραχώδεις, οι οποίες λόγω της διάβρωσης είναι ιδιαίτερα δύσβατες. (Πηγή: Ελληνική Γεωγραφική Υπηρεσία)

Ανάμεσά τους δημιουργούνται μικρά και μεγάλα οροπέδια, με ένα από τα μεγαλύτερα αυτό της Κωστηλάτας. Όλες οι κοινότητες Της περιοχής χαρακτηρίζονται ορεινές. Τα ορεινά Δ.Δ καταλαμβάνουν έκταση 514,12 τχλμ και τα ημιορεινά Δ.Δ 48,19 τχλμ που αποτελούν το 67,92% και το 6,37% της συνολικής έκτασης της περιοχής. Οι ορεινές κοινότητες έχουν έκταση 194,66 τχλμ το 25,72% της συνολικής έκτασης της περιοχής. Συνολικά οι ορεινές περιοχές καταλαμβάνουν το 93,63% και οι ημιορεινές το 6,37%. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Επιπλέον, όλα τα δημοτικά διαμερίσματα και οι κοινότητες έχουν χαρακτηριστεί με την Οδηγία 81/645/ΕΟΚ2 του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1981 περί του κοινοτικού

---

² Οδηγία 81/645/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1981 περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάς). Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 238 της 24/08/1981 σ. 0001 – 0054. Ανακτήθηκε από: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1981:238:0001:003:EL:HTML>

Σύμφωνα με την Οδηγία 81/645/ΕΟΚ οι περιοχές αυτές χαρακτηρίζονται από δυσχερείς κλιματικές συνθήκες, έχουν ελάχιστο υψόμετρο 800 μέτρα και απότομες κλίσεις τουλάχιστον 20% ή έχουν ελάχιστο υψόμετρο 600 μέτρα και συγχρόνως κλίση εδάφους τουλάχιστον 16% ή κατά κανόνα, τουλάχιστον το 80 % της εκτάσεως της κοινότητας ή του Δ.Δ πρέπει να ανταποκρίνεται σε ένα ή περισσότερα από τα παραπάνω χαρακτηριστικά και το ποσοστό αυτό μπορεί να μειωθεί, το περισσότερο, μέχρι 50 % σε εξαιρετικές περιπτώσεις, εφ' όσον πρόκειται για τα Δ.Δ / κοινότητες, που βρίσκονται στην ίδια ορεινή διαμόρφωση,

καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (άρθρο 3, παρ. 3, 4 και 5) ως ορεινές μειονεκτικές περιοχές. Σήμερα, ισχύουν τα περισσότερα από τα κριτήρια ένταξης αυτών των περιοχών στον κατάλογο των μειονεκτικών ορεινών περιοχών.

Η συγκεκριμένη περιοχή έχει οριοθετηθεί και επιλεγεί από τον ΟΟΣΑ (Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία & Ανάπτυξη – OECD,) για να αναλυθεί η υφιστάμενη κατάσταση και να γίνουν προτάσεις, στα πλαίσια σύνταξης εκθέσεων για τη χωρική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών.

Η περιοχή μελέτης μας είναι ένας τόπος με ιδιαίτερα ήθη, έθιμα, ιστορία που χάνεται στα βάθη του χρόνου, αλλά και με δυναμικό παρόν και πολλά υποσχόμενο μέλλον

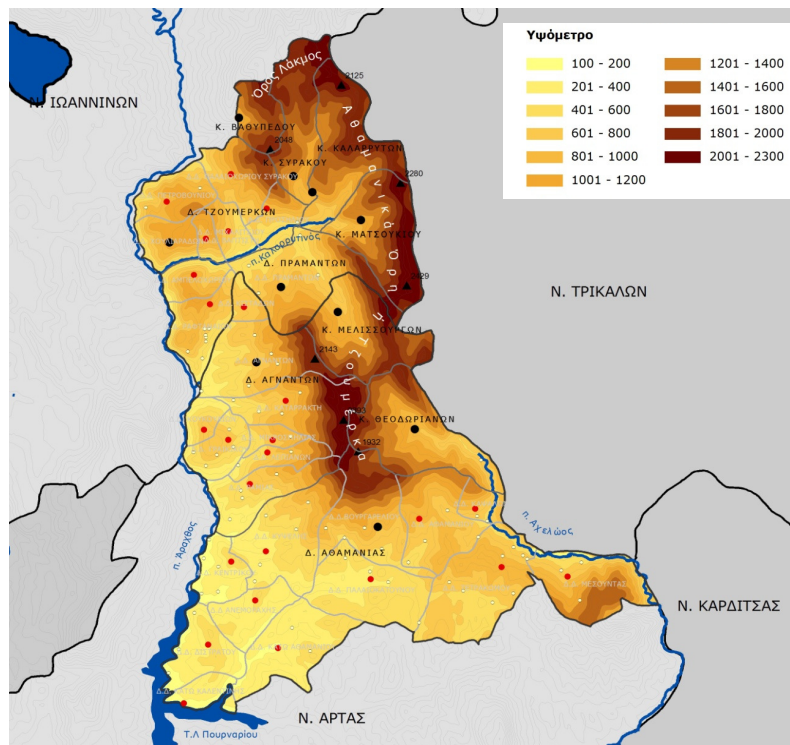
Εικόνα 1 Προσδιορισμός περιοχής μελέτης ως προς τις περιφέρειες της χώρας

όπου οι κλιματικές και τοπογραφικές συνθήκες είναι ίδιες και τα επίπεδα αποδόσεως και εισοδήματος αρκετά χαμηλά. Επιπλέον, οι περιοχές αυτές παρουσιάζουν περιορισμένη παραγωγικότητα των εδαφών τους και το επίπεδο αποδόσεώς τους δεν ξεπερνά το 80 % του εθνικού μέσου όρου και οι βοσκότοποι καταλαμβάνουν τουλάχιστον 30% της ωφέλιμης γεωργικής επιφάνειας. Χαρακτηρίζονται από μικρή πυκνότητα κατοίκησης και μείωση του πληθυσμού. Η πυκνότητα πληθυσμού ανά τχλμ δεν υπερβαίνει τους 30 κατοίκους ή η ετήσια μείωση του πληθυσμού είναι τουλάχιστον 2%. Το ποσοστό του ενεργού πληθυσμού στη γεωργία ανέρχεται τουλάχιστον σε 50% του συνόλου του ενεργού πληθυσμού.

Εικόνα 2 Προσδιορισμός περιοχής μελέτης ως προς τους νομούς της χώρας

Η περιοχή μελέτης προσδιορίζεται ως προς τα γεωμορφολογικά της χαρακτηριστικά στην επόμενη εικόνα:

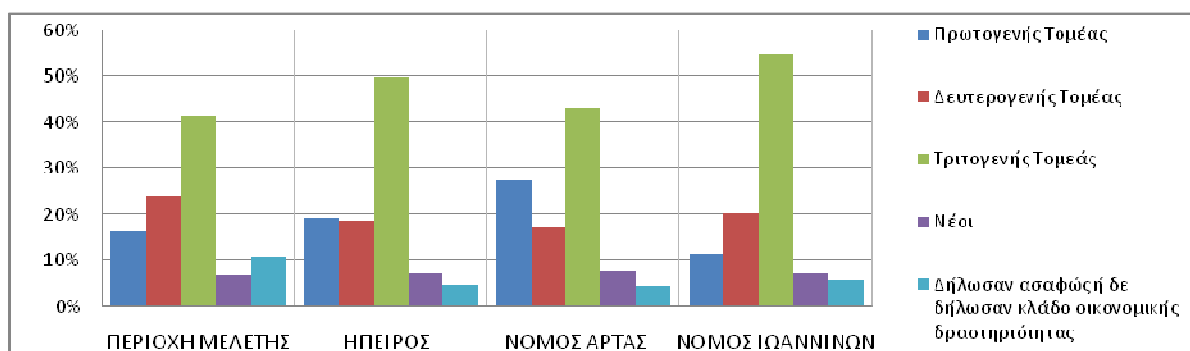

Εικόνα 3 Προσδιορισμός περιοχής μελέτης ως προς γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά

3.2 Οικονομικά ενεργός πληθυσμός – Απασχόληση – Ανεργία στην περιοχή των Τζουμέρκων

3.2.1 Διάρθρωση του εργατικού δυναμικού

Το εργατικό δυναμικό κατανέμεται στους τρεις τομείς οικονομικής δραστηριότητας και στους νέους. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ – Απογραφή 2011 το μεγαλύτερο ποσοστό των απασχολούμενων συγκεντρώνεται στον τριτογενή τομέα, ακολουθεί ο δευτερογενής τομέας και τελευταίος ο πρωτογενής τομέας.

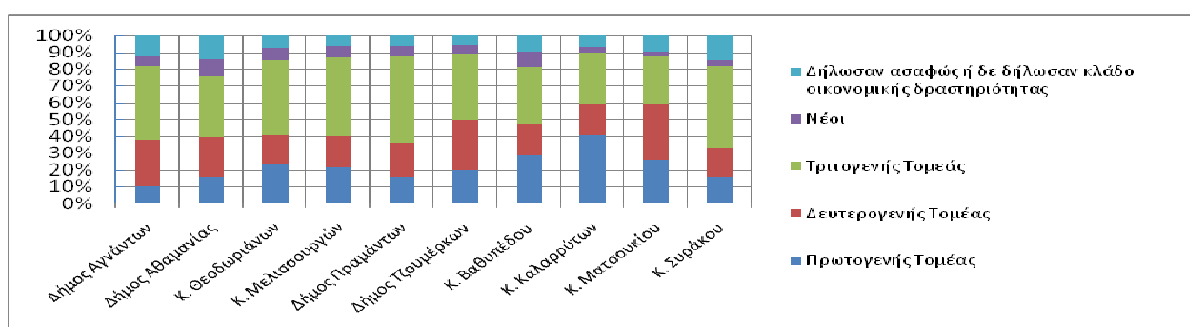

Διάγραμμα 2: Διάρθρωση εργατικού δυναμικού

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι ο δευτερογενής τομέας οφείλει το μεγάλο ποσοστό στην απασχόληση στον κλάδο των κατασκευών. Επιπλέον, η κτηνοτροφία δηλώνεται από πολλούς κατοίκους ως δεύτερο επάγγελμα.

Στο Διάγραμμα 2 κατανέμεται το εργατικό δυναμικό σε κάθε δήμο ή κοινότητα και ανάλογα με τον τομέα που απασχολείται. Κυριαρχεί η απασχόληση στον τριτογενή τομέα.

Παρατηρούμε επίσης ότι υπάρχουν κοινότητες στις οποίες ο πρωτογενής τομέας κυριαρχεί έναντι των άλλων τομέων, χαρακτηριστικό παράδειγμα η κοινότητα Καλαρυτών και η κοινότητα Ματσουκίου. Επίσης σημαντικό κομμάτι καταλαμβάνει ο δευτερογενής τομέας.

Διάγραμμα 3: Διάρθρωση εργατικού δυναμικού ανά δήμο και κοινότητα

3.2.2 Απασχόληση και ανεργία

Ο πίνακας 5 μας δείχνει ένα πολύ σημαντικό για την περιοχή μελέτης στοιχείο, τις δυνατότητες σε ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής μελέτης.

Περιγραφή	Σύνολο	Σύνολο οικονομ. ενεργών	Οικονομικά μη ενεργοί		
			Απασχολούμενοι	Ανεργοί	
Π.Ε. Ιωαννίνων	167.901	66.362	54.654	11.708	101.539
Π.Ε. Άρτας	67.877	24.141	19.438	4.703	43.736
Δήμος Β. Τζουμέρκων	5.714	1.751	1518	233	3963
Δήμος Κ. Τζουμέρκων	6.178	1.448	1149	299	4730

Πηγή: ΕΣΥΕ – Απογραφή 2011

Περιγραφή	Σύνολο	Οικονομικά ενεργοί						Οικονομικά μη ενεργοί
		Σύνολο οικονομικών ενεργών	Απασχολούμενοι			Ανεργοί		
			Σύνολο απασχολούμενων	Πρωτογενής Τομέας	Δευτερογενής Τομέας		Τριτογενής Τομέας	
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	167.901	66.362	54.654	5.046	10.506	39.102	11.708	101.539
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΑΡΤΑΣ	67.877	24.141	19.438	4.268	3.422	11.748	4.703	43.736
ΔΗΜΟΣ ΒΟΡΕΙΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ	5.714	1.751	1.518	273	346	899	233	3.963
ΔΗΜΟΣ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ	6.178	1.448	1.149	339	302	508	299	4.730

Πηγή: ΕΣΥΕ – Απογραφή 2011

Αξιοσημείωτο του παραπάνω πίνακα είναι ότι ο οικονομικός μη ενεργός πληθυσμός στο Δήμο Κεντρικών Τζουμέρκων και στο Δήμο Βορείων Τζουμέρκων που

αποτελούν την περιοχή μελέτης μας είναι σχεδόν ο υπερδιπλάσιος από τους απασχολούμενους .

Πίνακας 7: Πίνακας οικονομικά ενεργών νέων και πρώην απασχολούμενων										
Περιγραφή τύπου μόνιμης διαμονής	Σύνολο	Οικονομικά ενεργοί					Οικονομικά μη ενεργοί			
		Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι			Σύνολο	Μαθητές-σπουδαστές	Συνταξιούχοι	Λοιποί
				Σύνολο	Πρώην απασχολούμενοι	"Νέοι"				
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ	336.856	129.712	106.053	23.659	14.621	9.038	207.144	54.209	93.852	59.083
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	167.901	66.362	54.654	11.708	7.446	4.262	101.539	29.725	43.010	28.804
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΑΡΤΑΣ	67.877	24.141	19.438	4.703	2.815	1.888	43.736	9.424	21.770	12.542
ΔΗΜΟΣ ΒΟΡΕΙΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ	5.714	1.751	1.518	233	115	118	3.963	533	2.463	967
ΔΗΜΟΣ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ	6.178	1.448	1.149	299	179	120	4.730	436	3.316	978
Πηγή: ΕΣΥΕ – Απογραφή 2011										

Προκύπτει ότι στην περιοχή μελέτης μας σχεδόν μόνο το 1/4 του πληθυσμού εργάζεται. Τα 3/4 του πληθυσμού δεν μπορούν να εργαστούν. Το γεγονός αυτό επηρεάζει άμεσα την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας.

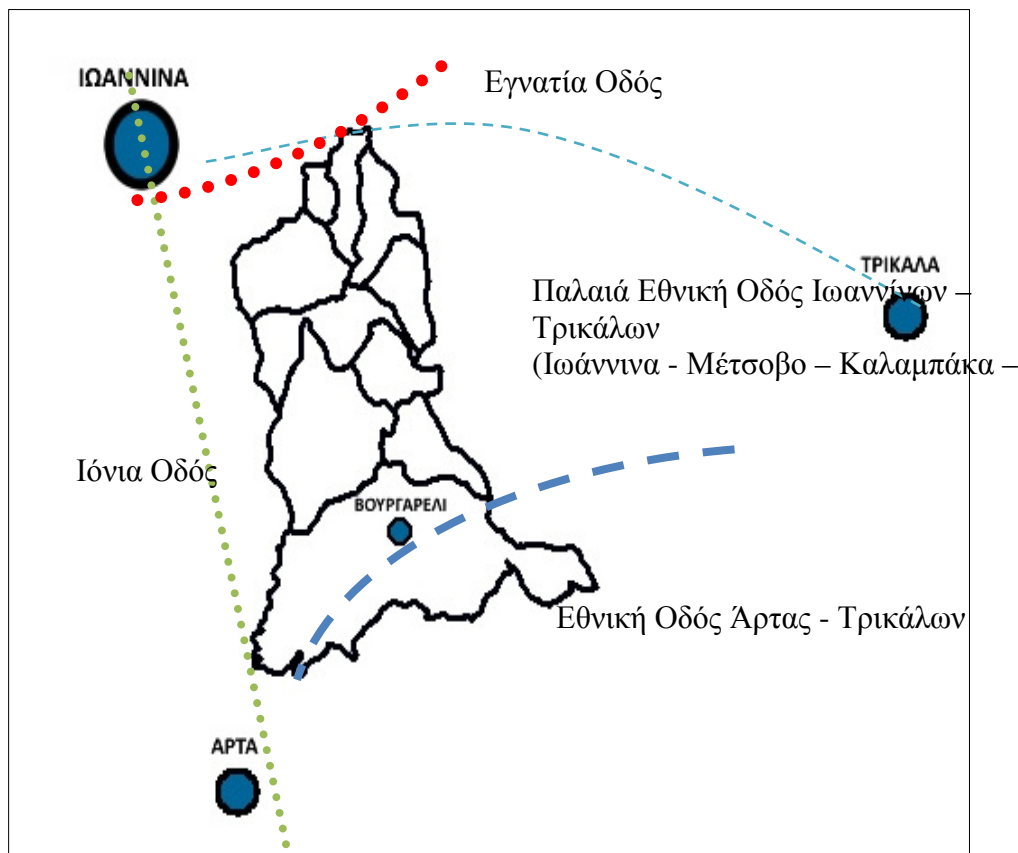
3.3 Σχέση περιοχής μελέτης με την ευρύτερη περιοχή

Ως ευρύτερη περιοχή ορίζεται ο νομός Άρτας, Ιωαννίνων και η περιφέρεια Ηπείρου γενικότερα καθώς και ο νομός Τρικάλων με τον οποίο συνορεύει.

Η περιοχή μελέτης είναι εξαρτημένη διοικητικά και λειτουργικά από τα γειτονικά αστικά κέντρα, Άρτα και Ιωάννινα. Οι απαραίτητες για την εξυπηρέτηση των κατοίκων υπηρεσίες όπως περιφέρεια , εφορία, τράπεζες, δικαστήρια κτλ καθώς και οι υποδομές υγείας (νοσοκομείο, ιατρεία), πρόνοιας και ανώτερης εκπαίδευσης βρίσκονται έξω από τα όρια της περιοχής μελέτης. Τα μεγαλύτερα οικιστικά κέντρα που βρίσκονται εντός της περιοχής μελέτης και που διαθέτουν σε έναν σχετικά υψηλό βαθμό βασικές υπηρεσίες και υποδομές είναι τα Άγναντα, τα Πράμαντα και το Βουργαρέλι.

Από τον νομό Ιωαννίνων διέρχεται ένας σημαντικός για τη χώρα οδικός άξονας, η Εγνατία Οδός, ενώ ο νομός Άρτας έχει συνδεθεί με αυτή μέσω της Ιόνιας Οδού. Επιπλέον υπάρχει σύνδεση με την εθνική οδό Άρτας – Τρικάλων η οποία έχει μειώσει κατά πολύ την απόσταση των δύο περιοχών και θα δώσει μια νέα προοπτική ανάπτυξης στην περιοχή. Η περιοχή μελέτης βρίσκεται στο κέντρο των οδικών αξόνων με ελλιπή αλλά όχι ανύπαρκτη σύνδεση με αυτούς.

Εικόνα 4 Διαγραμματική απεικόνιση περιοχής μελέτης ως προς τους οδικούς άξονες

Το πλησιέστερο μεγάλο λιμάνι στην περιοχή μελέτης είναι αυτό της Ηγουμενίτσας. Επίσης, λιμάνι υπάρχει στην Πρέβεζα. Το πλησιέστερο αεροδρόμιο είναι των Ιωαννίνων και του Ακτίου.

3.4 Το Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου

Τα Εθνικά Πάρκα εισήχθησαν ως κατηγορία προστατευόμενων περιοχών με τον Ν. 1650/1986 (άρθρα 18 και 19). Μέχρι και το Δεκέμβριο του 2009 έχουν κηρυχθεί βάσει του Ν. 1650/1986 17 Εθνικά Πάρκα

Το Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων, Περιστερίου και χαράδρας Αράχθου θεσμοθετήθηκε το 2009, με προεδρικό διάταγμα (ΦΕΚ 49Δ/12.02.2009). Είναι μια ανοιχτή χερσαία περιοχή περίπου 820 τετρ. χιλ που γεωγραφικά απλώνεται στις ορεινές περιοχές, των νομών Ιωαννίνων, Άρτας και Τρικάλων (Κεντρικό τμήμα της οροσειράς της Πίνδου). Ο κύριος σκοπός ίδρυσής του είναι η διατήρηση της φυσικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και της άγριας ζωής, παράλληλα με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που εναρμονίζονται με την προστασία της φύσης, έτσι ώστε όλα τα γνωρίσματα, φυσικά, ιστορικά και πολιτιστικά της προστατευόμενης περιοχής να διατηρηθούν ανεπηρέαστα για τις μελλοντικές γενιές.

Στα όρια του περιέχει δύο μεγάλα ορεινά συγκροτήματα: το όρος Λάκμος (ή Περιστέρι) και τα Αθαμανικά όρη (ή Τζουμέρκα).

Συνολικά, στο Εθνικό Πάρκο περιλαμβάνονται:

Τρεις (3) περιοχές που ανήκουν στο Πανευρωπαϊκό Δίκτυο Προστατευόμενων Περιοχών: «ΦΥΣΗ 2000» (NATURA 2000) με κωδικό (GR2130007, GR2110002 και GR2130013). Από αυτές οι περιοχές «Όρος Λάκμος (Περιστέρι) (GR 2130007)» και «Όρη Αθαμάνων (Νεράϊδα) (GR 2110002)», περιλαμβάνονται εξ ολοκλήρου στην έκταση του Εθνικού Πάρκου, ενώ η περιοχή «Ευρύτερη περιοχή Αθαμανικών Ορέων (Νεράϊδα) (GR 2130013)», κατά το μεγαλύτερο τμήμα της.

Επίσης στο Εθνικό Πάρκο περιλαμβάνονται :

- Δύο (2) σημαντικές περιοχές για τα πουλιά (IBA)-(ΣΠΠΕ) με τις εξής ονομασίες και κωδικούς: «Όρη Αθαμανικά (Κωδ. 079)» & «Όρος Περιστέρι (Κωδ. 069)»,
- Πέντε (5) Καταφύγια Άγριας Ζωής (ΚΑΖ), τα οποία είναι α) «Χαράδρα Αράχθου» με έκταση 2.733 εκτάρια, β) Ανατολικών Τζουμέρκων με έκταση 1.430

εκτάρια, γ) Θεοδωριάνων με 413 εκτάρια, δ) Βουργαρελίου με 1.000 εκτάρια και ε) Κούτσουρου-Τζακούτας-Μνήματα με 1.927,8 εκτάρια.

- Πέντε (5) συνολικά παραδοσιακοί οικισμοί, οι οποίοι είναι οι εξής: Συρράκο, Καλαρρύτες, Ραφταναίοι, Χαλίκι, Ανθούσα (594/Δ/13.11.78),
- Δύο (2) Οικισμοί Ειδικής Κρατικής Προστασίας και Τόποι Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους, οι οποίοι είναι οι Καλαρρύτες και το Συρράκο (ΦΕΚ: 929B/ 5.9.75),
- Πλήθος κηρυγμένων μνημείων (συνολικά 139): Κλασσικά, Βυζαντινά και Νεότερα,
- Δύο Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους, τα οποία είναι τα εξής: «Στενά Αράχθου» κωδικός: AT3011038 και «Φαράγγι ποταμού Χρούσια- Συρράκο- Καλαρρύτες» κωδικός: AT3010045.

Το ισχυρό ανάγλυφο, οι μεγάλες υψομετρικές διαφορές (144μ.-2.429μ.) και η έντονη παρουσία του υδάτινου στοιχείου, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός πολυποίκιλου μωσαϊκού βιοτόπων. Στα διαφορετικά ενδιαιτήματα φύονται πολλά σπάνια ή και ενδημικά είδη φυτών. Στα χερσαία οικοσυστήματα της περιοχής έχουν καταγραφεί 17 τύποι οικοτόπων και 30 τύποι και υποτύποι υδάτινων οικοτόπων. Στις απότομες κορυφές (Στρογγούλα, Καταφίδι, Κακαρδίτσα, Περιστέρι), στο εξαιρετικής βιοποικιλότητας Δάσους της Μπάντζας Συρράκου, στο μεικτό δάσος πεύκης και ελάτης των Ποτιστικών, Πραμάντων, Ματσουκίου, Βουργαρελίου, στο μεικτό δάσος Χαλικίου-Ανηλίου, στη χαράδρα Αράχθου, στους ποταμούς (Ασπροπόταμο, Άραχθο, Μετσοβίτικο, Χρούσια, Μελισσουργιώτικο, Ματσουκιώτικο) συναντώνται μερικοί σημαντικοί τύποι οικοτόπων.

Στους διαφορετικούς βιοτόπους συναντώνται πολλά σπάνια και προστατευόμενα είδη θηλαστικών όπως η βίδρα, η καφέ αρκούδα, το αγριόγιδο. Η περιοχή είναι ιδιαίτερα σημαντική για τους πληθυσμούς των πουλιών, ενώ έχουν καταγραφεί εκατοντάδες είδη ασπονδύλων, ψαριών, αμφιβίων και ερπετών.

Το Εθνικό Πάρκο αποτελεί ένα τεράστιο υπαίθριο μουσείο λαογραφίας και συνδυάζει με μοναδική αρμονία, χαρακτηριστικά, τόσο του φυσικού, όσο και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Πέτρινα γεφύρια, πολιτισμικά μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί, έργα από τα χέρια των ανθρώπων, τα οποία συνδυάζονται αρμονικά με τα έργα

της φύσης: πανέμορφα τοπία, απόκρημνα βουνά, φαράγγια, σπήλαια. Αυτή η συνύπαρξη του δομημένου με το φυσικό περιβάλλον, προσδίδει στην περιοχή τη μοναδικότητά της και ταυτόχρονα ευκαιρίες ανάπτυξης.

3.4.1 Ο Φορέας διαχείρισης

Ο Φορέας Διαχείρισης που ιδρύθηκε το 2009 , είναι η αρμόδια υπηρεσία για την προστασία και διαχείριση των μοναδικών αλπικών λιβαδιών , και μεσογειακών βιοτόπων , των χιλιάδων ειδών φυτών και ζώων που συναντώνται στο Εθνικό Πάρκο. Ο Φορέας Διαχείρισης διοικείται από το εννεαμελές Διοικητικό Συμβούλιο και εποπτεύεται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος. Η νομική μορφή του είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα . Η έδρα του βρίσκεται στα Ιωάννινα , ενώ υπό την εποπτεία του λειτουργούν κέντρα πληροφόρησης στα Πράμαντα , στους Χουλιαράδες στα Άγναντα , στο Βουργαρέλι , στη Νεράιδα και στα Τρία Ποτάμια.

Οι αρχές πάνω στις οποίες στηρίζεται ο Φορέας Διαχείρισης είναι η διατήρηση και η ορθή διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος και η θεσμοθέτηση διαδικασιών και μέτρων για την εξασφάλιση της αρμονικής συνύπαρξης ανθρώπου και φύσης και η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης στην περιοχή.

3.4.2 Σκοπός

Σύμφωνα με το άρθρο 1, του Προεδρικού Διατάγματος, σκοπός είναι η προστασία, διατήρηση και διαχείριση στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης της φύσης και του τοπίου, ως φυσικής κληρονομιάς και πολύτιμου εθνικού φυσικού πόρου σε τμήματα της περιοχής των ορεινών όγκων ευθύνης του που διακρίνονται για τη μεγάλη βιολογική, οικολογική, αισθητική, επιστημονική, γεωμορφολογική, γεωλογική και εκπαιδευτική τους αξία.

3.4.3 Στόχοι του Φορέα Διαχείρισης

Οι κύριοι στόχοι της προστασίας της περιοχής, στην οποία αποσκοπεί πρωτίστως ο φορέας είναι:

- η διατήρηση και η ορθή διαχείριση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, καθώς και η εξασφάλιση της αρμονικής συνύπαρξης ανθρώπου και φύσης

- η θεσμοθέτηση της περιοχής μελέτης ή τμημάτων της ως προστατευόμενων με σκοπό την προστασία, ανάδειξη και συμβατή αξιοποίηση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος
- η διατήρηση στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος που είναι μοναδικά σε διεθνές, εθνικό και τοπικό επίπεδο
- η διατήρηση στοιχείων και χαρακτηριστικών του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος που χαρακτηρίζουν την ταυτότητα της περιοχής
- η υποστήριξη της ήπιας ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο
- η ανταπόκριση της Ελλάδας σε διεθνείς δεσμεύσεις όσον αφορά την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

(Ανακτήθηκε από Τεχνοοικονομική μελέτη βιωσιμότητας του φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου- Παπανώτης Γρηγόριος Νοέμβριος 2013)

3.4.4 Συνεισφορά του Πάρκου στη οικονομική ανάπτυξη της περιοχής

Από την επεξεργασία των δεδομένων της περιοχής του Εθνικού Πάρκου και έχοντας ως στόχο τη μετατροπή του παραμελημένου και υποβαθμισμένου χώρου, σε περιοχή με ιδιαίτερο οικολογικό, πολιτιστικό, κοινωνικό εκπαιδευτικό και τουριστικό περιεχόμενο, προκύπτει, ως πρόταση, η δημιουργία ενός πρότυπου Πάρκου, οι δραστηριότητες του οποίου θα στοχεύουν στην πολύπλευρη ανάπτυξη της περιοχής με ευρύτερη απήχηση στον ελληνικό και γενικότερα στον Ευρωπαϊκό χώρο.

Η κύρια δραστηριότητα που ορίζεται ως στόχος είναι ο οικοτουρισμός. Ο οικοτουρισμός, περισσότερο από τις υπόλοιπες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, παρέχει δυνατότητες για αλληλεπίδραση με τις τοπικές κοινωνίες, και επομένως έχει άμεση σχέση με τα πλαίσια του πολιτιστικού τουρισμού. Οι πιο δημοφιλείς οικοτουριστικές δραστηριότητες είναι η πεζοπορία, η παρατήρηση πουλιών, η φωτογράφιση της φύσης, η κατασκήνωση, οι βοτανικές μελέτες και το rafting σε ποτάμια. Άρα μέσω των προδιαγραφών που υπαγορεύει το Πάρκο ως κύριος μοχλός οικονομικής ανάπτυξης για την περιοχή αναδεικνύεται ο οικοτουρισμός.

4. Κεφάλαιο

Πυλώνες οικονομικής ανάπτυξης στα Τζουμέρκα - Δυνατότητες, Προοπτικές - Τομείς παραγωγής και αειφορία

4.1 Πρωτογενής Τομέας

4.1.1 Γενικά χαρακτηριστικά

Ο πρωτογενής είναι ένας τομέας με ιδιαίτερα και σύνθετα χαρακτηριστικά. Στην περιοχή που μελετάται τα χαρακτηριστικά του ποικίλουν και διαμορφώνονται τόσο από το φυσικό ανάγλυφο της περιοχής και το κλίμα, όσο και από τον τρόπο οργάνωσης των τοπικών κοινωνιών.

Το ανάγλυφο δεν είναι ίδιο σε όλη την περιοχή. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές οι οποίες παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα. Καθώς μεγαλώνει το υψόμετρο αλλάζει και ο τύπος και το είδος της καλλιέργειας. Αυξάνονται οι δασικές εκτάσεις και το έντομο ανάγλυφο με τις μεγάλες κλίσεις, οδήγησε στη δημιουργία αναβαθμίδων οι οποίες, συναντώνται είτε μέσα στους οικισμούς είτε έξω από αυτούς. Σε αυτές ασκείται η γεωργία στις πιο ορεινές περιοχές. Μπορεί να είναι φυσικές ή τεχνητές.

Όσον αφορά την οργάνωση των τοπικών κοινωνιών, αναφέρεται στις μετακινήσεις των πληθυσμών από τα ορεινά στα πεδινά κατά τη διάρκεια του χειμώνα, στην οργάνωση σε συνεταιρισμούς αλλά και στο ιδιοκτησιακό καθεστώς της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης.

Στη συνέχεια αναλύονται μερικά από τα πιο βασικά χαρακτηριστικά του πρωτογενή τομέα.

Ο Πίνακας 8 παρουσιάζει το σύνολο των εκμεταλλεύσεων και τις εκτάσεις της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης. Έπειτα γίνεται διάκριση αυτής ανάλογα με τη χρήση της σε μεικτή, γεωργική ή κτηνοτροφική.

Πίνακας 8: Εκμεταλλεύσεις και χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση								
Δήμοι/Κοινότητες	ΣΥΝΟΛΟ		Εκμεταλλεύσεις					
			Μεικτές (Γεωργικές και Κτην/κες)		Αμιγώς Γεωργικές		Αμιγώς Κτηνοτροφικές	
	εκμετ.	εκτάσεις	εκμετ.	εκτάσεις	εκμετ.	εκτάσεις	εκμετ.	εκτάσεις
Δ.Ε Αγνάντων	767	6517,8	38%	66%	61%	34%	0%	0%
Δ.Ε. Αθαμανίας	1264	20502,7	60%	76%	38%	23%	2%	1%
Κ. Θεοδοριάων	16	153	69%	86%	31%	14%	0%	0%
Κ. Μελισσουργών	24	120,5	67%	86%	33%	14%	0%	0%
Δ.Ε. Πραμάντων	236	2931,8	38%	43%	57%	48%	5%	9%
Δ.Ε.Τζουμέρκων	167	1517,7	53%	71%	44%	24%	3%	5%
Κ. Βαθυπέδου	1	3	0%	0%	100%	100%	0%	0%
Κ. Καλαρρύτων	25	437,9	88%	94%	4%	2%	8%	4%
Κ. Ματσουκίου	24	23,3	58%	89%	0%	0%	42%	11%
Κ. Συράκου	1	5100	0%	0%	0%	0%	100%	100%
Περιοχή Μελέτης	2525	37307,7	51%	61%	47%	24%	2%	15%

Πηγή: ΕΣΥΕ Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 1999-2000

Από τον παραπάνω πίνακα συμπεραίνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (61%) της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης προορίζεται για μεικτή εκμετάλλευση, δηλαδή για γεωργική και κτηνοτροφική. Το 24% για αμιγώς γεωργική εκμετάλλευση και το υπόλοιπο 5% για αμιγώς κτηνοτροφική εκμετάλλευση.

Στην περιοχή μελέτης υπάρχουν δυο κοινότητες των οποίων οι εκτάσεις προορίζονται για αμιγώς γεωργική εκμετάλλευση (Κ. Βαθυπέδου) και για αμιγώς κτηνοτροφική εκμετάλλευση (Κ. Συράκου).

Στους υπόλοιπους δήμους και κοινότητες το μεγαλύτερο ποσοστό προορίζεται για μεικτή εκμετάλλευση, δίνοντας μια σαφή εικόνα για το μοντέλο ανάπτυξης του τομέα στην περιοχή. Η μεικτή εκμετάλλευση μπορεί να συνεπάγεται αδυναμία υποστήριξης ενός από τους δυο κλάδους, για παράδειγμα λόγω του ανάγλυφου. Ωστόσο, φανερώνει ότι υπάρχουν δυνατότητες ενίσχυσης και των δυο κλάδων της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, οι οποίοι μπορούν να δράσουν συμπληρωματικά ο ένας ως προς τον άλλον. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που εξετάζεται είναι το μέγεθος της εκμετάλλευσης (Πίνακας 9).

Πίνακας 9: Εκτάσεις και Αγροτεμάχια					
Δήμοι/Κοινότητες	Εκμεταλλεύσεις με ΧΓΕ	Εκτάσεις με ΧΓΕ	Μέση Έκταση ανά Εκμετάλλευση	Αριθμός Αγροτεμαχίων	Μέση Έκταση ανά Αγροτεμάχιο
Δ. Ε. Αγνάντων	767	6517,8	8,5	2889	2,26
Δ. Ε. Αθαμανίας	1264	20502,2	16,22	4391	4,67
Κ. Θεοδοριάνων	16	153	9,56	48	3,19
Κ. Μελισσουργών	24	120,5	5,02	59	2,04
Δ. Ε. Πραμάντων	231	2931,8	12,69	540	5,43
Δ.Ε. Τζουμέρκων	166	1517,7	9,14	570	2,66
Κ. Βαθυπέδου	1	3	3	1	3
Κ. Καλαρρύτων	25	437,9	17,52	111	3,95
Κ. Ματσουκίου	19	23,3	1,23	25	0,93
Κ. Συρράκου	1	5100	5100	60	85
Περιοχή Μελέτη	2514	37307,2	14,84	8694	4,29
Πηγή: ΕΣΥΕ – Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 1999-2000 (εκτάσεις σε στρέμματα)					

Οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις είναι μικρού μεγέθους καθώς στην περιοχή μελέτης η μέση έκταση ανά εκμετάλλευση είναι 14,84 στρέμματα.

Υπάρχει μεγάλος αριθμός αγροτεμαχίων αλλά η μέση έκταση τους είναι πολύ μικρή. Στην περιοχή μελέτης υπάρχουν 8694 αγροτεμάχια των οποίων η μέση έκταση είναι 4,29 στρέμματα, όταν η συνολική έκταση που καλλιεργείται είναι 37307,2 στρέμματα. Όσον αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς των εκτάσεων που χρησιμοποιούνται για γεωργικές δραστηριότητες κυριαρχεί η ιδιόκτητη κατοχή. Αναλυτικά, το ιδιοκτησιακό καθεστώς παρουσιάζεται στον Πίνακα 10.

Πίνακας 10: Ιδιοκτησιακό καθεστώς					
Δήμοι/Κοινότητες	Χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση	Ιδιόκτητη	Νοικιασμένη	Μεσαική	Άλλο καθεστώς κατοχής
Δ.Ε. Αγνάντων	6517,8	89,6%	6,0%	0,00%	4,4%
Δ.Ε. Αθαμανίας	20502,7	98,8%	0,7%	0,02%	0,5%
Κ. Θεοδοριάνων	153	100,0%	0,0%	0,00%	0,0%
Κ. Μελισσουργών	120,5	100,0%	0,0%	0,00%	0,0%
Δ. Ε. Πραμάντων	2931,8	96,9%	3,1%	0,00%	0,0%
Δ. Ε. Τζουμέρκων	1517,7	89,7%	0,0%	0,00%	10,3%
Κ. Βαθυπέδου	3	100,0%	0,0%	0,00%	0,0%
Κ. Καλαρρύτων	437,9	100,0%	0,0%	0,00%	0,0%

Κ. Ματσουκίου	23,3	100,0%	0,0%	0,00%	0,0%
Κ. Συρράκου	5100	100,0%	0,0%	0,00%	0,0%
Περιοχή Μελέτης	37307,7	96,8%	1,7%	0,01%	1,5%
Πηγή: ΕΣΥΕ – Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 1999-2000 (εκτάσεις σε στρέμματα)					

Το 96,8% της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης είναι ιδιόκτητη. Σε όλους τους Δήμους και τις Κοινότητες το ποσοστό κυμαίνεται από 90% έως 100%.

4.2 Γεωργία

4.2.1 Παραγωγική εξειδίκευση της περιοχής (κύριες καλλιέργειες, παραγόμενα προϊόντα)

Οι κύριες καλλιέργειες που συναντώνται στην περιοχή μελέτης όπως αυτές ορίζονται από την ΕΣΥΕ και συγκεκριμένα την απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 1999/2000 είναι: α) οι ετήσιες καλλιέργειες, οι δενδρώδεις καλλιέργειες και τα αμπέλια. Επιπλέον, υπάρχουν βοσκότοποι και μόνιμα λιβάδια, εκτάσεις αγραναπαύσεων, λαχανόκηποι (οικογενειακοί) και φυτώρια καρποφόρων δένδρων.

Συγκεκριμένα, τα μόνιμα λιβάδια και οι βοσκότοποι καταλαμβάνουν το 47% της συνολικής χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης και ακολουθούν οι ετήσιες και δενδρώδεις καλλιέργειες με το ίδιο ποσοστό (21%). Δεν υπάρχουν εκτάσεις καρποφόρων δένδρων.

Τα κυριότερα προϊόντα της περιοχής κατανέμονται στις εξής κατηγορίες: σιτηρά, βρώσιμα όσπρια, κτηνοτροφικά φυτά που προορίζονται για καρπό, σανό και γρασίδι, πατάτες, λαχανικά, κρεμμύδια, ντομάτες, πατάτες, ξηρούς καρπούς(καρύδια και αμύγδαλα) και κάποια φρούτα κυρίως μήλα, αχλάδια και κεράσια.

Επίσης στην περιοχή υπάρχουν μικρές εκμεταλεύσεις με τα ακόλουθα αρωματικά φυτά:

- Ρίγανη η Ελληνική (*Origanum vulgare ssp. hirtum*)
- Θυμάρι (*Thymus vulgaris L.*)
- Φασκόμηλο (*Salvia officinalis L.*)
- Δενδρόλιβανο (*Rosmarinus officinalis L.*)
- Δάφνη

Τα προϊόντα με την μεγαλύτερη παραγωγή είναι τα σιτηρά, κτηνοτροφικά φυτά για σανό, πατάτες, ντομάτες και καρύδια. Τα δυο πρώτα προϊόντα προορίζονται για την

κτηνοτροφία και μάλιστα παράγονται σε μεγάλες ποσότητες οι οποίες θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν ώστε η περιοχή γίνει αυτάρκης σε ζωοτροφές ή να προμηθεύεται ένα μεγάλο μέρος των ζωοτροφών από την τοπική αγορά, προκειμένου να την ενισχύσει. Τα σιτηρά αποτελούν το 7,3% της παραγωγής του Ν. Άρτας και το 3,5% της παραγωγής του Ν. Ιωαννίνων. Τα κτηνοτροφικά φυτά που προορίζονται για σανό αποτελούν το 69% της παραγωγής του Ν. Άρτας. (ΕΣΥΕ απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 1999/2000)

4.2.2 Ποιοτική παραγωγή – Γεωργικά παραδοσιακά προϊόντα, Βιολογικά προϊόντα, Προϊόντα ΠΟΠ, ΠΓΕ (Υφιστάμενα και εν δυνάμει)

Με τον κανονισμό της Ε.Ε. 2081/92 που αντικαταστάθηκε το 2006 από τον 510/06, τέθηκε το πλαίσιο για την Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη και την Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης. Σύμφωνα με αυτό, οι παραγωγοί μπορούν ευκολότερα να προωθούν τα προϊόντα τους, να πετυχαίνουν καλύτερες τιμές και να αυξάνει το εισόδημά τους. Επιπλέον, οι καταναλωτές μπορούν να αγοράζουν εγγυημένα προϊόντα υψηλής ποιότητας.

Τα περισσότερα παραδοσιακά προϊόντα της περιοχής μπορούν να χαρακτηριστούν ως ΠΟΠ και ΠΓΕ. Ο τρόπος παραγωγής τους, συνδυασμένος με τις τοπικές παραδόσεις, τα έθιμα και την τεχνολογία κάθε εποχής, τα καθιστούν ένα σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Παραδοσιακά προϊόντα παράγονται κυρίως γλυκά του κουταλιού από της υψηλής σχετικά παραγωγής στην περιοχή μήλων, κερασιών και καρυδιών.

Ως βιολογικά προϊόντα μπορούν να καλλιεργηθούν το καλαμπόκι, οι πατάτες και τα φασόλια. Εν δυνάμει προϊόντα ΠΟΠ – ΠΓΕ θεωρούνται τα αρωματικά φυτά και βότανα και το τσίπουρο από ζαμπέλα (είδος μαύρου γλυκού σταφυλιού).

Στην περιοχή υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες για την εντατική καλλιέργειά τους. Τα αρωματικά φυτά και η ζαμπέλα μπορούν να καλλιεργηθούν εύκολα αφού δεν έχουν μεγάλες απαιτήσεις σε νερό και τεχνολογικό εξοπλισμό, ενώ τα ευνοούν και οι κλιματολογικές συνθήκες. Επίσης δεν χρειάζονται υποστήριξη φυτοφαρμάκων οπότε εξασφαλίζεται η αειφορία της δραστηριότητας.

Η παραγωγή των προϊόντων αυτών μπορεί να αποτελέσει μια σημαντική συμπληρωματική ή κύρια πηγή του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής και να

δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας σε συνδυασμό με την ίδρυση μικρών μεταποιητικών επιχειρήσεων.

Η περίπτωση της Ζαμπέλας (είδος μαύρου γλυκού σταφυλιού) - «Το μαργαριτάρι των Τζουμέρκων»

Η Ζαμπέλα ή Ιζαμπέλα όπως είναι το πλήρες όνομα της, είναι η κυριότερη ποικιλία αμπέλου της ευρύτερης περιοχής των Τζουμέρκων. Το επιστημονικό της όνομα είναι *Vitis Lamprusca* και ανήκει στα αμερικάνικα είδη αμπέλου που γενικά χρησιμοποιούνται ως υποκείμενα και όχι σαν καλλιεργούμενα είδη όπως αυτά της ευρωπαϊκής αμπέλου *Vitis Vinifera*.

Στην Ελλάδα απαντάται κατά κύριο λόγο στην περιοχή της Άρτας και δευτερευόντως στο Πήλιο και στο Άγιο Όρος. Στην περιοχή της Άρτας βρίσκεται κυρίως στην ορεινή ζώνη Τζουμέρκων αλλά και μεμονωμένα στον κάμπο. Η ποικιλία παρουσιάζει εξαιρετικές ιδιότητες που την κάνουν να ξεχωρίζει με διαφορά από τις υπόλοιπες. Δίνει πολύ μεγάλες αποδόσεις καθώς κάθε φυτό μπορεί να δώσει μέχρι και 100 κιλά σταφύλια. Επίσης είναι η μοναδική ποικιλία που παρουσιάζει ανθεκτικότητα στις δύο σημαντικότερες ασθένειες του αμπελιού τον περονόσπορο και το οίδιο γεγονός που μηδενίζει τις ανάγκες σε φυτοπροστασία. Τέλος παράγει με διαφορά (σύμφωνα με τους ντόπιους) το καλύτερο ποιοτικά τσίπουρο από κάθε άλλη ποικιλία με χαρακτηριστικό άρωμα και γεύση.

Νομοθετικά, δεν αναγνωρίζεται στα καλλιεργούμενα είδη του αμπελιού λόγω της προέλευσης της και ως εκ τούτου η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν επιτρέπει την καλλιέργεια της, με σκοπό την παραγωγή κρασιού ή άλλων προϊόντων. Αυτός είναι και ο λόγος που μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει και τυποποίηση και συσκευασία τσίπουρου που παράγεται σε μεγάλες ποσότητες σε όλα τα Τζουμέρκα. Αυτή η πραγματικότητα δεν επιτρέπει κατά συνέπεια και την καλλιέργεια της σε μεγάλες εκτάσεις. Επιπλέον πρόβλημα θεωρείται η αυξημένη παρουσία "ξύλοπνεύματος" δηλαδή μεθανόλης, προερχόμενο από το κοτσάνι του σταφυλιού, αλλά αυτό πλέον με την χρήση σύγχρονων σταφυλοπιεστηρίων που τα απομακρύνουν από το αρχικό στάδιο του πατήματος, πλέον δεν υφίσταται. Δυστυχώς κανένας από τους παράγοντες της Άρτας όλα τα προηγούμενα χρόνια δεν διεκδίκησε με νομικές πρωτοβουλίες και επιχειρήματα την κατ' εξαίρεση αδειοδότηση για καλλιέργεια

και εκμετάλλευση των προϊόντων της. Εάν αυτό συνέβαινε τότε είναι βέβαιο ότι θα γινόταν μια μικρή οικονομική "επανάσταση" σε όλη την περιοχή καθώς θα ήταν βασική πηγή εισοδήματος για τους κατοίκους λόγω των παραπάνω πλεονεκτημάτων της ποικιλίας. Σημειωτέον δε ότι από το 2011 το ηπειρώτικο τσίπουρο που παράγεται στην Ήπειρο από ποικιλίες εκτός της Ζαμπέλας έχει πάρει την ένδειξη Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη (ΠΓΕ). Το όλο θέμα είναι καθαρά νομικό και θα μπορούσαν οι διοικούντες να διεκδικήσουν τις όποιες πιθανότητες να λυθεί το όλο θέμα που πραγματικά αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη ενός τομέα που θα μπορούσε να φέρει θεαματικά οικονομικά αποτελέσματα στην περιοχή.

1. Η Ζαμπέλα (*Vitis Lamprusca*) απαγορεύεται αποκλειστικά και μόνο γιατί είναι αμερικάνικο είδος αμπέλου και όχι ευρωπαϊκό (*Vitis Vinifera*) που επιτρέπεται να καλλιεργείται, δηλαδή θέμα καθαρά νομικό.

2. Το τσίπουρο από Ζαμπέλα εάν αφαιρεθούν όλα τα επιβλαβή στοιχεία π.χ. κοτσάνια, "κεφαλή" και "ουρά" του αποστάγματος, φλούδες σταφυλιών, και τηρηθούν όλα τα προβλεπόμενα μέτρα όπως απόσταξη αμέσως μετά το τέλος της ζύμωσης κ.λ.π. είναι απολύτως ασφαλές σχετικά με την περιεκτικότητα σε μεθανόλη όπως και όλα τα αποστάγματα.

3. Το τσίπουρο από Ζαμπέλα είναι μοναδικό όσον αφορά το άρωμα και την γεύση και υπερτερεί έναντι όλων των άλλων που παράγονται από άλλες ποικιλίες.

4. Η Ζαμπέλα υπερτερεί απέναντι των άλλων ποικιλιών λόγω του ότι οι ανάγκες σε φυτοπροστασία είναι σχεδόν μηδενικές και ταυτόχρονα οι αποδόσεις ανά φυτό πολλαπλάσιες.

5. Τα συμφέροντα των βιομηχανιών ποτών είναι τεράστια και η κυκλοφορία τσίπουρου Ζαμπέλας, λόγω των παραπάνω, τα καταστρέφει.

6. Παρόλο που η ποικιλία Ζαμπέλα απαγορεύεται τα φυτώρια αμπελιού ανά την Ελλάδα εμπορεύονται κάθε χρόνο τεράστιες ποσότητες φυτών Ζαμπέλας επίσημα.

7. Εάν η καλλιέργεια επιτρεπόταν έχει αναλογιστεί κάποιος από τους αρμόδιους τι έσοδα θα είχε το κράτος από την επίσημη διακίνηση τυποποιημένου (με την ένδειξη ΠΟΠ φυσικά) τσίπουρου??? Επίσης έχει αναλογιστεί κανείς το όφελος για την τοπική οικονομία και την περιοχή της Άρτας γενικότερα??

(Απόσπασμα από ανάρτηση στην προσωπική ιστοσελίδα Γεωργίου Ζορμπά Γεωπόνου στο facebook ανακτήθηκε 12/10/2017)

Πρωτοβουλία Περιφέρειας για την ποικιλία «Ζαμπέλα»

Ο κ. Βασίλειος Ψαθάς Αντιπεριφερειάρχης Π.Ε. Άρτας έχει ανακοινώσει την πρωτοβουλία της Περιφέρειας Ηπείρου, να ξεκινήσουν οι προσπάθειες για τη νομιμοποίηση του σταφυλιού ποικιλία «Ζαμπέλα» όπου παράγεται το γνωστό τοπικό ποτό τσίπουρο. Οι ευρωπαϊκοί κανονισμοί αναφέρουν ότι η «Ζαμπέλα» είναι μη οινοποιήσιμη. Η νομιμοποίηση θα γίνει με τη συνεργασία επιστημόνων όπου θα καταθέσουν φάκελο στο υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και στα αντίστοιχα όργανα της Κοινότητας έτσι ώστε να είναι μία νόμιμη καλλιέργεια οίνου.

4.3 Κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία βασίζεται κυρίως στην εκτροφή αιγοπροβάτων και δευτερευόντως στην εκτροφή βοοειδών, χοίρων και πουλερικών.

Σύμφωνα με την Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη της Ευρύτερης Περιοχής του Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων η κτηνοτροφία ακολουθεί τρία βασικά μοντέλα: (α) Μικρές γεωργοκτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις μικτού τύπου, (β) μεγάλες μονάδες εκτατικής εκτροφής στις οποίες συγκαταλέγονται οι πολλές μετακινούμενες μονάδες (κυρίως προβάτων και βοοειδών) και οι λιγοστές μεγάλες μόνιμες μονάδες (αιγών και προβάτων) και (γ) μονάδες εντατικής εκτροφής (πουλερικών και χοίρων).

Η κτηνοτροφία ασκείται σε βοσκότοπους, οι οποίοι καταλαμβάνουν εκτάσεις επαρκείς για την εξυπηρέτηση των αναγκών του ζωικού κεφαλαίου της περιοχής, ωστόσο η έλλειψη σχεδίου χωρικής και χρονικής κατανομής του ζωικού κεφαλαίου οδηγεί, σε υποβάθμιση του περιβάλλοντος εξ' αιτίας της υπερβόσκησης.

4.3.1 Κατανομή Ζωικού Κεφαλαίου

Στην περιοχή μελέτης οι κύριες κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις αποτελούνται από αιγοπρόβατα. Ο αριθμός τους καθώς και ο αριθμός των κτηνοτρόφων παρατίθεται στον επόμενο πίνακα 11. Υπάρχουν περίπου 1000 παραγωγοί και 70000 αιγοπρόβατα σε όλη

την περιοχή μελέτης. Δεδομένου του ότι ασκείται και νομαδική κτηνοτροφία, ο πληθυσμός αυξάνεται κατά πολύ.

Πίνακας 11: Κατανομή Αιγοπροβάτων Ανά Δήμο/Κοινότητα και Δημοτικό/Κοινοτικό Διαμέρισμα		
ΔΗΜΟΣ/Δ.Δ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΑΡ. ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ	ΑΡ. ΖΩΩΝ
Δ.Ε. ΑΘΑΜΑΝΙΑΣ	413	16107
ΑΘΑΜΑΝΙΟ	80	2716
ΑΝΕΜΟΡΡΑΧΗ	7	323
ΒΟΥΡΓΑΡΕΛΙ	52	3982
ΔΙΣΤΡΑΤΟ	7	108
ΚΑΨΑΛΑ	10	327
ΚΑΤΩ ΑΘΑΜΑΝΙΟ	52	1111
ΚΑΤΩ ΚΑΛΕΝΤΙΝΗ	3	87
ΚΕΝΤΡΙΚΟ	13	150
ΚΥΨΕΛΗ	35	892
ΜΕΣΟΥΝΤΑ	62	3099
ΠΑΛΑΙΟΚΑΤΟΥΝΟ	50	2202
ΤΕΤΡΑΚΩΜΟ	42	1110
Δ.Ε. ΑΓΝΑΝΤΩΝ	75	3840
ΑΓΝΑΝΤΑ	7	670
ΓΡΑΙΚΙΚΟ	9	250
ΚΑΤΑΡΡΑΚΤΗΣ	35	2011
ΚΟΥΚΟΥΛΙΑ	0	0
ΚΙΣΤΑΛΕΣ	0	0
ΛΕΠΙΑΝΑ	9	187
ΡΑΜΙΑ	11	622
ΜΙΚΡΟΣΠΗΛΙΑ	4	100
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΘΕΟΔΩΡΙΑΝΩΝ[^]	6	271
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΜΕΛΙΣΣΟΥΡΓΩΝ[^]	9	694
ΔΗΜΟΣ ΒΟΡ. ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ (ΣΥΝΟΛΙΚΑ)	90	14150
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΥΡΡΑΚΟΥ	1 (ΜΟΝΙΜΟΣ)	800
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΛΑΡΡΥΤΩΝ	40	14000
[^] Τα στοιχεία αφορούν τους παραγωγούς και το ζωικό κεφάλαιο που είναι καταγεγραμμένο στους καταλόγους της Ε.Α.Σ Άρτας – Φιλιπιάδας κατά το έτος 2008 για τη λήψη επιδοτήσεων. Ο πραγματικός αριθμός διαφέρει σημαντικά λόγω του ότι υπάρχουν μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι.		
Πηγή: Ε.Α.Σ. Άρτας – Φιλιπιάδας, Στοιχεία 2008 και οι Δήμοι και Κοινότητες της περιοχής μελέτης, με συνέντευξη.		

Σημαντική είναι και η άσκηση της μελισσοκομίας ιδιαίτερα στο τμήμα του νομού Άρτας. Ο πίνακας 12 δείχνει τον αριθμό των εγγεγραμμένων στα μητρώα μελισσοκόμων και τον αριθμό των κυψελών για τις ΔΕ Αγνάντων και Αθαμανίας.

ΔΗΜΟΣ/Δ.Δ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΑΡ. ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΩΝ	ΑΡ. ΚΥΨΕΛΩΝ
Δ.Ε. ΑΘΑΜΑΝΙΑΣ	27	3538
ΑΘΑΜΑΝΙΟ	7	577
ΑΝΕΜΟΡΡΑΧΗ	1	50
ΚΑΤΩ ΑΘΑΜΑΝΙΟ	1	61
ΚΕΝΤΡΙΚΟ	3	70
ΚΥΨΕΛΗ	1	63
ΜΕΣΟΥΝΤΑ	2	405
ΠΑΛΑΙΟΚΑΤΟΥΝΟ	3	322
ΤΕΤΡΑΚΩΜΟ	9	1990
Δ.Ε. ΑΓΝΑΝΤΩΝ	11	860
ΑΓΝΑΝΤΑ	4	264
ΓΡΑΙΚΙΚΟ	2	220
ΚΑΤΑΡΡΑΚΤΗΣ	1	295
ΚΙΣΤΑΛΕΣ	2	30
ΡΑΜΙΑ	1	40
ΜΙΚΡΟΣΠΗΛΙΑ	1	11
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΘΕΟΔΩΡΙΑΝΩΝ	1	180
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΜΕΛΙΣΣΟΥΡΓΩΝ	3	195

Πηγή: Μητρώο Μελισσοκομικών Εκμεταλλεύσεων, Περιφερειακή Ενότητα Άρτας, Δ/ση Γεωργίας – Τμήμα Ζωικής Παραγωγής

Η μελισσοκομία είναι ένας αναδυόμενος κλάδος του πρωτογενή τομέα. Λαμβάνοντας υπόψη τη χλωρίδα της περιοχής όπως θυμάρι, έλατα, ρύκι κλπ μπορεί να παραχθεί πολύ καλής ποιότητας μέλι.

4.3.2 Μεταποίηση και εμπορία κτηνοτροφικών προϊόντων

Στην περιοχή μελέτης δεν υπάρχουν εγκαταστάσεις για τη μεταποίηση και την εμπορία των κτηνοτροφικών προϊόντων της περιοχής. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ποσοτήτων που παράγονται προορίζονται για αυτοκατανάλωση.

Όσον αφορά το γάλα, οι επιπλέον ποσότητες πωλούνται στις τοπικές βιομηχανίες επεξεργασίας γάλακτος (π.χ Δωδώνη, Καράλης, Μπάφας, Ήπειρος) όπου

παρασκευάζονται διάφορα προϊόντα γάλακτος τυρί, γιαούρτι κλπ και διοχετεύονται στην εθνική και διεθνή αγορά.

Όσον αφορά το κρέας δεν υπάρχουν δημόσια σφαγεία. Υπάρχουν ιδιωτικά σφαγεία – κρεοπωλεία – ψητοπωλεία τα οποία κατά κύριο λόγο προμηθεύουν δικό τους κρέας.

Υπάρχει μια μικρή χοιροτροφική μονάδα στο Δ.Δ. Τετρακώμου με 40 χοιρομητέρες. Δεν υπάρχει δυνατότητα ανάπτυξης στα ορεινά λόγω του κλίματος και μη καλών συνθηκών για τη δημιουργία εγκαταστάσεων καθώς δεν υπάρχει χώρος και απαιτείται μεγάλη ποσότητα νερού η οποία δε διατίθεται ειδικά τους θερινούς μήνες.

4.3.3 Παραδοσιακά και πιστοποιημένα κτηνοτροφικά προϊόντα [Παραδοσιακά προϊόντα, Βιολογικά προϊόντα, Προϊόντα ΠΟΠ, ΠΓΕ (Υφιστάμενα και εν δυνάμει)].

Τα κτηνοτροφικά προϊόντα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως παραδοσιακά προϊόντα είναι το τσαλαφούτι, το ξινόγαλο, ο τραχανάς και το πλιγούρι που παράγονται με παραδοσιακό τρόπο από τοπικά πρώτες ύλες.

Στον Νομό Ιωαννίνων, υπάρχουν αναγνωρισμένα προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης και Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης. Αυτά είναι: το Γαλοτύρι (313031 / 11-01-1994 ΦΕΚ 8/11-01-94), η Κεφαλογραβιέρα (313032 / 11-01-1994 ΦΕΚ 8/11-01-94), η Φέτα (313025 / 11-01-1994 ΦΕΚ 8/11-01-1994) και το Μετσοβόνη (313070 / 18-01-1994 ΦΕΚ 23/18-01-94).

4.3.4 Δασοπονία

Στην περιοχή μελέτης δεν υπάρχουν εκμεταλλεύσιμα δάση. Σύμφωνα με την Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη της Ευρύτερης Περιοχής των Τζουμέρκων (2006) τα δάση του τμήματος της περιοχής μελέτης που υπάγονται στην περιοχή ευθύνης του Δασαρχείου Ιωαννίνων χαρακτηρίζονται ως μη παραγωγικά.

Όσον αφορά το τμήμα του νομού Άρτας που υπάγεται στη Διεύθυνση Δασών Άρτας, υπάρχουν παραγωγικά δάση κυρίως ελάτης, όμως η υλοτομία δεν συγκαταλέγεται στις βασικές παραγωγικές δραστηριότητες, πραγματοποιείται περισσότερο για την κάλυψη ατομικών αναγκών.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ, ότι δεν έχει γίνει καμία δασική διαχειριστική μελέτη από καμία διεύθυνση δασών.

4.4 Δευτερογενής τομέας

Η απομόνωση της περιοχής, το έντονο ανάγλυφο, και κυρίως ο αποκλειστικά αγροτικός για πολλά χρόνια προσανατολισμός των κατοίκων είχαν σαν αποτέλεσμα την σημαντική υστέρηση της περιοχής στο δευτερογενή τομέα.

Οι κυριότερες δραστηριότητες που συναντώνται στον τομέα αυτό είναι η κατασκευές και χωματουργικές εργασίες, η μεταποίηση αγροτικών προϊόντων και δύο εργοστάσια εμφιάλωσης νερού.

Σύμφωνα με στοιχεία του επιμελητηρίου Ιωαννίνων προκύπτουν ότι στο Δήμο Βορείων Τζουμέρκων υπάρχουν δέκα επιχειρήσεις που ασχολούνται με τις κατασκευές και τέσσερις βιοτεχνίες ειδών διατροφής. Στο Δήμο Κεντρικών Τζουμέρκων υπάρχουν τέσσερις επιχειρήσεις που ασχολούνται με κατασκευές. Για τις υπόλοιπες περιοχές δεν αναφέρονται στοιχεία.

4.5 Τριτογενής τομέας

4.5.1 Κύρια χαρακτηριστικά τριτογενή τομέα

Ο κλάδος του εμπορίου είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένος και ιδιαίτερα του εμπορίου ειδών διατροφής. Συγκεκριμένα, στο Δήμο Κεντρικών Τζουμέρκων υπάρχουν οκτώ επιχειρήσεις, (Στοιχεία Επιμελητηρίου Άρτας 2017) στους Καλαρρύτες μία που ασχολείται με εμπόριο κοσμημάτων, στο Δ. Βορείων Τζουμέρκων δεκαεπτά (Στοιχεία Επιμελητηρίου Ιωαννίνων 2017).

Άλλες δραστηριότητες του τριτογενή που αναπτύσσονται είναι αυτές της παροχής υπηρεσιών όπως υδραυλικοί και ηλεκτρολόγοι. Στους Καλαρρύτες υπάρχουν τρεις επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών, στο Δήμο Βορείων Τζουμέρκων δέκα τέσσερις και στο Δήμο Κεντρικών Τζουμέρκων δύο επιχειρήσεις (Στοιχεία Επιμελητηρίου Ιωαννίνων και Άρτας 2017).

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι το εμπόριο της περιοχής και οι υπηρεσίες στηρίζονταν παραδοσιακά στους συνταξιούχους που ερχόταν στα χωριά κατά τους θερινούς μήνες άνοιγαν τα σπίτια έκαναν εργασίες επιδιόρθωσης και συντηρούσαν το εμπόριο της περιοχής. Κατά τη διάρκεια της κρίσης οι άνθρωποι αυτοί με τις συντάξεις τους θα έπρεπε να συντηρούν άλλα μέλη των οικογενειών που έμειναν άνεργα με αποτέλεσμα να μην μπορούν να διαθέσουν χρήματα για τη συντήρηση των κατοικιών στα χωριά. Επίσης πολλοί απ αυτούς έφυγαν από τη ζωή τα σπίτια έμειναν κλειστά και δύσκολο να κατοικηθούν ξανά από απογόνους τους.

Γενικά, προκύπτει το συμπέρασμα ότι στην περιοχή ο τριτογενής τομέας αναπτύσσεται κυρίως προς την κατεύθυνση του τουρισμού και του εμπορίου. Λειτουργούν τουριστικά καταλύματα, κυρίως ενοικιαζόμενα δωμάτια, κέντρα εστίασης και αναψυχής καθώς και επιχειρήσεις που σχετίζονται με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Υπάρχουν τουριστικές μονάδες με μικρή δυναμικότητα και βρίσκονται σε συγκεκριμένα χωριά της περιοχής όπως Συρράκο, Καλαρρύτες, Καταρράκτης, Πράμαντα, Άγναντα, Βουργαρέλι, Αθαμάνιο, Θεοδώριανα.

Ο τουρισμός είναι μια οικονομική δραστηριότητα που εάν δεν αναπτυχθεί μετά από σχεδιασμό είναι πολύ πιθανό να επιφέρει δυσμενείς επιπτώσεις τόσο στο φυσικό, όσο και στο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον των τουριστικών περιοχών. Σε μια εποχή κατά την οποία η εξέλιξη της τεχνολογίας, η οικονομική μεγέθυνση και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου οδηγούν στην αύξηση του ελεύθερου χρόνου, στη διευκόλυνση των μετακινήσεων και κατά συνέπεια στην αύξηση της τουριστικής ζήτησης, είναι απαραίτητος ο ορθολογικός σχεδιασμός για τον τομέα του τουρισμού.

Ο σχεδιασμός για τον τουρισμό θα πρέπει να στοχεύει στην προσπάθεια διαφύλαξης του περιβάλλοντος το οποίο έλκει και αναπτύσσει τον τουρισμό, προκειμένου να εξασφαλισθούν η διάρκεια και οι θετικές επιπτώσεις από τη διεύρυνσή του. Η πολιτική για τον τουρισμό θα πρέπει να στοχεύει στη μεγιστοποίηση των ωφελειών και την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων.

Πριν τον καθορισμό, όμως, συγκεκριμένων στρατηγικών και μέτρων για το σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης κρίνεται αναγκαίο να προσδιορισθούν θεωρητικά και αναλυθούν κάποιες έννοιες και κάποια μεθοδολογικά

εργαλεία, όπως η ανάπτυξη, ο βιώσιμος τουρισμός, ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος, η φέρουσα ικανότητα για τουριστική ανάπτυξη. Έτσι, η προσέγγιση των πολιτικών ανάπτυξης και η υιοθέτηση στρατηγικών δράσης θα είναι πιο ολοκληρωμένη και η επίτευξη των αντικειμενικών στόχων του σχεδιασμού-προγραμματισμού, πιο πιθανή.

Η βιωσιμότητα στον τουρισμό, όπως και στις άλλες οικονομικές δραστηριότητες έχει τρεις αλληλοσυνδεδεμένες όψεις: την περιβαλλοντική, την κοινωνικό-πολιτισμική και την οικονομική. Επίσης, ο βιώσιμος τουρισμός προϋποθέτει ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων, σεβασμό της βιοποικιλότητας, ελαχιστοποίηση των δυσμενών οικολογικών, κοινωνικών και πολιτιστικών επιπτώσεων και μεγιστοποίηση των ωφελειών για το περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες. (www.unep.fr)

Ως βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ορίζεται η τουριστική ανάπτυξη που δραστηριοποιείται ισόρροπα στην τοπική, κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δομή της κάθε τουριστικής περιοχής, διαμορφώνοντας παράλληλα όρους (υπηρεσίες, υποδομές, τεχνογνωσία) για τη συνεχή ανατροφοδότησή της. (Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π.,2001)

Η βιωσιμότητα στον τουρισμό εστιάζεται σε θέματα, όπως:

- Η ισότητα της τοπικής κοινωνίας, αναφορικά με τα πρότυπα διαβίωσης και της ποιότητας ζωής.
- Η ικανοποίηση των αναγκών και των επιθυμιών των τουριστών και των απαιτήσεων της τουριστικής βιομηχανίας.
- Η προστασία των πόρων που αποτελούν τη βάση του τουρισμού (φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον).
- Η συντήρηση ή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της τουριστικής βιομηχανίας. (Ανδριώτης Κ.,2005)

Στη βιβλιογραφία για τον βιώσιμο τουρισμό δίνεται μεγάλη έμφαση στη σύγκριση του μοντέλου αυτού με το μαζικό τουρισμό που επικράτησε στο παρελθόν και ο οποίος, παρόλο που συνέβαλλε στην οικονομική ευημερία περιφερειών και κρατών ολόκληρων, είχε και καταστροφικές συνέπειες για τους διάφορους προορισμούς και τους ντόπιους

πληθυσμούς. Οι διάφορες προσεγγίσεις για την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη διαφοροποιούνται μεταξύ τους ανάλογα με το επίπεδο ανησυχίας για το περιβάλλον.

4.5.2 Μονάδες εστίασης και αναψυχής στην περιοχή μελέτης

Υπάρχουν επίσημα 43 καταγεγραμμένες επιχειρήσεις εστίασης και αναψυχής σύμφωνα με τα στοιχεία των Επιμελητηρίων Ιωαννίνων και Άρτας. Ο αριθμός είναι αρκετά πιο μεγάλος καθώς υπάρχουν πολλά, μικρά και διάσπαρτα καφενεία, ταβέρνες και ψησταριές σε όλους τους οικισμούς. Από τα οποία άλλα είναι μονίμως ανοιχτά και άλλα μόνο το καλοκαίρι ή και τις γιορτές Χριστούγεννα - Πάσχα και στα πανηγύρια.

Οι υπάρχουσες επιχειρήσεις έχουν μεγάλη δυναμικότητα χώρου, κυρίως εξωτερικού καθώς οι περισσότερες επιχειρήσεις βρίσκονται στις κεντρικές πλατείες των οικισμών, η οποία εκμεταλλεύεται κατά τη διάρκεια των πανηγυριών, αφού αυτά πραγματοποιούνται συνήθως στην κεντρική πλατεία.

Τουριστικά καταλύματα

Στην περιοχή μελέτης εκτός των κοινών τουριστικών καταλυμάτων (ξενοδοχεία, ξενώνες και ενοικιαζόμενα δωμάτια) υπάρχουν δυο «τουριστικοί» οικισμοί (αγροτουριστικές κατοικίες), οργανωμένοι οικισμοί που προσφέρουν υπηρεσίες τουρισμού (διαμονή, εστίαση, δραστηριότητες υπαίθρου, κτλ). Οι οικισμοί αυτοί είναι το Δασικό Χωριό «ΚΕΔΡΟΣ» και ο οικισμός «Θέασις».

1. Το Δασικό Χωριό «ΚΕΔΡΟΣ»

Το Δασικό Χωριό «Κέδρος» βρίσκεται δίπλα στον οικισμό Καταρράκτης του Δ. Αγνάντων του Ν. Άρτας. Έχει έκταση 45 στρεμμάτων και βρίσκεται σε υψόμετρο 920 μέτρων. Αποτελείται από ανεξάρτητες ξύλινες κατοικίες, διάσπαρτες μέσα στον οικισμό.

Ο οικισμός πέρασε σαν διαχείριση από τη Διεύθυνση Δασών Άρτας στο Δήμο Κεντρικών Τζουμέρκων από τον οποίο αφού εκμισθώθηκε και άλλαξε μισθωτές σήμερα (Σεπτέμβριος 2017) δεν λειτουργεί και παρουσιάζει εικόνα ερήμωσης.

2. Ο οικισμός «Θέασις»

Ο οικισμός «Θέασις» βρίσκεται δίπλα στον οικισμό Κτιστάδες του Δ. Αγνάντων του Ν. Άρτας και συγκεκριμένα στη θέση Συγγενά.

Η ιδιαιτερότητα που παρουσιάζουν οι αγροτουριστικές κατοικίες «Θέασις» είναι ότι είναι σχεδιασμένες με βάση τις αρχές της «οικοδυναμικής³». Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή τους είναι το ξύλο και η πέτρα, υλικά που βρίσκονται άφθονα στην περιοχή. Ο οικισμός αποτελείται από 4 αυτόνομες κατοικίες, οι οποίες είναι στρόγγυλες και πυραμοειδείς.

Εικόνα 5: Όψη μιας από τις κατοικίες του οικισμού «Θέασις».

Πηγή: Αγροτουριστικές Κατοικίες «Θέασις». Δικτυακός τόπος: www.tzoumerka-theasis.gr

³ Η Οικοδυναμική είναι ένα χωροθεσιακό σύστημα κτιρίων και πόλεων, το οποίο στοχεύει στο να βοηθήσει τον άνθρωπο να επιλέξει ένα περιβάλλον που θεωρείται ικανό και πρόσφορο για τη σωστή διαβίωση, ανάπτυξη και εξέλιξη του. Σκοπός του συστήματος είναι να θέσει τον άνθρωπο σε συντονισμό με το άμεσο και το έμμεσο περιβάλλον του.

Συνολικά υπάρχουν 35 καταλύματα από τα οποία 15 βρίσκονται στο Δ. Ε. Αθαμανίας, 3 στην Κοινότητα Θεοδωριάνων, 4 στο Δ.Ε. Αγνάντων, 4 στο Δ.Ε Πραμάντων, 4 στην Κ. Καλαρρύτων και 5 στην Κ. Συρράκου.

Ο συνολικός αριθμός των δωματίων είναι περίπου 241 δωμάτια και ο συνολικός αριθμός των κλινών είναι 575 κλίνες. Ο αριθμός των δωματίων και των κλινών είναι σημαντικός αλλά όχι αρκετός. Μειονέκτημα ακόμη, αποτελεί ότι τα τουριστικά καταλύματα είναι διασκορπισμένα στην περιοχή μελέτης και η μεταξύ τους απόσταση πολύ μεγάλη. Η περίοδος λειτουργίας είναι συνεχής με εξαίρεση τις κοινότητες οι οποίες των χειμώνα δεν έχουν σημαντικό μόνιμο πληθυσμό. Η ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρονται θεωρείται ικανοποιητική, καθώς η πλειοψηφία των καταλυμάτων είναι Α ή Β κατηγορίας .

Χαρακτηριστικά παραδείγματα μεγαλύτερων τουριστικών μονάδων είναι:

1. Το ξενοδοχείο «Ορίζοντες Τζουμέρκων» στην Πράμαντα

Εικόνα 6 Ξενοδοχείο «Ορίζοντες Τζουμέρκων» στην Πράμαντα

Σε υψόμετρο 1000μ. στα ορεινά Τζουμέρκα Ηπείρου, σε απόσταση 1,5χλ από το χωριό Πράμαντα Ιωαννίνων, βρίσκεται το ξενοδοχείο Ορίζοντες Τζουμέρκων. Μέσα σε ένα δάσος από έλατα και κέδρους, στους πρόποδες της βουνοκορυφής "Στρογγούλα" .

Στον δρόμο που ενώνει τα Πράμαντα με τους Μελισουργούς ταμπέλες αριστερά και δεξιά της ασφάλτου καθοδηγούν προς διάφορα καταλύματα, ένα από αυτά είναι οι

«Ορίζοντες Τζουμέρκων», μια μικρή ξενοδοχειακή μονάδα 12 δωματίων και 5 αστερών που ξεκίνησε να λειτουργεί τον Φεβρουάριο του 2012. Τα δύο τελευταία χρόνια οι «Ορίζοντες» έχουν βραβευτεί από το Trip Advisor. Πίσω από το εγχείρημα της δημιουργίας των «Οριζόντων», δύο τριαντάρηδες, αδέρφια από την Άρτα, ο Βασίλης και ο Βαγγέλης Σταμάτης- απόφοιτος της ΑΣΟΕΕ ο πρώτος και μαθηματικός ο δεύτερος. Η πρώτη εντύπωση επιβεβαιώνει την αποδοχή του πρότζεκτ που από κοινού ανέλαβαν - ένα μινιμάλ, απέριττα κομψό κτίριο που συντίθεται από πέτρα, γυαλί και ξύλο, μέσα σε πυκνό δάσος από έλατο στους πρόποδες της Στρογγούλας (κορυφή των Τζουμέρκων). Αφήνουν την αίσθηση ότι αναπαυτικά καθισμένος βρίσκεσαι, εντούτοις, στην καρδιά του βουνού.

(Ανακτήθηκε από huffingtonpost.gr Νοέμβριος 2017)

2. Το ξενοδοχείο Ruista Tzoumerka Resort στο Βουργαρέλι

Εικόνα 7 Ξενοδοχείο Ruista Tzoumerka Resort στο Βουργαρέλι

Το Rouista Tzoumerka Resort βρίσκεται στο Βουργαρέλι, την έδρα του δήμου Κεντρικών Τζουμέρκων. Είναι ένα συγκρότημα πέτρινων κτισμάτων στο οποίο κυριαρχεί η παραδοσιακή αρχιτεκτονική της περιοχής. Το Rouista Tzoumerka Resort συνδυάζει

αρμονικά την ελληνική φύση, τις σύγχρονες ανέσεις, τις δραστηριότητες, την άγρια ομορφιά και τη μοναδική γοητεία των Τζουμέρκων.

4.5.3 Δραστηριότητες

Ειδικές τουριστικές υποδομές

Στην περιοχή υπάρχουν τρεις επιχειρήσεις δραστηριοτήτων εναλλακτικού τουρισμού οι οποίες συνεργάζονται με τα τοπικά τουριστικά καταλύματα. Οι επιχειρήσεις αυτές είναι: η Trekking Hellas Ηπείρου, η οποία προσφέρει δραστηριότητες Rafting, πεζοπορίας και σχεδιάζει διαδρομές για αυτοκίνητα 4 X 4, η Via Natura η οποία οργανώνει Rafting, πεζοπορία, διαδρομές με ποδήλατο βουνού, canoeing, rappel, εναέριο πέρασμα πάνω από τον ποταμό Άραχθο στη Γέφυρα Πλάκας (flying fox) και τοξοβολία και οι Σωρείτες, οι οποίοι οργανώνουν canoe – Kayak, rafting, parapente και προσφέρουν δράσεις βιωματικής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Στον οικισμό «Θέασις» προσφέρεται η δυνατότητα ενασχόλησης με τη μελισσοκομία και η παρατήρηση των άστρων με τηλεσκόπια.

Ορεινή Πεζοπορία

Οι αμέτρητοι χωματόδρομοι και τα μονοπάτια καλούν τον επισκέπτη να τα ανακαλύψει. Με τη συνοδεία οδηγών και με τον κατάλληλο εξοπλισμό ο επισκέπτης μπορεί να περιηγηθεί στα καταπράσινα δάση των Τζουμέρκων σε χαμηλό υψόμετρο έως τα 1400 μέτρα.

Εκκλησιαστικά μνημεία

Το μοναδικό γνωστό έως τώρα σωζόμενο βυζαντινό μνημείο των Τζουμέρκων και ένα από τα ελάχιστα στοιχεία που μαρτυρούν την κατοίκηση και τη σημασία τους κατά τη μεσαιωνική περίοδο είναι η Παναγία Βελλά ή Κόκκινη Εκκλησιά. Πρόκειται για το καθολικό μονής, εκτός από το οποίο δεν έχει σωθεί το παραμικρό από τα κελιά ή τα προσκτίσματά της. Βρίσκεται στο συνοικισμό Παλαιοχώρι, 3 χλμ. νότια του Βουργαρελίου.

Άλλα εκκλησιαστικά μνημεία τα οποία, σύμφωνα με την εγχώρια παράδοση, ιδρύθηκαν κατά τη βυζαντινή περίοδο π.χ. Ι.Ν. Υπαπαντής Λεπιανών, Ι.Ν. Αγίου

Νικολάου Καλαρρυτών, Ι.Μ. Κοιμήσεως της Θεοτόκου ή Κηπίνας, Ι.Μ. Ευαγγελισμού της Θεοτόκου ή Βύλιζας, Ι.Μ. Αγίου Βλασίου στο Προσήλιο κ.ά.

Το ιστορικό μοναστήρι της Κηπίνας χτισμένο το 1212 θεωρείται το εντυπωσιακότερο των Τζουμέρκων καθώς είναι σφηνωμένο σε έναν κατακόρυφο βράχο που δυσκολεύεται να το εντοπίσει κανείς.

RAFTING στο φαράγγι του ποταμού Αράχθου

Μία από τις καλύτερες καταβάσεις ποταμού στην Ευρώπη θεωρείται αυτή του ποταμού Άραχθου δίπλα στο ιστορικό γεφύρι της Πλάκας. Ο Άραχθος ποταμός είναι μοναδικός για την διαβαθμισμένης δυσκολίας κατάβαση που προσφέρει.

Εικόνα 8 Κατάβαση ποταμού Rafting

Ξενάγηση σε μουσεία και Σπήλαια

Το μουσείο σύγχρονης τέχνης ‘Θεόδωρος Παπαγιάννης’ στο χωριό Ελληνικό που φιλοξενεί έργα του φημισμένου γλύπτη, καθώς και το εργαστήριο-έκθεση στο χωριό Τσόπελα του ‘Γιώργου Πολύζου’ που σχεδιάζει και κατασκευάζει κοσμήματα και αρχαία μουσικά όργανα μοναδικής καλαισθησίας αποτελούν κέντρα πολιτισμού και γνωριμίας με

την περιοχή και τις αξίες της. Ακόμη το τουριστικά πλέον αξιοποιημένο σπήλαιο Ανεμότρυπα στην Πράμαντα με σταλαγμίτες και την λίμνη στο εσωτερικό του σε γκρι αποχρώσεις δίνουν μια διαφορετική όψη της ομορφιάς του τόπου.

Ορειβασία και Ορειβατικό Σκι

Υπάρχουν πεζοπορικές διαδρομές έντονης δυσκολίας και απαιτήσεων στις κορυφές των Τζουμέρκων με την συνοδεία οδηγών βουνού και κατάλληλου εξοπλισμού για να ανακαλύψει κανείς την δύναμη του βουνού. Παράλληλα κάθε χειμώνα και για λίγες ημέρες διοργανώνεται από έμπειρους οδηγούς και εκπαιδευτές αλπικό σκι στις χιονισμένες φυσικές πλαγιές των Τζουμέρκων για μνημένους. Υπάρχει εγκεκριμένη μελέτη κατασκευής Μικρού Χιονοδρομικού Πάρκου στην Τ.Κ Θεοδωριάνων Δήμου Κεντρικών Τζουμέρκων.

Τοξοβολία - Αναρρίχηση

Σε ειδικά διαμορφωμένο και εξοπλισμένο χώρο στο κέντρο άθλησης στην Άγναντα μπορεί ο καθένας ασχέτως ηλικίας να δοκιμάσει τις ικανότητες του πάντα με ασφάλεια και με την σωστή καθοδήγηση των προπονητών του κέντρου.

Τουριστική ζήτηση

Η τουριστική ζήτηση δεν είναι πολύ μεγάλη και περιορίζεται στους μήνες Δεκέμβριο και Ιανουάριο (Χριστούγεννα – Πρωτοχρονιά), Απρίλιο (Πάσχα) και Αύγουστο (Παναγύρια του 15αύγουστου).

Κατά κοινή ομολογία ο Αύγουστος είναι ο μήνας με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα, ακολουθεί ο Δεκέμβριος, ο Ιανουάριος και ο Απρίλιος.

Οι επισκέπτες έρχονται κυρίως από την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και όλη την Ελλάδα, ενώ ελάχιστοι είναι οι επισκέπτες από το εξωτερικό. Η επίσκεψη οφείλεται συνήθως καθαρά σε τουριστικούς λόγους. Κυρίως επισκέπτονται την περιοχή για φυσιολατρικό τουρισμό ή για υπαίθριες δραστηριότητες που προσφέρονται στην περιοχή και ειδικά στους ποταμούς Άραχθο και Αχελώο αλλά και τους ορεινούς όγκους.

Το διαδίκτυο είναι ένα μέσο που συμβάλλει στη διαφήμιση αλλά δεν είναι αρκετό. Το πλήθος των ιστορικών μνημείων, το πλούσιο φυσικό περιβάλλον και οι υπαίθριες δραστηριότητες που προσφέρονται είναι οι βασικοί πόλοι που προσελκύουν τους τουρίστες στην περιοχή. Όμως, η κακή ποιότητα του οδικού δικτύου ειδικά στους πιο

απομακρυσμένους οικισμούς είναι ένα σοβαρό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρηματίες στον τομέα του τουρισμού.

Εάν δημιουργηθούν οι κατάλληλες υποδομές και συνεργαστούν οι επιχειρήσεις με τους φορείς υπάρχει προοπτική ολοκληρωμένης ανάπτυξης του τουρισμού στην περιοχή.

Δημιουργία branding

Η συζήτηση για το μάρκετινγκ και branding ενός τόπου, αν και είναι σχετικά πρόσφατη σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι πλέον ιδιαίτερα δημοφιλής στο πλαίσιο του τοπικού αναπτυξιακού προγραμματισμού. Για πολλές περιοχές παγκοσμίως η κατάρτιση και εφαρμογή ενός σχεδίου με σκοπό τη βελτίωση της εικόνας και της φήμης τους αποτελεί πλέον αναπόσπαστο μέρος του προγραμματισμού λόγω και της πίεσης που ασκεί ο αυξανόμενος αστικός ανταγωνισμός. (Ashworth και Voogd 1990, Δέφνερ και Μεταξάς 2006, Kotler και Armstrong 2009).

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων και των περιφερειών εκφράζεται τοπικά και παγκόσμια και αποτελεί ένα από τα κύρια αίτια αλλαγών στο σύγχρονο πεδίο της τοπικής διακυβέρνησης και στις αντίστοιχες πολιτικές, έχοντας δημιουργήσει την ανάγκη για στατιστικές μετρήσεις, ιεραρχήσεις, συγκριτικές μελέτες κ.ά. (Jensen-Butler κ.ά. 1996, Deffner et al 2006).

Οι διαδικασίες κατάρτισης μιας στρατηγικής branding του τόπου, σχετίζονται άμεσα με την αναζήτηση νέας ταυτότητας και αναπτυξιακού οράματος μιας πόλης, μιας ευρύτερης περιοχής ή μιας περιφέρειας ή και μιας ολόκληρης χώρας. Δεν προϋποθέτουν υψηλές αναπτυξιακές επιδόσεις και στόχους, αντίθετα η εφαρμογή των διαδικασιών αυτών μπορεί να αφορά περιοχές με αναπτυξιακές δυσκολίες και γεωγραφικές ιδιαιτερότητες, όπως είναι οι απομακρυσμένες, οι ορεινές, οι νησιωτικές και οι αραιοκατοικημένες περιοχές.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχουν αρκετά χωρικά σύνολα τα οποία βρίσκονται εκτός του αναπτυξιακού «Πενταγώνου» και αντιμετωπίζουν προβλήματα απομόνωσης, ορεινότητας, μεγάλου κόστους παροχής δημόσιων υπηρεσιών, και εν γένει, χαμηλής ελκυστικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, τίθενται ορισμένα ενδιαφέροντα ερωτήματα. Είναι δυνατόν το branding να αποτελέσει εργαλείο ανάπτυξης γι' αυτές τις περιοχές;

Οι στρατηγικές branding χρησιμοποιούνται τα τελευταία χρόνια και για την υποβοήθηση της ανάπτυξης τέτοιων των περιοχών, με τους εξής κύριους σκοπούς (Anholt 2008, Cohen-Tanugi 2012):

- Την ενδυνάμωση της εικόνας και της φήμης προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο εντατικοποίησης του ανταγωνισμού για την προσέλκυση κατοίκων, επισκεπτών, ακαδημαϊκών και φοιτητών, καθώς και επενδύσεων, σε σχέση με τις πιο «προνομιούχες» περιοχές.

- Την προσέλκυση δημόσιων πόρων για την ενίσχυση των υποδομών, της καινοτομίας, της έρευνας κλπ.

- Τη συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού ή και την προσέλκυση νέου με βάση την ενδυνάμωση των συναισθημάτων ταύτισης, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και την επίλυση προβλημάτων που σχετίζονται με την καθημερινότητα (υποδομές, κοινωνικές υπηρεσίες κλπ.)

- Την προβολή και αξιοποίηση των γεωγραφικών ιδιαιτεροτήτων, στη λογική της μετατροπής του φυσικού μειονεκτήματος και της σχετικής μοναδικότητας, σε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο βασικός στόχος είναι να βελτιωθεί το αναπτυξιακό δυναμικό των περιοχών με γεωγραφικές ιδιαιτερότητες και οι προοπτικές για την αειφόρο ανάπτυξη, αφού διερευνηθούν οι αναπτυξιακές προοπτικές και οι περιορισμοί των περιοχών αυτών, καθώς και οι επιτυχημένες πρακτικές που έχουν υιοθετηθεί για την αξιοποίηση των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών πλεονεκτημάτων, τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής γενικότερα.

Στην επίτευξη του στόχου αυτού θεωρείται ότι συνεισφέρει μια αποτελεσματική στρατηγική branding. Συνεπώς, η στρατηγική branding αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της γενικότερης στρατηγικής ολοκληρωμένης, βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης για μια περιοχή.

Οι γεωγραφικές ιδιαιτερότητες συνδέονται με συγκεκριμένο αναπτυξιακό και οικονομικό χαρακτήρα όπου σημαντικό ρόλο κατέχουν οι φυσικοί πόροι και η κληρονομιά.

Ειδικά για την εξεταζόμενη περιοχή των Τζουμέρκων της Ηπείρου πέρα τα θέματα που αναφέρονται στην καταγραφή των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών και προβλημάτων, στην παραγωγική εξειδίκευση, στο δυναμικό και στα πλεονεκτήματα της περιοχής, προκύπτουν και ορισμένες προτάσεις πολιτικής.

- Πρώτον θα πρέπει να υπάρξει μέριμνα από το κεντρικό κράτος για την προσέλκυση και διατήρηση του ανθρώπινου δυναμικού στην περιοχή.

- Δεύτερον, η βελτίωση της προσπελασιμότητας και των μεταφορικών δυνατοτήτων είναι και εδώ μία πολύ σημαντική παράμετρος. Βεβαίως, κρίσιμος παράγοντας αποδεικνύεται και το διαδίκτυο και η βελτίωση των ευρυζωνικών συνδέσεων.

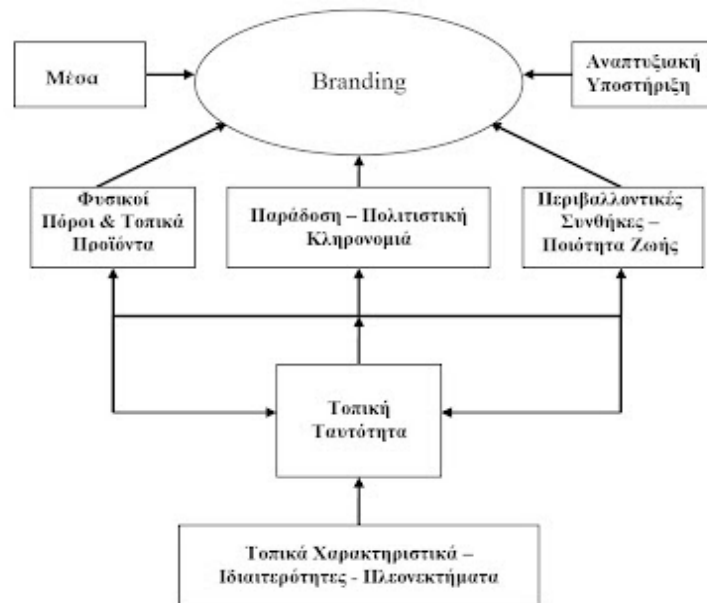
- Τρίτον, πολύ σημαντικό είναι το θέμα της περιβαλλοντικής διαχείρισης: οι ορεινές περιοχές λόγω του πλούτου τους γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης και συνεπώς θα πρέπει να ισχύσει ένα αυστηρό πλαίσιο προστασίας.

- Και τέταρτον, φυσικά ο τουρισμός, και περισσότερο οι εναλλακτικές μορφές του μπορούν να αποτελέσουν για όλη την περιοχή των Τζουμέρκων μία βιώσιμη λύση για το μέλλον, η οποία θα έρχεται να συμπληρώσει το κυρίαρχο τουριστικό προϊόν της Ελλάδας που είναι ο ήλιος και η θάλασσα.

Άρα καταλήγουμε ότι, μια νέα στρατηγική branding με έμφαση στην αυθεντικότητα, τον αγροτικό και δασικό χαρακτήρα της περιοχής και την πολιτιστική κληρονομιά, μπορεί μακροχρόνια να δημιουργήσει συνθήκες αειφορικής τοπικής ανάπτυξης για περιοχές όπως τα Τζουμέρκα.

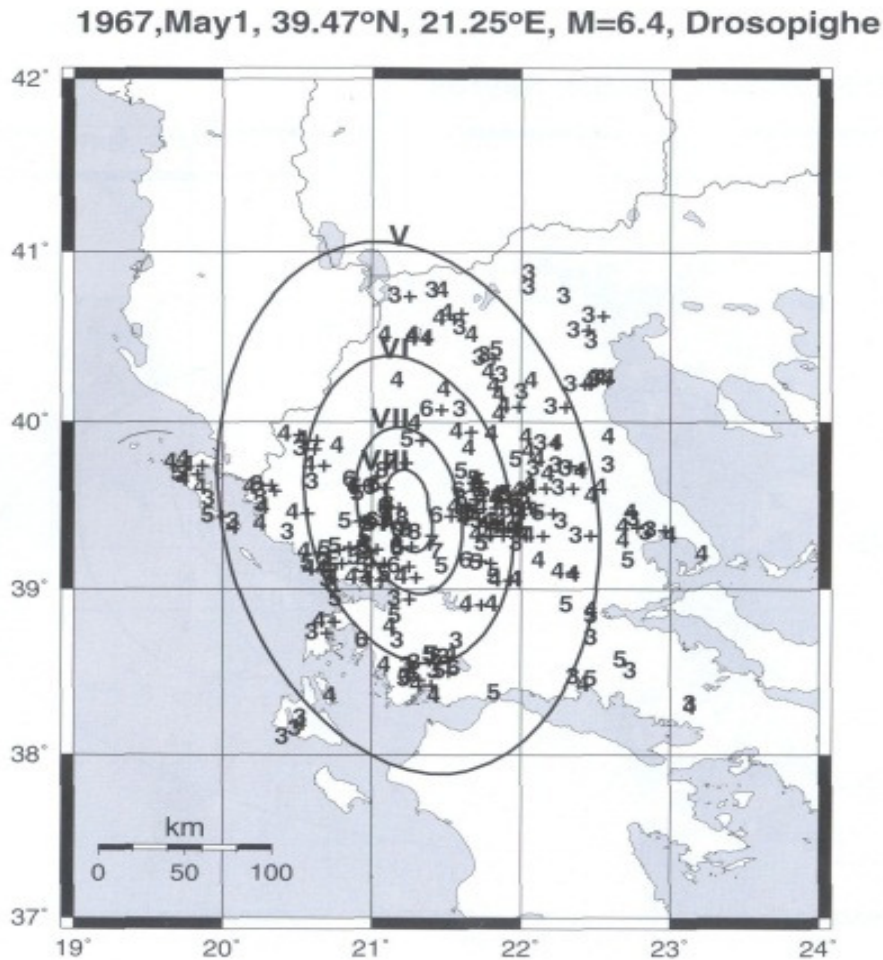
Παράλληλα, το εν λόγω brand θα πρέπει να υποστηριχθεί προφανώς και αναπτυξιακά, με την έννοια, ότι οι παρεμβάσεις αναπτυξιακού χαρακτήρα θα πρέπει να είναι συμβατές με το περιεχόμενό του και να το υποστηρίζουν έμμεσα.

Διάγραμμα 4. Παράγοντες διαμόρφωσης στρατηγικής branding σε περιοχές με γεωγραφικές ιδιαιτερότητες

Πηγή: (εργασία που βασίζεται στα αποτελέσματα επιστημονικής έρευνας, που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος ESPON-Territorial Diversity με στόχο την καταγραφή των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών και των προοπτικών των περιοχών με γεωγραφικές ιδιαιτερότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης)

Ο σεισμός της 1ης Μάη του 1967 στα Τζουμέρκα. Ένα γεγονός που άλλαξε την αρχιτεκτονική εικόνα της περιοχής

Εικόνα 9: Ο σεισμός του 1967

Στις 1 Μαΐου του 1967 ισχυρός σεισμός (M=6,4) έπληξε τους νομούς Άρτας και Ιωαννίνων. 9 άνθρωποι σκοτώθηκαν και 56 τραυματίστηκαν. 10.790 κτίρια υπέστησαν βλάβες (τα 940 καταστράφηκαν).

Οι μεγαλύτερες εντάσεις στο νομό Άρτας παρατηρήθηκαν στα χωριά: Δροσοπηγή (IX), Μελισσουργούς (VIII+), Θεοδώριανα, Αθαμάνιο και Τετράκωμο (VIII) ενώ στο νομό Ιωαννίνων στα χωριά: Περιστέρι (VIII), Μέτσοβο, Βαθύπεδο (VII+). Προσεισμός (M=4,0) εκδηλώθηκε στις 25 Μαρτίου.

Μετά τον κύριο σεισμό ακολούθησαν πολλοί μετασεισμοί ο μεγαλύτερος των οποίων (M=5,3) έγινε την ίδια ημέρα με τον κύριο σεισμό.

Πηγές : «Οι σεισμοί της Ελλάδας», των Παπαζάχου Β. & Παπαζάχου Κ. (1989) «Atlas of isoseismal maps for strong shallow earthquakes in Greece and surrounding area (426BC - 1995)», Papazachos B.C., Papaioannou Ch. A., Papazachos C.B., Savvaidis A.S. (1997) «Οι σεισμοί της Ελλάδας», των Παπαζάχου Β. & Παπαζάχου Κ. (2003)

(Ανακτήθηκε από www.oasp.gr/node/440 Οκτώβριος 2017)

Ο σεισμός αυτός αποτέλεσε καίριο πλήγμα στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική της περιοχής αφού κατέστρεψε πετρόκτιστα κτήρια πολλών οικισμών και επέτρεψε την επέλαση του τσιμέντου και των αυθαίρετων κατασκευών στην περιοχή. Αυτό αποτέλεσε πλήγμα για την εικόνα των οικισμών με καθοριστικές συνέπειες ως αναφορά το τουριστικό προϊόν στο μέλλον. Η περιοχή έχασε τον πετρόκτιστο χαρακτήρα της, αυθαίρετες κατασκευές προστέθηκαν σε υπάρχοντα κτήρια, το τσιμέντο και άλλα αμφίβολης ποιότητας και αισθητικής υλικά αλλοίωσαν την παραδοσιακή αρχιτεκτονική.

Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι να υπάρχει διαφορά (σύμφωνα με μαρτυρίες επαγγελματιών του τουρισμού) στην εικόνα που προσδοκά να δει ο επισκέπτης ερχόμενος στα Τζουμέρκα σε σχέση με την πραγματικότητα.

Πόλοι προσέλκυσης επισκεπτών

Η περιοχή διαθέτει ένα πλούσιο φυσικό περιβάλλον, αξιόλογη παράδοση, πλήθος σημαντικών μνημείων και προσφέρει μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων στους επισκέπτες της. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνδέονται μεταξύ τους με μονοπάτια και ορεινές διαδρομές.(πινακ. 13)

Πίνακας 13: Μονοπάτια και Διαδρομές	
ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ	ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ
Βουργαρέλι (Κέντρο) – Σταυρός Βουργαρελίου – Αγία Μαρίνα – Μεγάλη Βρύση	Βουργαρέλι – Αθαμάνιο – Θεοδώριαννα – Κάψαλα – Τερπνά – Τετράκωμο – Μεσούντα – Μυρόφυλλο
Μοναστήρι Αγίου Γεωργίου – Προφήτης Ηλίας Βουργαρελίου	Βουργαρέλι – Κυψέλη – Καλλονή – Κρυονέρι - Φτέρη - Δίστρατο – Ανεμορράχη
Βουργαρέλι (Κέντρο) – Άγιος Νεκτάριος – Παραδοσιακός οικισμός Σελιό	Βουργαρέλι – Παλαιοκάτουνο – Κάτω Αθαμάνιο – Κάτω Καλεντίνη – Δίστρατο – Τραπεζάκι – Φτέρη – Κρυονέρι.
Βουργαρέλι (Κέντρο) – πηγή Λεπτοκαρυάς	Βουργαρέλι – Κυψέλη – Καταρράκτης – Άγναντα –
Βουργαρέλι (Κέντρο) – Κόκκινη Εκκλησία	Πράμαντα – Καλαρρύτες – Πράμαντα – Άγναντα – Γέφυρα
Λικένη – Ροίστρα – Βοιδολίβαδο Τζουμέρκων	Πλάκας – Πλατανούσα – Σκούπα – Γέφυρα Τζαρή –
Αθαμάνιο – Άγιος Ιωάννης - Κοτρισέρα (Κοτρισιέρα) – Σταυρός Θεοδωριάνων	Κρυονέρι – Κούνιες – Κυψέλη – Βουργαρέλι
Αθαμάνιο – Αγία Μαρίνα – Μεγάλη Βρύση	Άρτα – Ροδαυγή – Σκούπα – Πλατανούσα – Γέφυρα Πλάκας
Αθαμάνιο – Αγία Κυριακή – Κορομηλιές (Κατασκηνώσεις)	– Άγναντα – Πράμαντα – Καλαρρύτες – Συράκο
Αθαμάνιο – Προφήτης Ηλίας Αθαμανίου	Ροδαυγή – Σκούπα – Βουργαρέλι – Αθαμάνιο – Τετράκωμο
Αγία Κυριακή Αθαμανίου – Ξηρολίβαδο – Μαρκενί (Ναός	– Μεσούντα
Μεταμόρφωσης του Σωτήρος) – Βουργαρέλι	Άγναντα – Βουργαρέλι – Αθαμάνιο – Μεσούντα –
Θεοδώριαννα - Μελισουργοί	Θεοδώριαννα
Θεοδώριαννα – Νεράϊδια	Άγναντα – Πράμαντα – Συράκο - Καλαρρύτες
Θεοδώριαννα – Σούδα	
Θεοδώριαννα – Σιαμάντα – Πηγές Μουζάκι	
Θεοδώριαννα – Κάτω Βρύση – Πετρίτσα	
Θεοδώριαννα – Κουτσοχέρι – Αϊδίνια	
Θεοδώριαννα – Κουτσοχέρι – Κούκου Καρυές – Σταυρός	
Θεοδώριαννα – Αγία Παρασκευή – Λάκκες	
Θεοδώριαννα – Κωστηλάτα – Καταφίδι (Πυραμίδα)	
Θεοδώριαννα – Νεραϊδιάρης - Λάκκες – Κριάκουρα	
Θεοδώριαννα – Βρουσλέκα - Μπάλτες	
Μεσούντα – Γέφυρα «Καμάρα» - Αγία Παρασκευή	
Μεσούντα – Στενό Αχελώου (θέση θανάτου Άρη Βελουχιώτη)	
Καταρράκτης – Δασικό Χωριό « Κέδρος» - Μικροσπηλιά	
Καλαρρύτες – Συράκο	

5 Κεφάλαιο

5.1 Ανάλυση S.W.O.T.

Πριν προχωρήσουμε στην SWOT analysis της περιοχής των Τζουμέρκων θα πρέπει να κάνουμε έναν προσδιορισμό των ενδιαφερόμενων μερών τα οποία αποτελούνται από τα εξής:

- Εργαζόμενοι στις ορεινές περιοχές
- Εθνικό Πάρκο
- Ιδιοκτήτες γης (εντός και εκτός της περιοχής)
- Αρμόδια Υπουργεία της Κυβέρνησης
- Κυβερνητικοί φορείς
- Ιδιωτικές επιχειρήσεις της περιοχής
- Τοπικοί συνεταιρισμοί
- Περιβαλλοντικοί και πολιτιστικοί σύλλογοι
- Αναπτυξιακές Εταιρείες
- Σύμβουλοι επιχειρήσεων
- Τοπικές επιχειρήσεις καταλυμάτων και εστίασης
- Εταιρείες διεξαγωγής δραστηριοτήτων στη φύση
- Ταξιδιωτικά γραφεία (tour operators)
- Εκπαιδευτικά ιδρύματα
- Ερευνητικές Ομάδες
- Μέσα μαζικής ενημέρωσης

Ανάλυση S.W.O.T.

Ταυτότητα της περιοχής

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	
<i>Μειονεκτήματα</i>	<i>Πλεονεκτήματα</i>
<ul style="list-style-type: none"> Μοντέλα που αποθαρρύνουν την καινοτομία νοοτροπία δυσπιστίας προς το καινούργιο 	<ul style="list-style-type: none"> Ισχυρές παραδόσεις
<ul style="list-style-type: none"> Ανεκπαίδευτοι επαγγελματίες στη δημιουργία ταυτότητας 	<ul style="list-style-type: none"> Ισχυρή γεωγραφική ταυτότητα
	<ul style="list-style-type: none"> Αναγνώριση του ονόματος εκτός περιοχής
	<ul style="list-style-type: none"> Δραστήριες οργανώσεις-σύλλογοι
<i>Απειλές</i>	<i>Δυνατότητες</i>
<ul style="list-style-type: none"> Η μεγάλη εξάρτηση από επιχορηγήσεις ενισχύει συμπεριφορές εξάρτησης και μη εφαρμογής μεσομακροπρόθεσμου προγραμματισμού 	<ul style="list-style-type: none"> Η αυθεντικότητα είναι ένα πολύτιμο αγροτικό χαρακτηριστικό
<ul style="list-style-type: none"> Οι πόροι που χαρακτηρίζουν την περιοχή μειώνονται με το πέρασμα του χρόνου 	<ul style="list-style-type: none"> Μίξη προηγμένων και παραδοσιακών μεθόδων για την παραγωγή γνώσης
<ul style="list-style-type: none"> Το υπάρχον πολιτιστικό πλαίσιο εξαρτάται από το κατά πόσο είναι βιώσιμο το οικονομικό και περιβαλλοντικό σύστημα 	<ul style="list-style-type: none"> Παράλληλη ανάπτυξη βιώσιμων πολιτιστικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών συστημάτων

Δραστηριότητες και επιχειρήσεις

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	
<i>Μειονεκτήματα</i>	<i>Πλεονεκτήματα</i>
<ul style="list-style-type: none"> Προβλήματα με την ποιότητα των προϊόντων λόγω ελλιπούς εκπαίδευσης στη συσκευασία και τις διαδικασίες παραγωγής 	<ul style="list-style-type: none"> Παραδοσιακή εικόνα των προϊόντων / χειροποίητα προϊόντα
<ul style="list-style-type: none"> Ανεπαρκής τεχνολογικός εξοπλισμός 	<ul style="list-style-type: none"> Ευελιξία
<ul style="list-style-type: none"> Έλλειψη γνώσης για τη διαχείριση ποιότητας, τα σχέδια ελέγχου υγιεινής και το <i>marketing</i> 	<ul style="list-style-type: none"> Εμπειρία σε παραδοσιακές τεχνικές

<ul style="list-style-type: none"> • Ισχυρός ατομισμός και έλλειψη εμπιστοσύνης σε συλλογικές πρωτοβουλίες 	<ul style="list-style-type: none"> • Οικογενειακές επιχειρήσεις με ευαισθητοποιημένο ανθρώπινο δυναμικό
<ul style="list-style-type: none"> • Δύσκολη πρόσβαση σε πελάτες 	<ul style="list-style-type: none"> • Οι μετανάστες από τα Τζουμέρκα έχουν ισχυρούς δεσμούς με την περιοχή
<ul style="list-style-type: none"> • Τα καταλύματα και άλλες τουριστικές υπηρεσίες δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες των πελατών (αθλητισμός και αναψυχή, υπηρεσίες για την οικογένεια και τα παιδιά, καταστήματα) 	<ul style="list-style-type: none"> • Ύπαρξη εξελιγμένων προϊόντων όπως αθλήματα περιπέτειας
<ul style="list-style-type: none"> • Έλλειψη παροχής τοπικών τουριστικών πληροφοριών και συστήματος <i>marketing</i> (χάρτες, γραφεία παροχής πληροφοριών, οδική σήμανση, έντυποι οδηγοί, δραστηριότητες προώθησης / προβολής, εργατικό δυναμικό που ασχολείται με την παροχή αυτών των υπηρεσιών) 	<ul style="list-style-type: none"> • Σημαντικοί φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι / σημαντικό δομημένο περιβάλλον (εξυπηρετήσεις, τοποθεσίες)
<ul style="list-style-type: none"> • Έλλειψη τουριστικών υπηρεσιών και υποδομών (μονοπάτια, παιδικές χαρές, οδηγοί) 	<ul style="list-style-type: none"> • Περιβαλλοντική ακεραιότητα η οποία πηγάζει από τις πολιτιστικές παραδόσεις
Απειλές	Δυνατότητες
<ul style="list-style-type: none"> • Το εισόδημα από τις αγροτικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες εξαρτάται από τις μειούμενες επιχορηγήσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση 	<ul style="list-style-type: none"> • Αυξανόμενη ζήτηση για παραδοσιακά και χειροποίητα προϊόντα
<ul style="list-style-type: none"> • Η παραδοσιακή κτηνοτροφία δεν είναι ελκυστική οι ντόπιοι τη θεωρούν μη αποδοτική 	<ul style="list-style-type: none"> • Αυξανόμενη ζήτηση για διάφορες μορφές αγροτουρισμού
<ul style="list-style-type: none"> • Έλλειψη τεχνολογικών λύσεων για μικρές παραγωγικές μονάδες 	<ul style="list-style-type: none"> • Η Ευρωπαϊκή πολιτική υποστηρίζει την ανάπτυξη του αγροτουρισμού
<ul style="list-style-type: none"> • Η δημιουργία ρυθμιστικού πλαισίου για την υγιεινή των τροφίμων είναι δύσκολο να εφαρμοστεί στον παραδοσιακό τρόπο 	<ul style="list-style-type: none"> • Διάθεση νέων εργαλείων που βασίζονται στην τεχνολογία της πληροφορίας προκειμένου να βελτιωθεί η πρόσβαση στους πελάτες

παραγωγής προϊόντων	
<ul style="list-style-type: none"> • Οι ανταγωνιστές βρίσκονται σε πιο εξελιγμένο στάδιο τουριστικής ανάπτυξης 	
<ul style="list-style-type: none"> • Πιθανή βελτίωση του οδικού δικτύου και των μεταφορών δίνει πλεονέκτημα στους ανταγωνιστές 	

Ανθρώπινο δυναμικό και αγορές εργασίας

ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΚΑΙ ΑΓΟΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	
<i>Μειονεκτήματα</i>	<i>Πλεονεκτήματα</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Μακρά ιστορία μετανάστευσης ενεργού πληθυσμού 	<ul style="list-style-type: none"> • Αγροτικό εργατικό δυναμικό, συνηθισμένο στη σκληρή δουλειά
<ul style="list-style-type: none"> • Δεν υπάρχει παράδοση δημιουργίας νέων επιχειρήσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • Παράδοση αυτοαπασχόλησης, εφευρετικότητας, οικογενειακές επιχειρήσεις
<ul style="list-style-type: none"> • Απώλεια παραδοσιακών χειρονακτικών δεξιοτήτων 	<ul style="list-style-type: none"> • Σεβασμός στην εκπαίδευση, μεράκι
<ul style="list-style-type: none"> • Περιορισμένη μετακίνηση για εργασία έξω από την περιοχή 	<ul style="list-style-type: none"> • Αφοσίωση στην περιοχή, περηφάνια
<ul style="list-style-type: none"> • Δεν υπάρχει μετανάστευση προς την περιοχή 	<ul style="list-style-type: none"> • Πρόσβαση σε χαμηλού κόστους εργατικό δυναμικό από την Αλβανία
<ul style="list-style-type: none"> • Λίγοι επαγγελματίες στην περιοχή 	<ul style="list-style-type: none"> • Οι κάτοικοι βοηθούν τους μετανάστες
<ul style="list-style-type: none"> • Εισαγωγή ξένων τεχνοτροπιών από μετανάστες 	
<ul style="list-style-type: none"> • Περιορισμένος αριθμός εγκαταστάσεων για κατάρτιση / εκπαίδευση ενηλίκων 	
<ul style="list-style-type: none"> • Ανεπαρκής τηλεπικοινωνιακή υποδομή για παροχή νέων υπηρεσιών 	
<i>Απειλές</i>	<i>Δυνατότητες</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Οι τάσεις μετανάστευσης συνεχίζουν να υπάρχουν 	<ul style="list-style-type: none"> • Παροχή υποδομών τηλε-εκπαίδευσης, τηλε-κατάρτισης
<ul style="list-style-type: none"> • Το εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό μπορεί να φύγει ούτως ή άλλως 	<ul style="list-style-type: none"> • Διατήρηση νέων εργατών στην περιοχή

<ul style="list-style-type: none"> • Οι νέοι άνθρωποι απογοητεύονται όλο και πιο πολύ 	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάπτυξη γυναικείου εργατικού δυναμικού
	<ul style="list-style-type: none"> • Εκπαίδευση για νέες δραστηριότητες (τουρισμός, Κοινωνία της Πληροφορίας)
	<ul style="list-style-type: none"> • Ενθάρρυνση νέων επιχειρήσεων (που δημιουργούνται από τους ντόπιους, όσους επιστρέφουν)
	<ul style="list-style-type: none"> • Πρόσβαση σε χρηματοδότηση από την ΕΕ

Κοινωνική ανάπτυξη

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	
<i>Μειονεκτήματα</i>	<i>Πλεονεκτήματα</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Ανεπαρκείς υπάρχουσες υποδομές, ιδιαίτερα σε πιο απομονωμένες κοινότητες 	<ul style="list-style-type: none"> • Ισχυρή ταυτότητα της κοινότητας
<ul style="list-style-type: none"> • Αίσθηση έντονης κριτικής από τον κλειστό κοινωνικό περίγυρο 	<ul style="list-style-type: none"> • Περηφάνια
	<ul style="list-style-type: none"> • Υπάρχουσες υποδομές (σχολεία, κέντρα υγείας κ.α.)
	<ul style="list-style-type: none"> • Υποστήριξη από τους μετανάστες
<i>Απειλές</i>	<i>Δυνατότητες</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Διαρκής μείωση της σχετικής ποιότητας των εξυπηρετήσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • Πρόσβαση σε πόρους από την ΕΕ
<ul style="list-style-type: none"> • Κλείσιμο των τοπικών δημόσιων γραφείων 	<ul style="list-style-type: none"> • Εξασφάλιση προτεραιότητας του τομέα αυτού σε σχέση με τους υπόλοιπους στο Πρόγραμμα Αναζωογόνησης της περιοχής
	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάπτυξη τηλε-υπηρεσιών (ιατρική, εκπαίδευση, επιχειρήσεις κ.α)

Υποδομές

ΥΠΟΔΟΜΕΣ	
<i>Μειονεκτήματα</i>	<i>Πλεονεκτήματα</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Πολλές μικρές και διάσπαρτες τοπικές 	<ul style="list-style-type: none"> • Σχετικά καλή κατάσταση της οδικής σύνδεσης

κοινότητες, γεγονός που σημαίνει υψηλό κόστος των παρεχόμενων υπηρεσιών δικτύωσης	προς τις δύο κυριότερες πόλεις
<ul style="list-style-type: none"> Ο ασταθής πληθυσμός προκαλεί προβλήματα για τις κυριότερες υπηρεσίες σε σχέση με τον προγραμματισμό 	<ul style="list-style-type: none"> Στο πλαίσιο των Κ.Π.Σ. και άλλων προγραμμάτων έγιναν πολλά έργα βελτίωσης του οδικού δικτύου
<ul style="list-style-type: none"> Ελλειψές υπηρεσίες υγείας, διαχείρισης υδάτινων πόρων και στερεών αποβλήτων 	<ul style="list-style-type: none"> Υδροηλεκτρικά εργοστάσια με δυνατότητα να εξάγουν ηλεκτρισμό (Ανταποδοτικά οφέλη για τις κοινότητες)
<ul style="list-style-type: none"> Μη ικανοποιητική ασφάλεια και ποιότητα του τοπικού οδικού δικτύου. Απαιτείται βελτίωση των εσωτερικών και περιφερειακών οδικών συνδέσεων 	<ul style="list-style-type: none"> Ιόνια και Εγνατία οδοί έτοιμες πλέον εξασφαλίζουν καλύτερη σύνδεση με τα μεγάλα αστικά κέντρα
<ul style="list-style-type: none"> Ανάγλυφο του εδάφους 	
<ul style="list-style-type: none"> Ανάμειξη δύο περιφερειών. Ανάγκη για περισσότερο συντονισμό και συνεργασία 	
Απειλές	Δυνατότητες
<ul style="list-style-type: none"> Η μείωση του πληθυσμού στα Τζουμέρκα μπορεί να μην αποφευχθεί, ακόμα και αν κατασκευαστούν περισσότεροι οδικοί άξονες, λόγω έλλειψης ευκαιριών 	<ul style="list-style-type: none"> Οι νέοι αυτοκινητόδρομοι θα κάνουν πιο εύκολη την πρόσβαση της Ηπείρου σε άλλες αγορές
<ul style="list-style-type: none"> Η κατασκευή περισσότερων υδροηλεκτρικών εργοστασίων μπορεί να μειώσει τις πιθανότητες για παραποτάμιες δραστηριότητες 	<ul style="list-style-type: none"> Οι άνθρωποι που ζούσαν παλιότερα στα Τζουμέρκα μπορεί να επιστρέψουν αν βελτιωθούν οι υπηρεσίες
<ul style="list-style-type: none"> Η επιστροφή του μεγαλύτερου σε ηλικία πληθυσμού μπορεί να είναι αντιπαραγωγική εξαιτίας του περιορισμένου εισοδήματος που μπορεί να διαθέσει για να επανεπενδύσει στην περιοχή και της ανάγκης του για μακροπρόθεσμες υπηρεσίες υγείας 	

5.1.2 Περίληψη της ανάλυσης S.W.O.T.

Οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης και η αυξημένη πολυπλοκότητα στο ανταγωνιστικό περιβάλλον αναδεικνύονται από το γεγονός ότι οι απειλές συνδέονται με

πολλές σημαντικές δυνατότητες. Προκειμένου να αυξηθεί η οικονομική δραστηριότητα στα Τζουμέρκα, οι δυνατότητες αυτές δεν πρέπει να θεωρηθούν δεδομένες. Η καθιέρωση συμμετοχικών διαδικασιών στην κοινωνία της πληροφορίας, η αύξηση της προσβασιμότητας στην περιοχή, η ανάπτυξη του αγροτουρισμού και η παραγωγή υψηλής ποιότητας προϊόντων και τροφίμων εξαρτώνται από τη δυνατότητα προσαρμογής σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον.

Το σχετικά χαμηλό επίπεδο ανθρώπινου κεφαλαίου είναι ένα χαρακτηριστικό μειονέκτημα της περιοχής, που καταδεικνύει ότι η ικανότητα προσαρμογής χωρίς εξωτερική βοήθεια είναι μικρή. Το κενό που δημιουργείται μεταξύ της περιορισμένης προσαρμοστικότητας και της ανάγκης ύπαρξης εξωτερικής βοήθειας αποτελεί τη βάση μιας συζήτησης, που αφορά την δημιουργία πιλοτικών προγραμμάτων και την παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών που συμβάλλουν σημαντικά στην επιτυχημένη εφαρμογή τους.

Τα εμφανή πλεονεκτήματα που υπάρχουν στα Τζουμέρκα δεν είναι ταυτόσημα με αυτά που χαρακτηρίζουν την προσαρμοστικότητα μιας περιοχής. Στη στήλη των “Πλεονεκτημάτων” εμφανίζονται συνήθως στοιχεία που σχετίζονται με την παράδοση, την ταυτότητα της περιοχής ή την περιβαλλοντική ακεραιότητα, χαρακτηριστικά που δημιουργούν μια εικόνα αντοχής στο χρόνο και όχι αλλαγής.

Περιγραφή των ευκαιριών

Σε αντίθεση με τα προηγούμενα κεφάλαια, όπου έγινε μια προσπάθεια να δοθεί μια ρεαλιστική εικόνα της υπάρχουσας κατάστασης στα Τζουμέρκα, σκοπός μας είναι να διερευνηθούν οι αναπτυξιακές προοπτικές της περιοχής. Η προσπάθεια αυτή βασίζεται στην ανάλυσή μας όπου αναδείχτηκαν τα πλεονεκτήματα, τα μειονεκτήματα και τα χαρακτηριστικά που εν μέρει προσδιορίζουν το εύρος των δυνατοτήτων.

Η ύπαρξη εμπιστοσύνης μεταξύ των τοπικών φορέων στα Τζουμέρκα είναι σημαντικό στοιχείο και αποτελεί συνιστώσα της επιτυχίας κάθε προγράμματος αναζωογόνησης μιας περιοχής. Ο προσδιορισμός των δυνατοτήτων αποτελεί ανούσια άσκηση αν δε συνοδεύεται από την ενδυνάμωση της δυνατότητας των φορέων να πιστέψουν ότι η πραγματοποίησή τους είναι δυνατή και ότι θα βελτιώσει την ποιότητα ζωής.

Το “ανέγγιχτο” περιβάλλον που χαρακτηρίζει τα Τζουμέρκα επιτάσσει μια σαφή, ολοκληρωμένη συζήτηση για την αειφορία σε αυτή τη σύντομη παρουσίαση των αναπτυξιακών προοπτικών. Πράγματι, η “αποτυχία” εντατικής ανάπτυξης της περιοχής στο παρελθόν, έχει μετατραπεί σε πλεονέκτημα. Η σημασία του πλεονεκτήματος αυτού αυξάνει καθώς τέτοιοι πόροι σπανίζουν πλέον σε παγκόσμια κλίμακα. Η πλήρης διατίμησή του απαιτεί την υλοποίηση διαχειριστικού σχεδίου ώστε να διατηρηθεί η ακεραιότητα του περιβάλλοντος, που εξαρτάται από άλλες δραστηριότητες, προκειμένου να επιτευχθεί μακροχρόνια ανάπτυξη.

5.2 Οι Δημόσιες υπηρεσίες στα Τζουμέρκα

Προσφέροντας υπηρεσίες στις ορεινές-αγροτικές περιοχές

Δεν είναι σπάνιο να ανακαλύπτει κανείς ότι στις αγροτικές περιοχές δεν παρέχονται και οι καλύτερες υπηρεσίες. Οι αγροτικές περιοχές αντιμετωπίζουν ειδικά προβλήματα στην παροχή υπηρεσιών στους κατοίκους τους. Τα ακόλουθα είναι τυπικά στοιχεία που επηρεάζουν την παροχή υπηρεσιών στις αγροτικές περιοχές:

Απομόνωση, ή γεωγραφικός διαχωρισμός των αγροτικών περιοχών από τις πόλεις ή τις μητροπολιτικές περιοχές ο οποίος οδηγεί σε χαμηλό βαθμό χρήσης των αγροτικών δημοσίων υπηρεσιών, σε ακατάλληλη ανταπόκριση από υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης, και αδιαφορία για τους υπαλλήλους στις διάφορες υπηρεσίες από την πλευρά των μακρινών συνεργατών τους σε άλλα μέρη. Αυτή η τελευταία αδυναμία μπορεί να καλυφθεί από τις τηλεπικοινωνίες, οι οποίες πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη.

Χαμηλές πληθυσμιακές πυκνότητες που μεταφράζονται σε υψηλά κατά κεφαλήν κόστη κάποιων υπηρεσιών και ανικανότητα να παρασχεθεί εξειδικευμένη βοήθεια (Για παράδειγμα για τους ηλικιωμένους και τους ανάπηρους).

Η έλλειψη της απαραίτητης προσφοράς καταρτισμένου προσωπικού φέρνει διάφορες επιπλοκές στην προσφορά υπηρεσιών στις αγροτικές περιοχές. Κρίσιμες λειτουργίες μπορεί να παρουσιάζουν ελλείψεις σε προσωπικό, οι λίγοι εργαζόμενοι συχνά μπορεί να εργάζονται επιπλέον, η ποιότητα και η ποσότητα να είναι ελλιπείς και ο μακροχρόνιος σχεδιασμός να γίνεται όλο και πιο δύσκολος.

Εκτός από όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω, τα Τζουμέρκα έχουν να αντιμετωπίσουν επιπλέον προκλήσεις, όπως οι μετακινήσεις πληθυσμού, από τον οποίο, ένα ποσοστό των καταγεγραμμένων ως μόνιμοι κάτοικοι στην πραγματικότητα μένει αλλού, στοιχείο που κάνει ακόμα πιο δύσκολη την αιτιολόγηση υπηρεσιών εκεί όπου τα χωριά κατοικούνται μόνο κατά τους θερινούς μήνες.

Ύδρευση και αποχέτευση

Τα Τζουμέρκα διαθέτουν πολύ καλής ποιότητας νερό και άφθονο, αλλά, κατά έναν ειρωνικό τρόπο, το νερό αυτό δεν εξυπηρετεί κατά τους θερινούς μήνες όλες τις περιοχές, οι οποίες υποφέρουν από λειψυδρία. Αυτή η κατάσταση, η συνέχιση δηλαδή της λειψυδρίας, μπορεί γρήγορα να καταλήξει στη μετανάστευση όσων δεν είναι ικανοποιημένοι από τη χαμηλή ποιότητα ζωής εκεί. Αυτή η αδυναμία θα μπορούσε ακόμα και να αποτελέσει απειλή για τον τουρισμό.

Προτείνεται ένα γενικό σχέδιο διαχείρισης των υδάτων της περιοχής. Το σχέδιο αυτό πρέπει να εξυπηρετεί τις ανάγκες των κατοίκων στα νοικοκυριά τους και στις οικονομικές τους δραστηριότητες και να εξασφαλίζει τις πιο βιώσιμες οικονομικά λύσεις για μια τόσο δύσκολη γεωγραφικά περιοχή. Παρόλο που αυτό είναι ευθύνη των τοπικών αρχών, απαιτείται μία απόφαση σε περιφερειακό επίπεδο για να βελτιώσει τη διανομή του νερού.

Άρα απαιτούνται επενδύσεις σε υποδομές διανομής υδάτων στα Τζουμέρκα (που θα δημιουργήσουν ευκαιρίες απασχόλησης) και αξιόπιστες υπηρεσίες ύδρευσης που θα ικανοποιούν τις ανάγκες και υφιστάμενων και νέων δραστηριοτήτων.

Εκμετάλλευση υδάτων για ενέργεια

Η υψηλές δυνατότητες και το εμφανές ενδιαφέρον για υδροηλεκτρικές εγκαταστάσεις στα Τζουμέρκα απαιτούν τον καθορισμό κάποιων κατευθυντηρίων γραμμών για οποιονδήποτε μελλοντικό σχεδιασμό, ώστε να αξιοποιηθεί αυτή η δυνατότητα και να μη γίνει απειλή. Παρόλο που οι υδροηλεκτρικές εγκαταστάσεις θεωρούνται από πολλούς ένας καθαρός τρόπος παραγωγής ανανεώσιμης ενέργειας γιατί δε ρυπαίνουν, δεν παράγουν καυσαέρια και δεν καταστρέφουν το στρώμα του όζοντος, υπάρχουν σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Ειδικά αφού στην περιοχή χαμηλά πριν τα Τζουμέρκα λειτουργεί ήδη ένα υδροηλεκτρικό εργοστάσιο στην Άρτα και υπάρχουν και άλλα μικρά διάσπαρτα στην περιοχή.

Το ενδιαφέρον για την κατασκευή υδροηλεκτρικών μονάδων προέρχεται κυρίως από τον ιδιωτικό τομέα, και η ενέργεια που εξασφαλίζεται εξάγεται με καθόλου πραγματικό όφελος στους κατοίκους. Αυτό δημιουργεί συγκρούσεις μεταξύ του να επιτραπεί η κατασκευή τέτοιων μονάδων με την πολυπόθητη διάχυση του ιδιωτικού κεφαλαίου και τη δημιουργία προσωρινής απασχόλησης και της απώλειας της τουριστικής αξίας του ποταμού όπου οι μονάδες κατασκευάζονται.

Τα σημεία που ακολουθούν προτείνονται για να συζητηθούν κατά την αξιολόγηση οποιουδήποτε τέτοιου σχεδίου και λαμβάνουν υπόψη οικολογικές περιβαλλοντικές και κοινωνικές παραμέτρους.

- Μεταμόρφωση του φυσικού τοπίου με τη δημιουργία τεχνητών λιμνών.
- Ιστορικές γέφυρες όπως η Γέφυρα της Πλάκας (η οποία έχει πλέον καταστραφεί από πλημμύρα). Ακόμα και αν υπήρχε πρόβλεψη για μεταφορά τους, υπάρχει ο κίνδυνος να χάσουν την πολιτιστική τους αξία. (Η κατασκευή του φράγματος Αγίου Νικολάου έχει ματαιωθεί)
- Η απουσία ποταμών ελεύθερης ροής δημιουργεί άλλα προβλήματα στο οικοσύστημα, όπως απώλεια των φωλεών των ψαριών και πιθανά την απώλεια των κατάλληλων εδαφών για να γεννούν. Υπάρχει σημαντική αλλαγή στα ενδιαιτήματα της εγχώριας πανίδας.
- Υπάρχει το ρίσκο να χαθούν αξιόλογοι πόροι για παραποτάμιες δραστηριότητες στην περιοχή, που ήδη αποτελεί δραστηριότητα αναψυχής υψηλής ποιότητας.
- Πληθυσμοί μπορεί να μετακινηθούν και να επηρεαστούν οι κοινότητές τους.
- Απώλεια καλλιεργήσιμων εκτάσεων που σε μια τέτοια περιοχή είναι ζωτικής σημασίας.

Υπηρεσίες πολιτισμού

Υπάρχουν δέκα μουσεία στην περιοχή, καθώς και είκοσι εννέα πολιτιστικά κέντρα, αριθμοί πολλοί υψηλοί. Αυτά τα πολιτιστικά κέντρα και τα μουσεία εξασφαλίζουν τις δυνατότητες και τη γνώση για την προώθηση μιας μικρής τοπικής κουλτούρας. Τα μουσεία θα μπορούσαν να συνεργαστούν με άλλα μουσεία στα Ιωάννινα και την Άρτα επάνω σε θέματα οργάνωσης επισκέψεων και εργαστηρίων για διάφορες ομάδες. Θα μπορούσαν να προσθέσουν αξία στην τουριστική δραστηριότητα συνδυάζοντας διαφορετικά στοιχεία της ιστορίας και της κληρονομιάς με ιστορικά μνημεία.

Διαχείριση αποβλήτων

Προφανώς, υπάρχει κάποιο σχέδιο για τη λύση αυτού του προβλήματος που έχει ήδη καταστρέψει την όψη πολλών τουριστικών τοπίων αλλά και τη γενική ποιότητα περιβάλλοντος των Τζουμέρκων. Το σχέδιο πρόκειται να εφαρμοστεί με πόρους ενός Κ.Π.Σ. υπακούοντας στις προδιαγραφές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όταν εφαρμοστεί αυτό το σχέδιο και γίνει αποδοτικό, θα πρέπει να γίνουν επιπλέον βελτιώσεις στη διαχείριση των αποβλήτων. Είναι πολύ ξεκάθαρο ότι αυτό το θέμα βρίσκεται πολύ ψηλά στη λίστα των προτεραιοτήτων.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι θα πρέπει σε αυτό τον τομέα να συνεισφέρουν και οι τοπικές αρχές στα παρακάτω:

- Οι χωροθετήσεις των εγκαταστάσεων θα πρέπει να γίνουν με βάση περιβαλλοντικό προγραμματισμό και την διαφύλαξη της αγροτουριστικής εικόνας .
- Η λειτουργία των σταθμών μεταβίβασης, των εγκαταστάσεων ανακύκλωσης και κομποστοποίησης θα είναι φιλική προς το περιβάλλον και την κοινωνία.
- Η λειτουργία μεταφοράς απορριμμάτων θα ικανοποιεί τις πιο αυστηρές περιβαλλοντικές απαιτήσεις.

5.3 Υποδομές μεταφορών στα Τζουμέρκα

Υποδομές μεταφορών

Οι διάφοροι τύποι υποδομών έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην περιφερειακή ανάπτυξη. Παρόλα αυτά, από μόνοι τους δεν είναι αρκετοί για να εγγυηθούν μεγέθυνση ή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις τους πρέπει να μελετηθούν και να προσαρμοστούν, ώστε να ανταποκριθούν στις ανάγκες των χρηστών μέσω ολοκληρωμένων αναπτυξιακών προγραμμάτων.

Μεταξύ όλων των δικτύων υποδομών, επενδύσεις ειδικά σε οδικές υποδομές φαίνεται ότι δίνουν ώθηση στην ανάπτυξη -παρόλο που σε πολλές περιπτώσεις αυτό συμβαίνει για μικρές χρονικές περιόδους- παράγουν μικρής διάρκειας οικονομική μεγέθυνση και παρόλα αυτά «οι τοπικοί παράγοντες συχνά δίνουν έμφαση στα πλεονεκτήματα αυτού του άμεσα εμφανούς, αλλά όχι διαρκούς, οικονομικού ερεθίσματος» (USDA, 1990). Μόνο όταν αυτές οι επενδύσεις μπορούν να μεταφραστούν σε αύξηση του πραγματικού εισοδήματος που οι άνθρωποι αποκομίζουν από οικονομικές δραστηριότητες, πραγματοποιείται οικονομική ανάπτυξη. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της μείωσης της απόστασης προς αγορές και υπηρεσίες, του κόστους λειτουργίας των οχημάτων, των απωλειών που οφείλονται στην ασφάλεια και την ποιότητα του οδικού δικτύου κλπ.

Από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται ακόμα ότι οι μεγάλες αποστάσεις μπορούν να ξεπεραστούν με τη χρήση νέων τεχνολογιών και τηλεπικοινωνιών που υποκαθιστούν την οδική πρόσβαση και με μάλιστα μικρότερο κόστος. Αυτό διευκολύνει τους κατοίκους να έχουν πρόσβαση σε άλλους ανθρώπους και ιδέες, μέσω Διαδικτύου, καθώς και σε κάποιες υπηρεσίες που χρησιμοποιούν κοινό κανάλι. Αυτό σημαίνει και πρόσβαση σε ένα ευρύτερο φάσμα επιλογών αγαθών. Ωστόσο, είναι αναπόφευκτο το γεγονός ότι κάποια αγαθά και υπηρεσίες πρέπει να εξασφαλίζονται «πραγματικά» μέσω δρόμων, αεροδρομίων, τρένων και λιμανιών. Η εξασφάλιση οδικών συνδέσεων είναι ζωτικής σημασίας σε απομακρυσμένες και απομονωμένες περιοχές, αλλά σίγουρα μπορεί να ξεπεραστεί εν μέρει με τη χρήση τηλεπικοινωνιών.

Σε αυτό το πλαίσιο, η περιοχή Τζουμέρκα φαίνεται να έχει ξεπεράσει την δυσμενή της θέση σε ότι αφορά την προσβασιμότητα. Η οδική υποδομή αντανάκλα το στοιχείο

εκείνο που είναι κοινό σε αγροτικές και/η απομονωμένες περιοχές, π.χ. το ότι υπάρχουν πολύ λίγες συνδέσεις από και προς αυτές τις περιοχές για τις βασικές ανταλλαγές αγαθών και για την ποιότητα ζωής σε όρους πρόσβασης σε υπηρεσίες, αναψυχή και πολιτιστικές δραστηριότητες πέρα από το τοπικό επίπεδο.

Στο εσωτερικό των Τζουμέρκων

Ένας δρόμος που εκτείνεται σε τρία χιλιόμετρα από την Άγναντα ως τον Καταρράκτη έχει ήδη ολοκληρωθεί και έχει ενταχθεί στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων 2017 η ολοκλήρωσή του αναμένεται το αμέσως επόμενο διάστημα.

Σύνδεση με το δυτικό άξονα (Ιόνια οδός)

Η κατασκευή του δυτικού άξονα, που προσφέρει καλύτερη πρόσβαση στη κατεύθυνση βορρά-νότου κατά μήκος των συνόρων με την Αλβανία ολοκληρώθηκε.

Τώρα (Οκτώβριος 2017) δημοπρατείται η σύνδεση των Τζουμέρκων με την Ιόνια οδό στη θέση Αμμότοπος και σύνδεση με τη γέφυρα Πλάκας. Ο δρόμος μεταξύ Άρτας και Τρικάλων έχει ολοκληρωθεί.

Σύνδεση με την Εγνατία οδό

Η σύνδεση των Τζουμέρκων με την Εγνατία οδό γίνεται πλέον μέσω της ολοκληρωμένης Ιονίας Οδού μέσω της εθνικής οδού Άρτα Τρίκαλα .

5.4 Παραδείγματα – Συνεντεύξεις

5.4.1 «Blueberry farms»

Συνέντευξη από τον ιδιοκτήτη της ατομικής επιχείρησης «Blueberry farms» Παπαϊωάννου Τρύφωνα η οποία παράγει στα Τζουμέρκα και διαθέτει στην αγορά φρέσκα μύρτιλα και προϊόντα με βάση αυτά.

Κύριε Παπαϊωάννου πως ξεκίνησε η ιδέα της επιχείρησης και πότε η ίδια;

Η ιδέα ξεκίνησε το 2010 με τη βασική σκέψη ότι έπρεπε να εκμεταλλευτούμε τη γη που διέθετε η οικογένεια στο χωριό Κυψέλη του Δήμου Κεντρικών Τζουμέρκων και αφού έγιναν οι απαραίτητες αναλύσεις εδάφους καταλήξαμε στην επιλογή καλλιέργειας μύρτιλου το οποίο ενδείκνυται για την περιοχή (απαιτεί όξινο έδαφος) . Η αγορά άρχισε

να διαμορφώνεται και στην Ελλάδα στα πλαίσια της γενικότερης τάσης για κατανάλωση super foods. Το 2011 λοιπόν έφτασαν τα 800 πρώτα φυτά από την Ολλανδία και ιδρύθηκε η «Blueberry farms». Το αρχικό κόστος επένδυσης άγγιξε τα 10.000 €.

Πόσα άτομα απασχολούνται στην επιχείρηση σήμερα;

Η επιχείρηση είναι οικογενειακή. Απασχολούνται 6 άτομα. Εγώ και η σύζυγός μου το περισσότερο διάστημα και τα 4 παιδιά μας κυρίως κατά τη διάρκεια της συγκομιδής.

Πόσα προϊόντα παράγετε και τι πιστοποιήσεις διαθέτουν;

Τα προϊόντα που παράγουμε είναι χυμός μύρτιλου, μαρμελάδα, αποξηραμένο φρούτο και φρέσκο σε πρώτη φάση. Στα σχέδιά μας είναι και η δημιουργία φυτώριου και η εμπορία φυτών. Όλα διαθέτουν πιστοποίηση βιολογικού προϊόντος από την εταιρία Green Control.

Για την ίδρυση της επιχείρησης χρησιμοποιήθηκαν ίδια κεφάλαια ή μπήκατε σε κάποιο πρόγραμμα ενίσχυσης νέων αγροτών ;

Για την αγορά των φυτών και όλα τα έξοδα ίδρυσης χρησιμοποιήθηκαν 100% ίδια κεφάλαια

Η επιχείρησή σας λειτουργεί με βάση κανόνες αειφορίας;

Χρησιμοποιούμε 100% κανόνες βιολογικής καλλιέργειας δεν χρησιμοποιούμε χημικά προϊόντα λίπανσης ή καταπολεμήσεων και το ενεργειακό μας αποτύπωμα στη φύση είναι μηδενικό

Ποιος είναι ο κύκλος εργασιών σας κατ έτος και ποιοι οι στόχοι σας;

Το φυτό θεωρείται ενήλικο 8 χρόνια μετά τη φύτευσή του. Η πρώτη ολοκληρωμένη εκμετάλλευση ήταν φέτος το 2017 που είχαμε συγκομιδή 800 κιλών φρούτου. Με μια μέση τιμή πώλησης στην αγορά 15 € το κιλό οι πωλήσεις μας φέτος σε αξία ανέρχονται στα 12.500 €. Ως έξοδα της εκμετάλλευσης μπορούμε να θεωρήσουμε την εργασία 6 ατόμων συνεχόμενα για τέσσερις μήνες περίπου, τα έξοδά μας για κίνηση σε καύσιμα, έξοδα διακίνησης και φορολογία ατομικής επιχείρησης. Στόχος μας είναι να φτάσουμε τα 2.000 δένδρα τα οποία ενήλικα θα μας δίνουν 3 κιλά συγκομιδή και παραγωγή 6 τόνων το έτος κύκλο εργασιών περίπου δηλαδή τις 90.000 € ετησίως

Πως είναι διαμορφωμένο το δίκτυο πωλήσεων των προϊόντων σας σήμερα;

Είμαστε συμβεβλημένοι με 32 καταστήματα λιανικής πώλησης στην Αθήνα και 5 στην Πάτρα στα οποία διαθέτουμε απευθείας τα προϊόντα μας.

Η περιοχή των Τζουμέρκων προσδίδει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στο προϊόν σας;

Όπως είπαμε και στην αρχή η καλλιέργεια ενδείκνυται για την περιοχή (απαιτεί όξινο έδαφος) και δεν απαιτεί λίπανση, πέρα απ αυτό τα μηνύματα που παίρνουμε από την αγορά είναι ότι το δικό μας προϊόν, το μύρτιλο των Τζουμέρκων έχει μια ιδιαίτερη γλυκύτητα που το κάνει ιδιαίτερα εύγευστο και μας δίνει ένα συγκριτικό πλεονέκτημα.

Εμπόδια συναντήσατε στην περιοχή για την ανάπτυξη της επιχείρησής σας;

Εμπόδια δεν μπορώ να πω ότι συνάντησα, απλά δεν είχα όμως ενθάρρυνση από κανέναν στην τοπική κοινωνία ούτε κάποια βοήθεια στην αρχή από κάποιο φορέα. Στη συνέχεια αφού προσέγγισα την Περιφέρεια Ηπείρου ανταποκρίθηκαν και μου εξασφάλισαν συμμετοχή σε κάποιες εκθέσεις τοπικών προϊόντων και τους ευχαριστώ γι αυτό.

Συμμετέχετε σε εκθέσεις, προωθητικές ενέργειες και γενικά υπάρχει σχεδιασμός προβολής των προϊόντων σας;

Όπως είπα και προηγουμένως συμμετέχουμε σε όσες περισσότερες εκθέσεις μπορούμε, κάνουμε δειγματισμούς σε εκδηλώσεις σχετικές με την υγιεινή διατροφή, υπάρχει site και σελίδα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Επίσης ετοιμάζουμε έντυπο υλικό και ιδιαίτερες συσκευασίες.

Πως διαμορφώνεται ο ανταγωνισμός στην Ελλάδα αυτή τη στιγμή όσον αφορά το συγκεκριμένο προϊόν;

Αυτή τη στιγμή δραστηριοποιούνται στην παραγωγή μύρτιλου στον Ελληνικό χώρο 4 επιχειρήσεις ενώ η εγχώρια ζήτηση καλύπτεται στο μεγαλύτερο μέρος της από εισαγωγές.

Ποιοι είναι οι στόχοι σας για το άμεσο μέλλον;

Ο κυριότερος στόχος μας είναι όπως είπα και προηγουμένως, να φτάσουμε τα 2.000 δέντρα σε πλήρη παραγωγή και αυτό θα γίνει την επόμενη τριετία. Αυτό θα εξασφαλίσει στην οικογένειά μας όχι μόνο μια άνετη διαβίωση και εξασφάλιση θέσεων εργασίας αλλά και προοπτική για επενδυτικές σκέψεις στο μέλλον.

Θα συνιστούσατε σε ένα νέο άνθρωπο να ξεκινήσει κάτι παρόμοιο στα Τζουμέρκα; Θεωρείτε ότι υπάρχει χώρος για νέους επαγγελματίες;

Φυσικά και θα το συνιστούσα, όρεξη για δουλειά και νέες ιδέες χρειάζονται .Δεν μετάνιωσα ούτε στιγμή για το εγχείρημα.

Κύριε Παπαϊωάννου σας ευχαριστούμε πολύ και σας ευχόμαστε καλή επιτυχία σε ότι κάνετε.

5.4.2 Ξενοδοχείο Ruista Tzoumerka Rezort

Το Rouista Tzoumerka Resort βρίσκεται στο Βουργαρέλι, το κεφαλοχώρι των Κεντρικών Τζουμέρκων. Είναι ένα συγκρότημα πέτρινων κτισμάτων στο οποίο κυριαρχεί η παραδοσιακή αρχιτεκτονική της περιοχής.

Η συνέντευξη παραχωρήθηκε από τον Δημήτρη Χάνδρα και τη Μαρίνα Τυρολόγου ιδιοκτήτες του ξενοδοχείου τον Δεκέμβριο του 2017.

Πώς ξεκίνησε η ιδέα δημιουργίας ενός ξενοδοχείου στο Βουργαρέλι και ποιο το όραμά σας;

Η ιδέα ξεκίνησε λόγω του ότι θεωρήσαμε ότι υπάρχει ένα κενό στο χώρο του τουρισμού στην περιοχή πριν από τρία χρόνια περίπου και το όραμά μας είναι να προσφέρουμε στον επισκέπτη μια ξεχωριστή εμπειρία και όχι απλά διαμονή.

Ποιο πιστεύετε είναι το δυνατό σημείο της περιοχής σχετικά με τον τουρισμό;

Το συγκριτικό πλεονέκτημα της περιοχής είναι η άγρια ομορφιά, το ανέγγιχτο περιβάλλον και φυσικά η ιδιοσυγκρασία των ανθρώπων όσον αφορά τη φιλοξενία και την

απλότητα κάτι το οποίο θέλουμε να το μεταφέρουμε σαν εμπειρία στον επισκέπτη όπως είπαμε στην αρχή.

Ποια η δυναμικότητα του ξενοδοχείου σας;

Το ξενοδοχείο μας μπορεί να φιλοξενήσει μέχρι 55 άτομα τη βραδιά. Αποτελείται από πέντε standard δίκλινα δωμάτια, τρία δίκλινα deluxe, τέσσερα οικογενειακά δωμάτια και πέντε σουίτες.

Χρησιμοποιήθηκαν ίδια κεφάλαια η επενδυτικό πρόγραμμα για τη δημιουργία της επιχείρησης;

Επειδή το ύψος της επένδυσης ήταν αρκετά μεγάλο πήραμε μέρος σε επενδυτικό πρόγραμμα το οποίο φυσικά απαιτούσε και ίδια συμμετοχή.

Πόσο προσωπικό απασχολεί αυτή τη στιγμή το ξενοδοχείο και τι στοχεύετε για το μέλλον;

Αυτή τη στιγμή απασχολούνται στην επιχείρηση 5 άτομα από την οικογένειά μας και 3 άτομα από την περιοχή. Κατά τις περιόδους αιχμής φθάνουμε τα 15 άτομα. Στόχος μας είναι αυξάνοντας τις περιόδους πληρότητας να λειτουργούμε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο διάστημα με το αυξημένο προσωπικό.

Ποιο είναι το target group σας και που στοχεύετε με την πολιτική σας σαν επιχείρηση;

Ηλικιακά η αγορά στόχος μας είναι άτομα 30 έως 50 ετών τα οποία ενδιαφέρονται για εναλλακτικό τουρισμό, οικογένειες που ενδιαφέρονται για τον υγιεινό τρόπο ζωής κοντά στη φύση, άτομα που κάνουν αθλητικό τουρισμό λόγω των δραστηριοτήτων που διοργανώνονται στην περιοχή, φυσιολάτρες και πεζοπόροι.

Στόχος μας είναι με τη σωστή σχέση ποιότητας τιμής να δώσουμε την ευκαιρία της εμπειρίας και σε πιο χαμηλού προϋπολογισμού επισκέπτες. Εκτός από το ρόλο του ιδιοκτήτη- οικοδεσπότη αναλαμβάνουμε και το ρόλο του τουριστικού οδηγού και ότι άλλο θα τον κάνει να αισθανθεί ικανοποιημένος.

Λειτουργεί η επιχείρηση κάτω από κανόνες αειφορίας;

Φυσικά λειτουργεί βιολογικός καθαρισμός, χρησιμοποιούμε προηγμένες μεθόδους διαχείρισης απορριμμάτων και ανακυκλώνουμε. Για την ψύξη και την θέρμανση του συγκροτήματος δεν χρησιμοποιούνται υγρά ή στερεά καύσιμα αλλά αντλίες θερμότητας με σχεδόν μηδενικό ενεργειακό αποτύπωμα. Όλοι οι λαμπτήρες φωτισμού μας είναι τεχνολογίας LED για εξοικονόμηση ενέργειας και τηρούνται όλοι οι κανόνες υγιεινής και ασφάλειας. Επίσης η αρχιτεκτονική των κτηρίων είναι απόλυτα εναρμονισμένη με το περιβάλλον με βάση φυσικά υλικά και σεβόμενη την παράδοση της περιοχής.

Τι θεωρείτε ως σημαντική προτεραιότητα για την ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος της περιοχής;

Θεωρούμε ότι θα πρέπει να εστιάσουμε σε αυτό το ίδιο το προϊόν μας σαν περιοχή και σαν επαγγελματίες. Να το προσδιορίσουμε απόλυτα να καθορίσουμε τις προδιαγραφές του και αμέσως μετά να αναπτύξουμε όλα εκείνα τα εργαλεία που θα το προωθήσουν.

Συναντάτε εμπόδια στη περιοχή κατά την ανάπτυξη της επιχείρησής σας;

Το κυριότερο εμπόδιο αν μπορούμε να το πούμε έτσι, είναι οι νοοτροπίες των επαγγελματιών του τουρισμού. Θεωρούμε ότι δεν υπάρχει επαγγελματική παιδεία στην περιοχή μας όσον αφορά τον τουρισμό. Αισθανθήκαμε μόνοι στο ξεκίνημα και ίσως ακόμα να νιώθουμε, φανταστείτε ανοίγουμε μόνοι μας μονοπάτια για πεζοπορία. Επίσης εμπόδιο μπορεί να θεωρηθεί η έλλειψη καλής επικοινωνίας όσον αφορά τις υποδομές με τα υπόλοιπα χωριά των Τζουμέρκων κάτι το οποίο ελπίζουμε να βελτιωθεί.

Έχετε προχωρήσει σε προωθητικές ενέργειες, οι διάφοροι φορείς είναι αρωγοί σε αυτό;

Έχουμε τυπώσει δίγλωσσο προωθητικό υλικό, υπάρχει το site του ξενοδοχείου το οποίο είναι συνεχώς ενημερωμένο, υπάρχει συνεχής παρουσία στα social media και ταυτόχρονα πιστεύουμε πολύ στην αξία μετατροπής των πελατών μας σε ζωντανή διαφήμιση από στόμα σε στόμα. Συμμετέχουμε σε τουριστικές εκθέσεις και εδώ μας δίνεται και η ευκαιρία να ευχαριστήσουμε την Περιφέρεια Ηπείρου, η οποία μας καλεί σε κάθε εκδήλωση και έκθεση τουριστικής προβολής. Ο Δήμος της περιοχής σε αυτό το κομμάτι τώρα κάνει τα πρώτα του βήματα.

Ποια είναι τα σχέδιά σας για το άμεσο μέλλον;

Ο πρώτος μας στόχος είναι να διευρύνουμε όσο το δυνατό περισσότερο την τουριστική σαιζόν και να κάνουμε ανοίγματα στις αγορές του εξωτερικού σε συνεργασία με παραθαλασσίους προορισμούς. Όσον αφορά τη λειτουργία του ξενοδοχείου ένα εστιατόριο προδιαγραφών που δεν υπάρχει στην περιοχή, η λειτουργία ενός SPA και συνεδριακού χώρου είναι στα άμεσα σχέδιά μας έτσι ώστε να διευρύνουμε και την αγορά στόχο μας.

Θα προτείνετε σε νέους ανθρώπους της περιοχής να ασχοληθούν με τον τουρισμό;

Θεωρούμε ότι οι νέοι άνθρωποι της περιοχής πρέπει να εκπαιδευτούν και να ασχοληθούν με τον τουρισμό γιατί με νέους ανθρώπους στο χώρο θα αναβαθμιστεί το προϊόν μας και θα έρθουν νέες θέσεις εργασίας. Ελπίζουμε να δώσουμε το έναυσμα έτσι ώστε κι άλλα νέα παιδιά να δημιουργήσουν τις δικές τους επιχειρήσεις.

5.4.3 Εταιρία εμφιάλωσης νερού Πηγές Κωστηλάτας Α.Ε.

Η εταιρεία Πηγές Κωστηλάτας Α.Ε. ιδρύθηκε το 2007 έχοντας ως αποκλειστική δραστηριότητα την εμφιάλωση και διάθεση φυσικού μεταλλικού νερού η οποία ξεκίνησε το 2011.

Σε υψόμετρο 1450μ., σε ένα παρθένο ορεινό τοπίο, ανεπηρέαστο από ανθρώπινες παρεμβάσεις, αναβλύζει το φυσικό μεταλλικό νερό όπου γίνεται η επιτόπια εμφιάλωσή του.

Η συνέντευξη παραχωρήθηκε από τον Διευθύνοντα Σύμβουλο της εταιρίας κ. Απόστολο Παναγιώτου.

Πότε και πως ξεκίνησε η ιδέα της επιχείρησης;

Η ιδέα ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 λόγω καταγωγής από τα Θεοδώριανα Άρτας όταν αντιληφθήκαμε τα εξαιρετικής ποιότητας νερά της περιοχής.

Για τη δημιουργία της επιχείρησης και το στήσιμο του εργοστασίου εμφιάλωσης χρησιμοποιήθηκαν ίδια κεφάλαια ή κάποιο επενδυτικό πρόγραμμα;

Λόγω του μεγέθους της επένδυσης ενταχθήκαμε σε Επενδυτικό νόμο και φυσικά συμμετείχαμε με τα ίδια κεφάλαια που απαιτούνταν.

Τι προϊόντα παράγει η επιχείρηση;

Στο εργοστάσιό μας εμφιαλώνεται φυσικό μεταλλικό νερό σε φιάλες των 330 ml, 500 ml, 1 lt και 1.5 lt.

Πόσο προσωπικό απασχολείτε σήμερα και ποιος ο σχεδιασμός σας για το μέλλον όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό;

Σήμερα απασχολούμε 45 άτομα τα οποία προσπαθούμε να είναι άτομα που μένουν μόνιμα στην περιοχή και στόχος μας είναι (και εφικτός μέχρι στιγμής) το ανθρώπινο δυναμικό να αυξάνεται και ποσοστό 25% κατ' έτος.

Λειτουργεί η επιχείρηση κάτω από κανόνες αειφορίας;

Η επιχείρηση έχει πιστοποιηθεί με το περιβαλλοντικό πρότυπο ISO FSF 22000 έχει μηδενικό ενεργειακό αποτύπωμα και οι εγκαταστάσεις της είναι απόλυτο εναρμονισμένες με το φυσικό περιβάλλον της περιοχής. Πληρούμε πλήρως όλες τις προϋποθέσεις λειτουργίας του Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου αφού λειτουργούμε μέσα σε αυτό. Όλες οι συσκευασίες μας είναι από 100% ανακυκλώσιμα υλικά και πλήρως απαλλαγμένες από ουσίες βλαβερές για τον άνθρωπο και τους οργανισμούς του περιβάλλοντος.

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε έναν κύκλο εργασιών κατ' έτος;

Το 2016 ο κύκλος εργασιών ήταν περίπου 5,5 εκατ. ευρώ και το 2017 θα κλείσει γύρω στα 5,7 εκατ. ευρώ. Στόχος μας είναι τα επόμενα δύο χρόνια να ξεπεράσουμε τα 7,5 εκατ. ευρώ.

Ποιο είναι το δίκτυο πωλήσεων που έχει αναπτύξει η επιχείρηση;

Για το εσωτερικό της χώρας υπάρχει κέντρο διανομής στην Άρτα και υποκατάστημα στην Αθήνα προς το παρόν. Υπάρχει δίκτυο συνεργατών στις περισσότερες μεγάλες ελληνικές πόλεις και στα νησιά. Εξαγωγικά δραστηριοποιούμαστε στη Σαουδική Αραβία, Γερμανία, Αλβανία, Κύπρος, Μεγάλη Βρετανία και τώρα ξεκινάει πάρα πολύ δυναμικά η Κίνα.

Πιστεύετε πως η περιοχή προσδίδει χαρακτηριστικά στο προϊόν;

Λόγω του ότι η πηγή βρίσκεται σε πολύ μεγάλο υψόμετρο και συγκεκριμένα στα 1450 μέτρα προσδίδονται στο προϊόν πολύ υψηλά ποιοτικά χαρακτηριστικά. Η περιεκτικότητα σε Na και η ολική σκληρότητα είναι μοναδικά στην κατηγορία.

Συναντήσατε εμπόδια κατά την ανάπτυξη της επιχείρησης;

Από την περιοχή δεν παρουσιάστηκαν ιδιαίτερα εμπόδια. Το μόνο εμπόδιο αν μπορούμε να το πούμε έτσι είναι το πεπαλαιωμένο οδικό δίκτυο το οποίο μας δυσκολεύει να μεταφέρουμε το προϊόν στα κέντρα διανομής. Υπάρχουν όμως δεσμεύσεις ότι μέσα στο 2018 θα βελτιωθεί σε μεγάλο βαθμό.

Προωθητικές ενέργειες κάνετε για τα προϊόντα σας, οι αρμόδιοι φορείς βοηθούν;

Υπάρχει ενημερωμένη ιστοσελίδα, έντυπο προωθητικό υλικό και πρόγραμμα συμμετοχής σε πανελλήνιες και διεθνείς εκθέσεις. Θα ήθελα εδώ να τονίσω ότι υπάρχει υποστήριξη σε θέματα προβολής τόσο από την Περιφέρεια όσο και από το Επιμελητήριο Άρτας.

Ποια είναι τα σχέδιά σας για το μέλλον και ποιο το όραμά σας;

Στα άμεσα σχέδια μας είναι μέσα στο 2018 να ξεκινήσει η δεύτερη μεγάλη γραμμή παραγωγής με τριπλασιασμό των εξαγωγών προς Σαουδική Αραβία και Μεγάλη Βρετανία. Όραμά μας είναι να κάνουμε το προϊόν μας νούμερο ένα σε ποιοτικά χαρακτηριστικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μέσω αυτού τα Τζουμέρκα και ο τόπος μας να διαφημίζονται με τον καλύτερο τρόπο.

Κύριε Παναγιώτου σας ευχαριστώ πολύ.

5.4.4 Οινοποιείο Λαμπράκη

Στις Κούνιες Τ.Κ. Ράμιας του Δήμου Κεντρικών Τζουμέρκων, βρίσκεται το οικογενειακό οινοποιείο του Παναγιώτη Λαμπράκη. Η οικογένεια ξεκίνησε να φυτεύει τα πρώτα αμπέλια πριν από 30 χρόνια περίπου, και συνεχίζει να φυτεύει νέα κάθε χρόνο. Συνολικά 35 στρέμματα και συνεχίζει. Έχει πλήρες εμφιαλωτήριο στο οινοποιείο, αλλά πωλεί και χύμα κρασί, κυρίως για τις ταβέρνες της ευρύτερης περιοχής των Τζουμέρκων.

Κύριε Λαμπράκη

Πότε ξεκίνησε η ιδέα και η προσπάθειά σας για τη δημιουργία οινοποιείου;

Αμπέλια η οικογένειά μας είχε από το 1980 ένα μικρό οινοποιησιμο αμπέλι και παρήγαγε μικρές ποσότητες κρασιού και τσίπουρου για την οικογένεια. Από αυτό το μικρό αμπέλι και αφού τα χωράφια που διαθέταμε δεν ήταν κατάλληλα για άλλες καλλιέργειες (ορεινές πλαγιές) επεκτείναμε τα αμπέλια και το 2010 αποφάσισα να κατασκευάσω ένα μικρό επισκέψιμο οινοποιείο.

Χρησιμοποιήθηκαν ίδια κεφάλαια για το ξεκίνημα της επιχείρησης ή στηριχθήκατε σε επιχορήγηση;

Αξιοποιήθηκε ένα πρόγραμμα του αναπτυξιακού νόμου και φυσικά και η ιδιωτική συμμετοχή που αναλογούσε.

Πόσα άτομα απασχολείτε στην επιχείρηση;

Η επιχείρηση είναι καθαρά οικογενειακή μέχρι στιγμής απασχολούνται 4 άτομα από την οικογένειά μας εκτός των περιόδων συγκομιδής κατά την οποία απασχολούμε επιπλέον προσωπικό.

Είναι η αποκλειστική σας απασχόληση ή όχι;

Όχι δεν είναι η αποκλειστική μου απασχόληση υπάρχει και συμπληρωματική αλλά θα μπορούσε να ήταν η αποκλειστική.

Τι προϊόντα παράγει η επιχείρηση, και σε τι ποσότητες;

Παράγουμε 35 τόνους κρασιού από το οποίο οι 10 τόνοι εμφιαλώνονται και οι 25 τόνοι συσκευάζονται σε επαγγελματικές συσκευασίες για τη μαζική εστίαση.

Ποιες ποικιλίες αμπέλου καλλιεργείτε , υπάρχουν τοπικές ποικιλίες;

Από λευκές ποικιλίες καλλιεργούμε Μαλαγουζιά και την τοπική ποικιλία Ασπρούδι και από ερυθρές καλλιεργούμε Αγιωργίτικο, Καμπερνέ, Μερλό, και τις τοπικές Τσουρίτσα και Μαυρούδι.

Περιμένουμε βέβαια να δούμε τι θα γίνει με την περίπτωση της Ζαμπέλας η οποία έχει δώσει πολύ καλά αποτελέσματα στην οινοποίηση αλλά δεν έχει ξεκαθαρίσει το θέμα της οινοποίησής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η περιοχή προσδίδει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στα προϊόντα σας;

Εδαφολογικά η περιοχή ενδείκνυται για τις ποικιλίες που καλλιεργούμε, έχει γίνει ιδιαίτερη προσπάθεια να διασωθούν οι τοπικές ποικιλίες οι οποίες μας δίνουν και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην οινοποίηση.

Συναντήσατε εμπόδια στην περιοχή κατά την ανάπτυξη της επιχείρησής σας;

Τα μόνα προβλήματα που αντιμετωπίσαμε ήταν με την άρδευση λόγω της μορφολογίας του εδάφους και τις λειψυδρίες, και μία δυσκολία με τα οδικά δίκτυα. Γενικά δεν αντιμετωπίσαμε άλλα προβλήματα.

Παράγετε προϊόντα Π.Ο.Π. ή προϊόντα βιολογικής γεωργίας;

Η περιοχή μας δεν έχει δημιουργήσει προϊόντα Π.Ο.Π. και δεν παράγουμε κάποιο προϊόν που να έχει βιολογική πιστοποίηση παρόλο που τα προϊόντα μας δεν περιέχουν χημικά πρόσθετα και παράγονται με παραδοσιακές μεθόδους καλλιέργειας. Άμεσος επόμενος στόχος είναι να πιστοποιηθούμε.

Λειτουργεί η επιχείρηση κάτω από κανόνες αειφορίας;

Φυσικά και δεν επιβαρύνουμε το περιβάλλον αφού δεν παράγουμε κανενός είδους απόβλητο. Επίσης όλες οι συσκευασίες μας είναι πλήρως ανακυκλώσιμες.. Προσπαθούμε να καλλιεργούμε ποικιλίες οι οποίες δεν είναι ευαίσθητες σε ασθένειες έτσι ώστε να χρειάζονται τις λιγότερες δυνατές καταπολεμήσεις, και όταν κάνουμε καταπολεμήσεις χρησιμοποιούμε χαλκό ο οποίος ενδείκνυται και στην βιολογική καλλιέργεια.

Προωθητικές ενέργειες κάνετε για τα προϊόντα σας, οι αρμόδιοι φορείς βοηθούν;

Φυσικά υπάρχει ηλεκτρονική διεύθυνση ενημερωμένη, έντυπο προωθητικό υλικό και σιγά σιγά ετοιμάζουμε και παρουσία για τις εμπορικές εκθέσεις. Και η Περιφέρεια αλλά και το Επιμελητήριο μας καλούν σε όλες τους τις εκδηλώσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό και μας ζητούν να αποστείλουμε δείγματα.

Πιστεύετε ότι ενδείκνυται η αμπελουργία ως καλλιέργεια για τα Τζουμέρκα;

Θα έλεγα ναι αρκεί να επιλεγούν οι σωστές ποικιλίες και οι σωστές θέσεις για αμπελώνες. Η δική μου εμπειρία πάντως είναι θετικότερη.

Ποια είναι τα σχέδιά σας για το μέλλον;

Περνώντας σιγά σιγά η κρίση σκεφτόμαστε να επεκτείνουμε τους αμπελώνες με φύτευση νέων φυτών έτσι ώστε να μεγαλώσει η παραγωγή κρασιού και τσίπουρου φτάνοντας τους εκατό τόνους ετησίως, πράγμα το οποίο θα μας δώσει τη δυνατότητα να επεκταθούμε και σε νέες αγορές.

5.4.5 Ξενοδοχείο Ορίζοντες Τζουμέρκων

Σε υψόμετρο 1000μ., σε απόσταση 1,5χλ από το χωριό Πράμαντα Ιωαννίνων, βρίσκεται το ξενοδοχείο Ορίζοντες Τζουμέρκων.

Πως ξεκίνησε η ιδέα για ένα ξενοδοχείο εδώ; Το ξενοδοχείο σας φαίνεται άψογα ενταγμένο μέσα στο γύρω δάσος.

«Η περιοχή μας είναι οικεία- η μητέρα μάς κατάγεται από τους Μελισσουργούς και εμείς ανεβαίναμε τα καλοκαίρια από την Άρτα, τα έχουμε περπατήσει και εξερευνήσει από παιδιά αυτά τα βουνά. Το φυσικό περιβάλλον, η χλωρίδα και η πανίδα της περιοχής μας σαγήνεψε από τότε, έγινε αναπόσπαστο κομμάτι των αναμνήσεων της παιδικής μας ηλικίας- ώστε όταν μας δόθηκε η ευκαιρία επενδύσαμε εδώ, αναλαμβάνοντας και το ανάλογο ρίσκο γιατί είναι μια περιοχή μη προβλεπόμενη και με αρκετά, τότε, προβλήματα υποδομών», μου λέει ο Βασίλης.«Βρισκόμαστε στο “Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων, Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου”, μια περιοχή ενταγμένη στο δίκτυο Natura, σπάνιου

φυσικού κάλλους. Το ξενοδοχείο είναι κτισμένο σε μεγάλο υψόμετρο, στα 1.000 μέτρα αλλά έχει εύκολη οδική πρόσβαση και το συγκεκριμένο σημείο έχει μεγάλο, περιμετρικό σχεδόν άνοιγμα και θέα στα Τζουμέρκα και όλη την οροσειρά της νότιας Πίνδου, μέχρι το Περιστέρι και το Μιτσικέλι στα Γιάννενα».

Είμαστε, όντως, στην αρχή ενός αιωνόβιου δάσους από έλατα και κέδρους. Όσο ανεβαίνεις υψόμετρο η βλάστηση γίνεται ελατόφυτη, ενώ στα ρέματα και τους καταρράκτες υπάρχουν πλατάνια. Μετά τα 1.600 μέτρα ξεκινά η αλπική ζώνη, γυμνή ή με ποώδη βλάστηση.

Με ποιες παραμέτρους σχεδιάσατε;

Θέλαμε ένα κτίριο αρμονικά «δεμένο» με το φυσικό περιβάλλον, που δεν θα εμφανίζει μεγάλους όγκους. Η αρχιτεκτονική του είναι μοντέρνα αλλά στηριχτήκαμε σε υλικά της φύσης- πέτρα, γυαλί και ξύλο σε διάφορους συνδυασμούς. Οι τζαμαρίες έχουν μεγάλα ανοίγματα, χρησιμοποιήσαμε πέτρα στο χρώμα της ώχρας, όπως είναι και το έδαφος εδώ, ενώ όλα τα εμφανή σημεία που είχαμε τη δυνατότητα, εσωτερικά και εξωτερικά, καλύφθηκαν με ξύλο. Και προσέξαμε ιδιαίτερα το ενεργειακό αποτύπωμα της επιχείρησης- εφαρμόζουμε πράσινες πολιτικές βάση των αυστηρότερων προδιαγραφών για να έχουμε τη μικρότερη δυνατή περιβαλλοντική επίπτωση.

Πόσο απαιτητικό τεχνικά ήταν το πρότζεκτ;

Πολύ. Απαίτησε εξειδικευμένες γνώσεις και τον συνυπολογισμό όλων των παραμέτρων του τόπου - έπρεπε στο υψόμετρο που βρισκόμαστε και «ανοιχτοί» στον καιρό πανταχόθεν να ληφθούν υπόψη και ακραίες καιρικές συνθήκες. Αλλιώς δεν μπορείς εδώ πάνω να ανταπεξέλθεις στα φαινόμενα - δώσαμε λοιπόν προσοχή και στην παραμικρή λεπτομέρεια.

Ποιες είναι οι παροχές και ποια είναι η λειτουργία του ξενοδοχείου;

Έχουμε δωμάτια οικογενειακά, δίκλινα και τρίκλινα, ενώ όλο το χρόνο λειτουργεί καφέ- μπαρ και ξεχωριστό εστιατόριο. Δίνουμε μεγάλη προσοχή στην κουζίνα μας και τις «πρώτες ύλες» που χρησιμοποιούμε και το προσωπικό που απασχολούμε μπορεί να φτάσει

ανά περιόδους και τα 15- 16 άτομα. Προσπαθούμε να κρατούμε το επίπεδο των παροχών μας υψηλό και τις τιμές αντιστρόφως ανάλογες. Αρχικά κυρίως έρχονταν Έλληνες, σταδιακά όμως αυξάνονται και οι ξένοι επισκέπτες.

Οι ξένοι πως ανακαλύπτουν μια περιοχή που καλά καλά δεν είναι γνωστή στο ελληνικό κοινό;

Το ίντερνετ μας έχει βοηθήσει πολύ. Πλέον οι άνθρωποι έχουν πρόσβαση σε υλικό που αφορά την περιοχή, φωτογραφίες, πληροφορίες κάθε είδους. Εντυπωσιάζονται από το φυσικό περιβάλλον, φεύγουν ικανοποιημένοι από τα καταλύματα και το φαγητό και όταν γυρνούν στην πατρίδα τους μιλούν στον περίγυρό τους με τα καλύτερα λόγια. Μας το λένε οι επόμενοι- το διαδίκτυο και αυτά τα «κοινωνικά δίκτυα» είναι η καλύτερη μας διαφήμιση.

Γιατί οι tour operators δεν «δουλεύουν» την περιοχή των Τζουμέρκων;

Μάλλον γιατί ασχολούνται με τον μαζικό τουρισμό- επιλέγουν περιοχές με πολύ περισσότερα καταλύματα γιατί διαχειρίζονται γκρουπ μεγάλων αριθμών. Η δική μας επισκεψιμότητα είναι πιο επιλεκτική και στοχευμένη.

Τι τουριστικό προϊόν θέλετε λοιπόν να διαμορφώσετε;

Ήπιο, επικεντρωμένο στις ιδιαιτερότητές μας αλλά και προς μια μεγάλη γκάμα ταξιδιωτών- από τους ανθρώπους που απλώς θέλουν να χαλαρώσουν και να απολαύσουν βατές δραστηριότητες, όπως το περπάτημα στο δάσος, έως όσους αγαπούν το ράφτιγκ ή χειμερινά σπορ, όπως το αλπικό σκι και η παγοαναρρίχηση. Στα Τζουμέρκα υπάρχουν παγετώνες που κρατάνε το χιόνι μέχρι σχεδόν τα τέλη του καλοκαιριού, παραδοσιακοί οικισμοί και παλιά μοναστήρια με ξεχωριστή αρχιτεκτονική, όπως η Μονή Κυπήνας που είναι σκαλισμένη στο βράχο.

Προσπαθείτε οι επαγγελματίες της περιοχής να την προωθήσετε τουριστικά;

Πρόσφατα συστάθηκε σύλλογος από τις επιχειρήσεις που άπτονται του τουριστικού προϊόντος, με διττό ρόλο: την προώθηση του ιδιαίτερου τουριστικού

προϊόντος «Τζουμέρκα» και την καλύτερη συνεργασία με Δήμο, Περιφέρεια και κρατικές υπηρεσίες για τη βελτιστοποίηση των υποδομών μας. Πολύ σύντομα θα εκδοθεί, σε ελληνική και αγγλόφωνη βερσιόν, τουριστικός χάρτης της περιοχής όπου θα περιλαμβάνεται η γεωφυσιολογία της, η ιστορία, τα αξιοθέατα και τα σημεία φυσικού κάλλους, τα μονοπάτια, οι προσβάσεις και οι υποδομές ανά χωριό. Όλες αυτές οι πληροφορίες και η ψηφιοποιημένη εκδοχή του χάρτη θα «ανέβουν» και στον παγκόσμιο ιστό σε σάιτ που ετοιμάζουμε. Και προσπαθούμε να βρούμε χρηματοδότηση για να επεκτείνουμε το υπάρχον δίκτυο μονοπατιών, αν και οι φίλοι που διαχειρίζονται τα καταφύγια έχουν ήδη κάνει εξαιρετική δουλειά για τον καθαρισμό και την σήμανσή τους.

Η Εγνατία πόσο βοήθησε την περιοχή;

Πολύ γιατί αυξήθηκε κατακόρυφα η κίνηση από τη βόρεια Ελλάδα. Η διαδρομή Γιάννενα- Θεσσαλονίκη είναι δυόμιση ώρες πλέον. Περιμένουμε την ολοκλήρωση της Ολυμπίας Οδού, ώστε να διευκολυνθεί και η πρόσβαση από την Αθήνα, τα κεντρικά και νότια της χώρας. Στο σχεδιασμό είναι και η δημιουργία ενός κάθετου άξονα στην Ιόνια προς την περιοχή μας, που όταν πραγματοποιηθεί θα ελαχιστοποιήσει την απόσταση από τα αστικά κέντρα. Λίγα χιλιόμετρα επαρχιακού δρόμου για να φτάσεις στην καρδιά της Πίνδου, δεν αποφεύγονται.

(Η συνέντευξη ανακτήθηκε από huffingtonpost.gr Νοέμβριος 2017)

Συμπεράσματα από τις συνεντεύξεις

Οι περιοχές της υπαίθρου προσφέρουν ένα καινοτόμο επιχειρηματικό περιβάλλον μέσα στο οποίο οι επιχειρηματίες μπορούν είτε να ευημερήσουν και αναπτυχθούν είτε να έρθουν αντιμέτωποι με δυσκολίες.

Μια τέτοια περιοχή είναι και η ορεινή περιοχή των Τζουμέρκων, η οποία την τελευταία πενταετία αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς και προσφέρει δυνατότητες για την προσέλκυση νέων επιχειρηματιών και την ανάπτυξη νέων επιχειρήσεων.

Στη συγκριμένη εργασία οι επιχειρήσεις που πήραμε συνέντευξη παρουσιάζουν καινοτόμα στοιχεία, κυρίως ως προς τη σύλληψη της ιδέας και τη νοοτροπία του

επιχειρηματία, τα οποία τις διαφοροποιούν από τις συνήθεις οικονομικές δραστηριότητες της περιοχής και τις έκαναν να ξεχωρίσουν.

Οι καινοτομίες πάνω στις οποίες στηρίζονται δεν είναι «θεαματικές». Γι αυτό ακριβώς, όταν ερωτώνται γι' αυτό το ζήτημα, οι περισσότεροι απαντούν ότι δεν πρόκειται για ουσιαστική καινοτομία. Αλλά αυτό είναι λάθος. Η καινοτομία που αναπτύσσουν οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις στηρίζεται στο εντοπισμό των κενών στην παροχή υπηρεσιών, σε ένα περιβάλλον αναγκών που συνεχώς εξελίσσεται, στη διαφοροποίηση στην ποιότητα των προϊόντων και στην εστίαση σε ειδικές ομάδες ενδιαφερόντων.

Αυτό αποτελεί σημαντική καινοτομική αντίληψη επιχειρηματικότητας, ικανής να αλλάξει το επιχειρηματικά σκληρό περιβάλλον των Τζουμέρκων. Συνεπώς, η καινοτόμος επιχειρηματικότητα μπορεί να αποτελέσει κινητήρια δύναμη για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στην περιοχή και να δώσει σημαντική ώθηση στην τοπική ανάπτυξη κάτω από κανόνες αειφορίας.

Οι εν λόγω επιχειρήσεις «είδαν» πλεονεκτήματα της περιοχής σε φυσικό περιβάλλον και πόρους και επένδυσαν σε αυτά.

Δεν ήταν καθοριστικές οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνα. Αυτές ήταν τόσο κατά τη διάρκεια της κατασκευής των επιχειρήσεών τους, όσο και στην αρχή της λειτουργίας τους.

Οι δυσκολίες αυτές οφείλονταν κυρίως στη γραφειοκρατία, στη γεωγραφική απομόνωση της περιοχής από τα αστικά κέντρα και την έλλειψη των οδικών υποδομών.

Τέλος, λίγες δυσκολίες προέρχονται από τον τρόπο με τον οποίο τους αντιμετώπισε η κοινωνία της περιοχής, στην καχυποψία δηλαδή για κάτι καινούργιο και διαφορετικό. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι παρ' όλες τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι επιχειρήσεις, κανένας επιχειρηματίας δεν μετάνιωσε για την επιχειρηματική του κίνηση και ότι όλοι επιθυμούν να συνεχίσουν να επενδύουν στην περιοχή είτε επεκτείνοντας τις υφιστάμενες επιχειρήσεις τους, είτε δημιουργώντας νέες.

Επίσης, σημαντικό συμπέρασμα είναι ότι όλοι οι επιχειρηματίες που πήραν μέρος στην έρευνα πιστεύουν ότι υπάρχει χώρος και για νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες στην περιοχή των Τζουμέρκων και προτείνουν σε νέους ανθρώπους που έχουν όρεξη και

ιδέες να μην διστάσουν να δραστηριοποιηθούν επιχειρηματικά στην περιοχή, δημιουργώντας μια νέα δικιά τους επιχείρηση.

Τέλος, πρέπει να γίνει ειδική επισήμανση ότι το βασικό κίνητρο όλων των ερωτηθέντων για την ανάπτυξη μιας επιχειρηματικής δράσης στα Τζουμέρκα ήταν πρώτα απ' όλα και πάνω απ' όλα η αγάπη τους για τον τόπο, το μεράκι, και η απόφασή τους να αλλάξουν τρόπο ζωής.

6 Κεφάλαιο

Συμπεράσματα – προτάσεις

Συμπεράσματα για τα Τζουμέρκα

Τι μπορεί να εξαχθεί ως συμπέρασμα από αυτήν την ανάλυση για την Ήπειρο και την περιοχή των Τζουμέρκων;

Τα συνολικά στοιχεία για την ενίσχυση των επενδύσεων δείχνουν πως η ενίσχυση των επενδυτικών πολιτικών δεν είναι καλά επικεντρωμένη:

- Ενίσχυση δίνεται σε επενδύσεις παντού στη χώρα.
- Ίσως είναι δύσκολο να βρεθεί λαϊκό έρεισμα για πολιτικές σημαντικής γεωγραφικής αναδιανομής των κρατικών ενισχύσεων. Τα στοιχεία είναι σε θέση να υποστηρίξουν μια τέτοια υπόθεση: η περιφερειακή κατανομή των Διαρθρωτικών Ταμείων στο Δεύτερο και στο Τρίτο Κ.Π.Σ. δείχνει ότι λίγα έχουν αλλάξει.
- Η πληροφόρηση σχετικά με τις αναπτυξιακές ανάγκες φαίνεται να μεταφέρεται από τους νομούς στις περιφέρειες και στην κεντρική κυβέρνηση. Τα περιφερειακά στοιχεία για τις δαπάνες του Κ.Π.Σ. δείχνουν ωστόσο, ότι σε όλες τις περιφέρειες, **τα έργα υποδομής απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος των αναπτυξιακών πόρων, με τον πρωτογενή τομέα να έρχεται δεύτερος**. Αυτό υποδηλώνει ότι είτε όλες οι περιφέρειες έχουν τις ίδιες αναπτυξιακές ανάγκες ή ότι σε επίπεδο κεντρικής διοίκησης εφαρμόζεται αναλογικά η ίδια κατανομή πόρων για όλες τις περιφέρειες. Δυστυχώς, η ανάπτυξη των ανθρωπίνων πόρων είναι το λιγότερο χρηματοδοτούμενο μέτρο.
- Τα συνολικά στοιχεία για τις πολιτικές της Ε.Ε. δείχνουν ότι τα προγράμματα ενίσχυσης των αγροτικών προϊόντων κυριαρχούν στα προγράμματα των διαρθρωτικών ταμείων. Οι δαπάνες της Κ.Α.Π. για την περίοδο από το 2000 έως το 2006 είναι μεγαλύτερες από αυτές των Διαρθρωτικών Ταμείων (297 δις ευρώ έναντι 213 δις ευρώ). Είναι πιθανόν ότι περισσότεροι πόροι των Διαρθρωτικών Ταμείων σε σχέση με την Κ.Α.Π. θα εισρεύσουν στις λιγότερο αναπτυγμένες αγροτικές περιοχές. Η υπόθεση εδώ είναι ότι η οικονομική ανάπτυξη στα Τζουμέρκα επηρεάζεται περισσότερο από τις ενισχύσεις της Κ.Α.Π. παρά από τα Διαρθρωτικά Ταμεία.

- Οι ενισχύσεις της Ε.Ε. προς τις παραδοσιακές κτηνοτροφικές δραστηριότητες παγιδεύουν τα Τζουμέρκα στο παρελθόν τους. Υπάρχει ενδιαφέρον από τους νέους αγρότες να ασχοληθούν με την κτηνοτροφία και σκέψεις να καλλιεργήσουν άλλα αγροτικά προϊόντα που δεν ενισχύονται από την Κ.Α.Π. (π.χ. βότανα, αμπέλια, καρύδια και μπιζέλια). Η ένδειξη είναι ότι η Κ.Α.Π. καθιστά δύσκολη για τους αγρότες την καλλιέργεια αυτών των εναλλακτικών προϊόντων. Ωστόσο, η ενισχύσεις της Κ.Α.Π. για τα παραδοσιακά ζωικά προϊόντα αναμένεται να μειωθούν στο κοντινό μέλλον.
- Όσον αφορά την επίδραση των Διαρθρωτικών Ταμείων στα Τζουμέρκα, φαίνεται πως αυτά αποδίδουν μια δυσανάλογα μεγάλη έμφαση σε λύσεις εντάσεως κεφαλαίου όπως η κατασκευή δρόμων, αλλά αποδίδουν δυσανάλογα μεγάλη έμφαση σε λύσεις εντάσεως εργασίας.

Από την πλευρά της περιφερειακής ανάπτυξης, τα Τζουμέρκα βρίσκονται σε πάρα πολύ καλή θέση, αν κρίνουμε από τις ευκαιρίες που τους δίνονται για αναζωογόνηση. Μεγάλες επενδύσεις σε υποδομές μεταφορών πραγματοποιούνται στην περιφέρεια Ηπείρου και έμμεσα ευνοούν τα Τζουμέρκα αναφορικά με την πρόσβαση σε ευρύτερες νεοαποκτηθείσες αγορές. Η Εγνατία οδός που θα ενδυναμώσει τη σύνδεση της περιφέρειας Ηπείρου με τα βορειοανατολικά και τις πιο αναπτυγμένες περιοχές της Θεσσαλίας, που βρίσκονται σε σχετικά μικρή απόσταση. Η κατασκευή του δυτικού άξονα θα επιτρέψει την καλύτερη πρόσβαση στην κατεύθυνση βορρά – νότου κατά μήκος των αλβανικών συνόρων. Το λιμάνι της Ηγουμενίτσας που τώρα βρίσκεται υπό διεύρυνση θα υποστηρίξει σημαντικά την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας και των εμπορικών δραστηριοτήτων. Εκτός από αυτά επενδύσεις στις τηλεπικοινωνιακές υποδομές θα φέρουν την περιφέρεια ένα βήμα μπροστά με την τελειοποίηση των επικοινωνιών και την προαγωγή των υπηρεσιών. Αλλά η σημαντικότερη σύσταση είναι ότι ένα αναπτυξιακό σχέδιο πρέπει να εκπονηθεί από μία μελετητική ομάδα ή από έναν αναπτυξιακό φορέα για τα Τζουμέρκα που να συντονίζει τις επενδύσεις σε όλους τους τομείς.(οδικές υποδομές, υπηρεσίες, τηλεπικοινωνίες, υιοθέτηση πολιτικών για την οικονομία.)

Η ιδιαιτερότητα των Τζουμέρκων σε ό,τι αφορά τις υπηρεσίες είναι το ότι αποτελεί μια απομακρυσμένη ορεινή αγροτική περιοχή με πολύ ειδικά κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά, με μετακινήσεις πληθυσμών. Οι πληθυσμιακές εναλλαγές που παρουσιάζει ανάμεσα στο χειμώνα και στο καλοκαίρι επιβαρύνει την διάγνωση για το τι

πρέπει να γίνει. Πόσοι πρέπει να υποστηριχθούν και σε ποια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Υπάρχει μια αντιπαράθεση στην διαδικασία καθορισμού των προτεραιοτήτων κάτω από αυτές τις ειδικές συνθήκες. Υπάρχουν κάποιες ανάγκες σε υπηρεσίες σε μόνιμη βάση και αυτές είναι η διάθεση των υδάτων και των αποβλήτων που προάγει την υγεία και την ασφάλεια των κατοίκων. Παρόλα αυτά υπάρχουν άλλες υπηρεσίες που οι μόνες λύσεις που βρέθηκαν για να προσφερθούν ή για να καλυφθούν τα κενά σε υπηρεσίες (υγεία και εκπαίδευση) είναι μέσω αυτών των κινητών μονάδων που προτείνονται στην αναφορά μέχρι να σταθεροποιηθεί ο πληθυσμός και να υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι να υποστηρίξουν περισσότερες επενδύσεις.

Προτάσεις για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών της Ελλάδας και των Τζουμέρκων

Με βάση τα παραπάνω, θα επιχειρήσουμε να διατυπώσουμε ορισμένες προτάσεις για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών της Ελλάδας και των Τζουμέρκων ειδικότερα.

Καταρχήν εφόσον οι ορεινές κοινότητες οι οποίες παρουσιάζουν φθίνοντα και γερασμένο πληθυσμό, μειωμένα εισοδήματα, εγκατάλειψη και υποβάθμιση της γης, περιβαλλοντικά προβλήματα, κ.λ.π. θα πρέπει με τη συμμετοχή **τοπικών συμβουλίων και ανεξάρτητων ερευνητικών ιδρυμάτων** να μελετηθούν οι δυνατότητες ολοκληρωμένης ανάπτυξής τους σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τοπικής φυσικής και κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας.

Εφόσον ο ντόπιος πληθυσμός μειώνεται σταθερά, θα μπορούσε να σχεδιασθεί ένα **πρόγραμμα επιχορηγήσεων και κινήτρων σε νέους που ενδεχομένως θα αποφάσιζαν να εγκατασταθούν σε ορεινές περιοχές** υπό προϋποθέσεις και όρους άσκησης οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων οι οποίες θα σέβονται τον τοπικό πληθυσμό, το φυσικό περιβάλλον και τις πολιτισμικές αξίες του.

Στα ορεινά κέντρα, θα μπορούσαν να ιδρύονται μικρά εργαστήρια **εκμάθησης παραδοσιακών τεχνικών (σχεδίαση, μελέτη, κατασκευή και συντήρηση των φυσικά βιοκλιματικών πέτρινων κτισμάτων, γεωργικές και κτηνοτροφικές τεχνικές, κ.α.)** και τεχνών (ξυλογλυπτικής, κεραμικής, ζωγραφικής, κ.α.), αλλά και νέων και χρήσιμων εργαλείων (χρήση κομπιούτερ, ξένες γλώσσες, κ.α.).

Οι ορεινές περιοχές με την αυθεντικότητα του φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος δίνουν δυνητικά άπειρες δυνατότητες αξιοβίωτης ανάπτυξης, καθώς δεν έχουν υποστεί τις καταστρεπτικές και πολύ δύσκολα αναστρέψιμες συνέπειες της αστικής ανάπτυξης. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η **ενεργοποίηση των πολιτών που κατοικούν ή κατάγονται από τις ορεινές περιοχές** έτσι ώστε να σχεδιάσουν, να συμμετάσχουν με όλες τις δημιουργικές δυνάμεις τους και να υλοποιήσουν εγχειρήματα συμβατά με το εύθραυστο του τοπικού ορεινού φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος. (Ρόκος 2000).

Σε ένα μοντέλο αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης υπερισχύει το "μέτρο" πάνω από το υλικό όφελος, καθώς η εξασφάλιση στοιχειώδους και συμβατής με το φυσικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον οικονομικής ευημερίας θεωρείται μέσο και προϋπόθεση για την προώθηση της σύμμετρης ανάπτυξης και όχι ο κύριος και μόνο στόχος. **Ο τοπικός πολιτισμός, η παράδοση, η θρησκεία, τα πανηγύρια, τα ήθη και τα έθιμα και ο σύμφυτος με αυτά τρόπος ζωής, γίνεται εφελκυστικό παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών πραγματικής ποιότητας**, φτιαγμένων με μεράκι, και όχι με την απαίτηση μεγιστοποίησης του κέρδους και ελαχιστοποίησης του κόστους, που θα τα καθιστά απλώς ευτελή φολκλορικά αναμνηστικά.

Η **αξιοποίηση και σε βάθος μελέτη των τοπικών παραδοσιακών πρακτικών**, μπορεί να προσφέρει μοναδικές ιδέες για αξιοποίηση διαθεσίμων όπως φαρμακευτικά φυτά και καλλυντικά, αποξηραμένα προϊόντα διατροφής και πόσης, φυσικά λιπάσματα, ντόπιοι σπόροι, κ.α.

Στην προοπτική της ολοκληρωμένης αξιοβίωτης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, η **παραδοσιακή τεχνογνωσία και τεχνολογία θα πρέπει να συντίθεται οργανικά με τις δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας** για να παραχθούν και να μεταποιηθούν τα τοπικά παραδοσιακά προϊόντα ποιότητας.

Με παρόμοιες διαδικασίες θα πρέπει να **ξαναζωντανεύουν τα παραδοσιακά κτίσματα, σπίτια, σχολεία, εκκλησίες, μοναστήρια και οι φυσικές πηγές και βρύσες, οι νεροτριβές, οι νερόμυλοι και οι υπάρχουσες μικρές βιοτεχνίες**.

Οι ντόπιοι κάτοικοι, που έχουν επιλέξει να ζουν στις ορεινές περιοχές, θα πρέπει όμως ταυτόχρονα **να μπορούν να αξιοποιούν τις δυνατότητες των εξελίξεων της επιστήμης και της τεχνολογίας (τηλεϊατρική, τηλε-εκπαίδευση) για να διαθέτουν**

πρόσβαση σε κοινωνικές και μορφωτικές υπηρεσίες, που είναι αδύνατο να μεταφερθούν με άλλο τρόπο στα ορεινά χωριά. Παράγουν προϊόντα ποιότητας σε κάθε στάδιο, γιατί καταρχήν τα καταναλώνουν οι ίδιοι και κατά δεύτερον τα διαθέτουν σε άλλους, που τα αγοράζουν γιατί τα προτιμούν από τα μαζικής παραγωγής και ευτελούς ποιότητας προϊόντα (μολυσμένα ή γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα, κ.τ.λ.). **Η προβολή των προϊόντων και των υπηρεσιών αυτών μπορεί να γίνει και μέσω του διαδικτύου**, που μπορεί να εξασφαλίζει τη δυνατότητα μετάδοσης πληροφοριών με φθινό και άμεσο τρόπο.

Οι τοπικές οργανώσεις και ενώσεις πολιτιστικού χαρακτήρα, **τα μέλη των οποίων έχουν εστία τις πόλεις, αναλαμβάνουν να προβάλλουν τα προϊόντα της ευρύτερης περιοχής τους στις πόλεις, φτιάχνοντας μαζί με τους ντόπιους συνεταιρισμούς (επίσημους ή ανεπίσημους) δίκτυα διανομής**. Ένα παράδειγμα είναι ο τρόπος διανομής των κρητικών προϊόντων διατροφής, που οι ξενιτεμένοι Κρητικοί πωλούν σε μικρά καταστήματα σε πολλές γειτονιές της Αθήνας.

Πέρα από την προβολή και διανομή των προϊόντων, **οι απόδημοι των ορεινών περιοχών** μπορούν να συμβάλουν στην αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη της γενέτειράς τους **επιστρέφοντας ολικά όταν μπορέσουν ή μερικά στον τόπο τους μέσα από οικογενειακά, επιστημονικά, εκπαιδευτικά, ανταμώματα, προσφέροντας τις γνώσεις και τη φαντασία τους, παίρνοντας πρωτοβουλίες, προτείνοντας, στηρίζοντας οικονομικά ή/και συμμετέχοντας σε δράσεις που έχουν μελετήσει, συζητήσει με ειδικούς και οργανώσει με τις τοπικές ενώσεις και συμβούλια (Ρόκος 2000).**

Θεμέλιο για την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών είναι **η πραγματική αλληλεγγύη, που μπορεί να συνδέσει τις ατομικές σκέψεις και δράσεις σε συλλογικά εγχειρήματα**, που είναι ακόμα δυσκολότερα στη συγκεκριμένη πραγματικότητα των ορεινών περιοχών, αλλά ακόμα πιο ουσιαστικά, επείγοντα και απαραίτητα. Τα **ερευνητικά ιδρύματα της χώρας** και ιδιαίτερα των γειτονικών πόλεων μπορούν και πρέπει να βοηθούν τις σχετικές προσπάθειες, προσφέροντας τις πληροφορίες, τις γνώσεις, τις μεθόδους και την κατάλληλη στο εύθραυστο και ευάλωτο περιβάλλον τεχνολογία για την επίλυση των προβλημάτων, διασφαλίζοντας μια άμεση και αμφίδρομη σχέση και δημιουργική αλληλεπίδραση μεταξύ των κατοίκων των ορεινών περιοχών και του επιστημονικού και ερευνητικού τους δυναμικού.

Στο παραπάνω πλαίσιο, οι ευκαιρίες που δίνονται από τα **εθνικά και κοινοτικά χρηματοδοτικά προγράμματα**, μπορούν να αξιοποιηθούν δημιουργικά με στόχο την αξιοβίωτη και όχι τη βιώσιμη και ονομαστικά μόνο αειφόρο ανάπτυξη.

Η ανάπτυξη του **οικοτουρισμού** στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας παρουσιάζει **σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα** σε σχέση με άλλες χώρες, χάρη στην ύπαρξη της μεγάλης ποικιλίας αξιόλογων φυσικών και πολιτισμικών πόρων που βρίσκονται διάσπαρτα σε όλη την ορεινή ελληνική επικράτεια.

Για να ξεκινήσει σταδιακά η αλλαγή του τουριστικού πλαισίου στον ορεινό χώρο, θα πρέπει πρώτα από όλα οι ίδιοι οι κάτοικοι των περιοχών αυτών, **να ευαισθητοποιηθούν ώστε να συμμετάσχουν ενεργά στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση εγχειρημάτων συμβατών με το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον** στο οποίο διαβιούν. Ο τοπικός πληθυσμός θα πρέπει να αποφασίσει το μέλλον της ορεινής περιοχής του, τους τομείς των δραστηριοτήτων που θέλει να ασκεί και να το συντηρούν, και αν και εφόσον ο οικοτουρισμός είναι μια από τις κατευθύνσεις που επιλέξει τότε να ενεργοποιηθεί μια διαδικασία εκ των κάτω ανάπτυξης (bottom up) προς αυτή την κατεύθυνση.

Μάλιστα, **εάν ο σχεδιασμός δεν περιλαμβάνει την συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού**, τότε ο οικοτουρισμός δεν θα έχει επιτυχία και μάλιστα ίσως έχει επιζήμιες συνέπειες για τις τοπικές κοινωνίες (Ziffer, 1989). Πώς όμως θα διασφαλιστεί ότι οι τοπικές κοινωνίες επωφελούνται από την ανάπτυξη του τουρισμού και ότι η ανάπτυξη βοηθά στην προστασία και διατήρηση του φυσικού και πολιτισμικού πλούτου σε αυτές τις ορεινές περιοχές, χωρίς να τις θέτει σε κίνδυνο (Kloiber, 2007);

Στις οικολογικά ευαίσθητες και αξιόλογες ορεινές περιοχές, οι οποίες περιλαμβάνουν συχνά και προστατευόμενες περιοχές, τα μέτρα τα οποία θα πρέπει να ληφθούν προκειμένου να δημιουργηθεί το κατάλληλο πλαίσιο οικοτουρισμού είναι αλληλένδετα μεταξύ τους και αλληλοεξαρτούμενα από άλλες βαθύτερες συνιστώσες της ολοκληρωμένης ανάπτυξης.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την υλοποίηση οικοτουριστικής ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές είναι επίσης η **ενεργοποίηση των φορέων διαχείρισης των ορεινών περιοχών**. Έτσι, ιδεατά θα λέγαμε, ότι είναι σημαντικό για την διαχείριση

προστατευόμενων περιοχών και οικοτουριστικών επισκεπτών η συνεργασία και ο **συντονισμός της τοπικής κοινωνίας και των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής με τον φορέα διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής** και των ενδιαφερόμενων μερών που εμπλέκονται σε κάθε περιοχή. Οι κάτοικοι των περιοχών δεν πρέπει να αντιμετωπίζουν τους φορείς διαχείρισης σαν εμπόδια αλλά σαν μοχλούς ανάπτυξης.

Για την εφαρμογή ενός διαχειριστικού σχεδίου **σημαντική θέση κατέχει και ο επισκέπτης**, χωρίς την συμβολή, ευαισθησία και συνεργασία του οποίου δεν μπορεί να επέλθει το επιθυμητό αποτέλεσμα στην προστατευόμενη περιοχή.

Η συνεργασία και ο συντονισμός των ενεργειών όλων των εμπλεκόμενων ομάδων σε μια ορεινή περιοχή είναι μέγιστης σημασίας, παρόλο που τα κίνητρα και οφέλη της κάθε ομάδας διαφέρουν.

Μόνο με συλλογικό όραμα, οργάνωση και συντονισμένες δράσεις μπορεί να αναπτυχθεί οικοτουρισμός στις ορεινές περιοχές και όχι μόνο. Για αυτό τον λόγο, προτείνεται η **συγκρότηση ενός φορέα πρωτοβουλίας Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης** (Ρόκος, 2001) για κάθε ορεινή περιοχή που θα συγκροτείται από εκπροσώπους των εμπλεκόμενων φορέων.

Η Παιδεία, η εκπαίδευση, η ευαισθητοποίηση του συνόλου του πληθυσμού και του τοπικού πληθυσμού σε θέματα περιβαλλοντικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και την ανάδειξη του ρόλου των ορεινών περιοχών, είναι η λέξη κλειδί για το έναυσμα των διαδικασιών προώθησης της ανάπτυξης του οικοτουρισμού. Είναι με άλλα λόγια η εκπαίδευση η συμβατή με την Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη κοινωνική ανάπτυξη, που προϋποθέτει **σχολεία όλων των βαθμίδων με δομές, λειτουργίες, προγράμματα και περιεχόμενα σπουδών** τα οποία να διασφαλίζουν ότι η διαμόρφωση της μέσης κοινωνικής συνείδησης και της κοινωνικής δυναμικής δε θα εγκαταλείπεται στις ορέξεις των κυρίαρχων επιλογών των πολυεθνικών εταιρειών μαζικού τουρισμού. (Ρόκος, 2000).

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση, θα πρέπει να διδάσκεται σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και να είναι σχεδιασμένη κατάλληλα ώστε να αντιπαραθέτει μεταξύ άλλων τα προβλήματα που έχει προκαλέσει η αστικοποίηση, η ερήμωση των ορεινών περιοχών, η εντατικοποίηση των καλλιεργειών, η ρύπανση του περιβάλλοντος, η αλόγιστη σπατάλη των φυσικών πόρων, η άναρχη δόμηση σε όλα τα μήκη και πλάτη της Ελλάδας κ.ο.κ.

Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί για την διατήρηση της μοναδικότητας του ορεινού φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος και την σημαντικότητα των ανθρώπων που διαβιούν εκεί. Η **Δια βίου εκπαίδευση των κατοίκων των ορεινών περιοχών** με λύσεις και συμβουλές σε προβλήματα κοινωνικό οικονομικής και περιβαλλοντικής φύσης τα οποία αντιμετωπίζουν ή θα αντιμετωπίσουν στο μέλλον, και η ενθάρρυνση για τη συνέχιση παραδοσιακών ασχολιών αλλά και για την ενσωμάτωση στην καθημερινή τους ζωή εργαλείων που θα βελτιώσουν τη ζωή τους (τεχνολογία, ενημέρωση και μέσω διαδικτύου, εργασία μέσω διαδικτύου, πιστοποιημένα προϊόντα κλπ).

Το εκπαιδευτικό υλικό τόσο για τους μαθητές όσο και για τους μεγαλύτερους θα πρέπει να περιέχει συγκεκριμένες μελέτες περιπτώσεων και παραδείγματα βέλτιστων πρακτικών από την Ελλάδα και τον κόσμο. Γιατί μόνο αφού ευαισθητοποιηθεί ο κάτοικος των ορεινών περιοχών και ο δυνητικός επισκέπτης των ορεινών περιοχών μόνο τότε μπορεί σταδιακά και υπό πολλές άλλες προϋποθέσεις να δημιουργηθεί το πλαίσιο για οικότουρισμό στις ορεινές περιοχές σε κλίμακα μετρήσιμη, και όχι σαν αυτή που συναντάμε στην σημερινή ελληνική πραγματικότητα.

Άλλωστε, η Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο όταν οι ανθρώπινες κοινωνίες αποκτήσουν την πεποίθηση και διαμορφώσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις ατομικής και συλλογικής μόρφωσης, βούλησης και δράσης όλων των πολιτών τους, να αξιοποιήσουν την επιστημονική και διεπιστημονική μεθοδολογία, την τεχνολογική πρόοδο, την εργασία, τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και ηθικής, της δημιουργικής άμιλλας, του μέτρου και του σεβασμού στη φύση και τους πολιτισμούς των ανθρώπων, για μια καλύτερη ζωή σ' έναν καλύτερο κόσμο. (Ρόκος, 2001).

Στην Ελλάδα ο ορεινός χώρος πέρασε δυστυχώς, σταδιακά, από την φάση της μη-ύπαρξης του σε κάθε αναπτυξιακό πρόγραμμα των δεκαετιών του '70 και του '80, στη φάση της αποσπασματικής ανάπτυξης, από τα μέσα της δεκαετίας του '90. Και έτσι, ακόμα και τα ελάχιστα ψήγματα ήπιων προγραμμάτων και επεμβάσεων για τη συγκράτηση του πληθυσμού και την επιβίωση της άγριας φύσης του, εκτελούνται μεμονωμένα και αποσπασματικά δίχως διάθεση κεντρικού ή περιφερειακού σχεδιασμού και χωρίς προοπτική διεπιστημονικής προσέγγισης (Τσίπης, 2001).

Από πλευράς της Κεντρικής Διοίκησης θα πρέπει να γίνει άμεσα **επανασχεδιασμός προγραμμάτων και κυβερνητικής πολιτικής, σε συνεργασία με όλα τα εμπλεκόμενα υπουργεία και φορείς ώστε να δημιουργηθεί ένα σχέδιο προς μια κατεύθυνση τουρισμού περισσότερο φιλικού προς το περιβάλλον, τον άνθρωπο και τον πολιτισμό.** Στην κατεύθυνση αυτή θα πρέπει να επαναπρογραμματιστεί η πολιτική για τις υποδομές μεταφορών και το σύστημα Υγείας των ορεινών περιοχών, της ενέργειας, της πρόσβασης, την διευκόλυνση και σύγχρονες τεχνολογικές εφαρμογές (τηλεϊατρική, τηλεεργασία), και της ανεργίας. Επίσης θα πρέπει να η Κεντρική Διοίκηση να προωθήσει την κατάλληλη προβολή και διαφήμιση των ορεινών περιοχών όπου απαιτείται (ή το αντίθετο, αν οι περιοχές αυτές κινδυνεύουν να αλλοιωθούν είτε περιβαλλοντικά είτε πολιτισμικά από την συσσώρευση επισκεπτών).

Θα πρέπει για τα παραπάνω να υπάρχει ένας διαρκής συντονισμός και αξιολόγηση και να βρεθεί τρόπος τήρησης βάσης δεδομένων με στατιστικά στοιχεία προκειμένου να είναι μετρήσιμα τα αποτελέσματα.

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, θα μπορούσε να συμπεριλάβει στα προγράμματα του ειδικές ενότητες για οικοτουρισμό ή έστω κίνητρα για εναλλακτικό τουρισμό και ορεινό. Για παράδειγμα, τα προγράμματα Κοινωνικού Τουρισμού (π.χ το τρέχον πρόγραμμα Τουρισμός για όλους), θα μπορούσε να ενθαρρύνει την μείωση της εποχικότητας, προσφέροντας περισσότερες ημέρες διακοπών στους δικαιούχους εφόσον επιλέξουν διακοπές σε περιόδους όχι τουριστικής αιχμής. Θα μπορούσε και να μην σταματήσει όπως το πρόγραμμα των λευκών και πρασίνων τάξεων, λόγω οικονομικών, νομικών, πολιτικών και λειτουργικών προβλημάτων και συγκυριών ταυτόχρονα να παίξει συντονιστικό και υπεύθυνο ρόλο ενεργοποιώντας την Εθνική Επιτροπή Οικοτουρισμού και δίνοντάς της σημαντικές αρμοδιότητες.

Ιδιαίτερη μέριμνα θα πρέπει να δοθεί στις ορεινές προστατευόμενες περιοχές για τις οποίες θα πρέπει να ληφθούν μέτρα προστασίας, που να ξεπερνάνε τα όποια γραφειοκρατικά και λειτουργικά εμπόδια και να εφαρμοστούν ειδικά μέτρα.

Από αυτή και μόνο την αναγραφή των βασικών μέτρων που θα πρέπει να εφαρμοστούν προκειμένου ο οικοτουρισμός να αποτελέσει μια κατεύθυνση ενδυνάμωσης της ορεινής τοπικής κοινωνίας και προστασίας των ευαίσθητων οικοσυστημάτων στα οποία διαβιούν, φαίνεται ξεκάθαρα η απόκλιση του τουρισμού των ορεινών περιοχών της

Ελλάδας από ένα τέτοιο μοντέλο. Για ποια ανάπτυξη να μιλήσουμε όταν πολλά ορεινά χωριά έχουν ερημώσει; Για ποια ενίσχυση του τοπικού πληθυσμού όταν οι υποδομές σε πολλές περιπτώσεις αποτελούν εργολαβίες διεκπεραίωσης; Για ποια εφαρμογή μέτρων να μιλήσουμε όταν οι φορείς διαχείρισης των προστατευόμενων μας περιοχών βρίσκονται υποστελεχωμένοι και με ελλιπή μέσα και πόρους; Για ποιον σχεδιασμό, εφαρμογή και υλοποίηση οικοτουριστικών προγραμμάτων όταν δεν υπάρχουν καν στατιστικά στοιχεία που να μας προσδίδουν τις τάσεις, τις αδυναμίες και τα αποτελέσματα;

Η έλλειψη οργάνωσης, ενημέρωσης και εκπαίδευσης του τοπικού πληθυσμού και των δυνητικών επισκεπτών, λόγω σημαντικής καθυστέρησης θεσμοθέτησης και υλοποίησης προγραμμάτων για την διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών και λόγω της προχειρότητας σχεδιασμού αναπτυξιακών προγραμμάτων για τον εναλλακτικό τουρισμό, οδηγεί στη σημερινή εικόνα η οποία είναι κάθε άλλο παρά ικανοποιητική ή τουλάχιστον δεν έχει να κάνει με τον οικοτουρισμό για τον οποίο μιλάμε σε αυτό το κείμενο, αλλά για κάποιας άλλης μορφής τουρισμό.

Επίλογος

Ως συμπέρασμα όλων των παραπάνω καταλήγουμε στο ότι οι ορεινοί όγκοι και τα Τζουμέρκα ειδικότερα θα πρέπει πρώτα απ' όλα να προσδιορίσουν το προϊόν τους και να ορίσουν προδιαγραφές αυτού του προϊόντος-υπηρεσίας σύμφωνα με τις αρχές της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Ο τριτογενής τομέας με αιχμή τον αγροτουρισμό φαίνεται να αποτελεί τον κύριο πυλώνα αειφόρου ανάπτυξης της περιοχής με την πρωτογενή παραγωγή πιστοποιημένων αγροτικών προϊόντων να ακολουθεί συμπληρωματικά. Αμέσως μετά, δημόσιος και ιδιωτικός τομέας σε συνεργασία, αφού έχουν δημιουργήσει τις προϋποθέσεις ανάπτυξης αυτού του προϊόντος να το οδηγήσουν στοχευμένα στην εγχώρια και διεθνή αγορά .

Αυτό το προϊόν λοιπόν, με βάση όσα αναφέραμε παραπάνω αφού θα πληρεί τις προδιαγραφές που επιβάλλει το σύγχρονο marketing προϊόντων και υπηρεσιών ορεινών προορισμών, και παράλληλα ο σεβασμός του στους κανόνες αειφορίας και παράδοσης του τόπου, θα οδηγήσουν τελικά την περιοχή σε δρόμους ανάπτυξης.

Βιβλιογραφία

- Ρόκος Δ., 2007. Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου. Προβλήματα, Δυνατότητες και Περιορισμοί. Πρακτικά 4ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του 9 Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου», Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 23-26 Σεπτεμβρίου 2004, Επιστημονική Επιμέλεια Καθ. Δ. Ρόκος, Εκδοτικός Οίκος Α.Α Λιβάνη, Αθήνα
- Ρόκος Δ., 2003. Από τη "Βιώσιμη" ή "Αειφόρο" στην Αξιοβιώτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη (κείμενα 1963-2003), Εκδ. Οίκος Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα
- Ρόκος Δ., 2004. Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές. Θεωρία και πράξη, Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών. Θεωρία και Πράξη», 7-10 Ιουνίου 2001, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, Επιστημονική Επιμέλεια Καθ. Δ. Ρόκος, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα
- Αναπτυξιακή Εταιρεία «Ήπειρος» Α.Ε Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη της Ευρύτερης Περιοχής του Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων (2006)
- Βήχας Κων. (2005) Τα Τζουμέρκα στον 21ο αιώνα, Ημερίδα «Για μια ανάπτυξη στα Τζουμέρκα του 21ου αιώνα», Χουλιαράδες Ιούλιος 2005
- Λιούκας Σπ. (2005) Μοντέλο επιχειρηματικής ανάπτυξης για τα Τζουμέρκα, Ημερίδα ΙΛΕΤ (Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Τζουμέρκων), Χουλιαράδες
- Οικοτουρισμός: Η εναλλακτική πρόταση αειφόρου Τουριστικής ανάπτυξης, Προπομπός, Αθήνα. Λύτρας, Π. (2002)
- Τεχνοοικονομική μελέτη βιωσιμότητας του φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου- Παπανώτης Γρηγόριος Νοέμβριος 2013
- Περιφέρεια Ηπείρου, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Ηπείρου 2015-2019
- Πραγματικός Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την Απογραφή του 2011, κατά νομούς, επαρχίες, δήμους, κοινότητες και οικισμούς

Γιαννίτσης Τ. κ. α., 2003, «Ανάπτυξη και Μετασχηματισμοί της Υπαίθρου», Γ.Π.Α. (Bryden John, Αναπτυξιακές στρατηγικές για τις απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές: τι γνωρίζουμε μέχρι τώρα) Ευστράτογλου Τόδουλου Σ., (1997) : «Η Κοινωνικοοικονομική Ταυτότητα των Ορεινών Περιοχών και η Πρόκληση για την Ανάπτυξή τους», Διεθνές Συνέδριο: 'Η Καθιέρωση Πολιτικής για την Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών: Τα Βαλκανικά Βουνά'. Καρπενήσι 1997. (Σελ. 92 – 93)

Θεοδωροπούλου Ε. και Αποστολόπουλος Κ., 2003, «Συνδυασμός Οικο-Αγροτουρισμού και Βιολογικής Γεωργίας: Μια Εναλλακτική Μορφή Ανάπτυξης της Ελληνικής Υπαίθρου», Επιμ. Μπεριάτος Η. και Ψαλτόπουλος Δ., Εκδόσεις Θεμέλιο

Παπανώτης Γρηγόριος - Τεχνοοικονομική μελέτη βιωσιμότητας του φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου- Νοέμβριος 2013

Μιχαηλίδου Ε. και Ρόκος Δ., «Πολιτική γης για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών στους τομείς της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας» Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, Ε.Μ.Π., Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης Ε.Μ.Π.

Μπασσιούκα Αφρ., 2009, Στρατηγικό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης του Ορεινού Όγκου των Τζουμέρκων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πτυχιακή Εργασία, Επιβλέπουσα Ελ. Ανδρικοπούλου

Παπαδασκαλόπουλος Α. , 1995, «Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης στον Ελλαδικό Χώρο», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Τσάρτας Π., Στογιαννίδου Μ. και Σταυρινούδης Θ., 2004, «Οι Λιγότερο Ευνοημένες Περιοχές ως Τουριστικοί Προορισμοί: Ζητήματα Οργάνωσης και Διαχείρισης», στο Στρατηγικές Ανάπτυξης σε Λιγότερο Ευνοημένες Περιοχές», Επιμ. Σπιλάνης Ι., Ιωσηφίδης Θ., και Κίζος Α. Εκδόσεις GUTENBERG

Ιστοσελίδες για τις ορεινές περιοχές στην Ελλάδα

<http://aeiforia.for.auth.gr/> Πιλοτική εφαρμογή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης "Ορεινή Οικονομία", η οποία αποτελεί τη δημοσιοποίηση μέσω του Διαδικτύου των αποτελεσμάτων της μεταπτυχιακής διατριβής - έρευνας του Msc δασολόγου Δημήτρη Παλάσκα [Πρόσβαση στις 26/09/2017]

---

http://mirc.ntua.gr/3rd_conference/zambelis.pdf (Ο χωροταξικός σχεδιασμός ως εργαλείο διαφοροποίησης και αναβάθμισης των ορεινών περιοχών του εθνικού χώρου και δημιουργίας νέας εταιρικής σχέσης πόλης υπαίθρου) Χ. Ζαμπέλης, Αρχιτέκτων–Πολεοδόμος, Διευθυντής Χωροταξίας, Θ. Γιαλύρη, Αρχιτέκτων–Πολεοδόμος, Τμηματάρχης Διεύθυνσης Χωροταξίας, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.) [Πρόσβαση στις 23/09/2017]

https://europa.eu/european-union/topics/regional-policy_el [Πρόσβαση στις 29/09/2017]

<http://www.statistics.gr/> Εθνική Στατιστική Υπηρεσία [Πρόσβαση στις 10/08/2017, 15/09/2017, 20/09/2017, 10/10/2017]

<http://users.hol.gr/%7Egksbvar/soul/mountains.htm> Ιστοσελίδα για τα βουνά της Ελλάδας [Πρόσβαση στις 10/09/2017]

<http://users.in.gr/grmountains/> Κατάλογος και πληροφορίες για όλα τα βουνά της Ελλάδας [Πρόσβαση στις 03/10/2017]

<http://www.forthnet.gr/eosa/> Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Αχαρνών [Πρόσβαση στις 26/07/2017]

<http://www.greektourism.gr/1/04/0407/ga0407002.html> Πληροφορίες για τα ορεινά καταφύγια της Ελλάδας [Πρόσβαση στις 30/08/2017]

<http://www.mountains.gr/index/> Οδηγοί και χάρτες για τα βουνά της Ελλάδας [Πρόσβαση στις 26/09/2017]

<http://www.ntua.gr/MIRC> Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Ερευνάς ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. για την προστασία και ανάπτυξη του ορεινού περιβάλλοντος και των τοπικών ευρωπαϊκών πολιτισμών [Πρόσβαση στις 15/11/2017]

<http://www.oreivatein.com/intro/gr.htm> Πληροφορίες, χάρτες, φωτογραφίες και ταινίες για όλα τα βουνά της Ελλάδας. [Πρόσβαση στις 05/09/2017]

<http://www.pindostrek.net/> Οδηγός για τα Ελληνικά βουνά της Πίνδου και της Ηπείρου γενικότερα [Πρόσβαση στις 12/12/2017]

<http://huffingtonpost.gr> [Πρόσβαση στις 12/11/2017]

Δικτυακοί Τόποι Δήμων και Κοινοτήτων Περιοχής Μελέτης:

Δήμος Κεντρικών Τζουμέρκων, www.dktzoumerkwn.gr [Πρόσβαση στις 26/09/2017]

Κυψέλη Δήμου Κεντρικών Τζουμέρκων, www.hosepsi.net [Πρόσβαση στις 04/09/2017]

Δ.Ε. Αγνάντων, www.agnanta.gr [Πρόσβαση στις 09/11/2017]

Κοινότητα Θεοδωριάνων, www.theodoriana.com [Πρόσβαση στις 13/09/2017]

Δ.Ε. Μελισσουργών, www.melissourgoi.gr [Πρόσβαση στις 05/11/2017]

Δήμος Βορείων Τζουμέρκων, www.pramanta.gr [**Πρόσβαση** στις 03/08/2017]

Κοινότητα Καλαρρύτων, www.kalarrytes.gr [Πρόσβαση στις 26/08/2017]

Κοινότητα Συρράκου, www.syrako.gr [Πρόσβαση στις 03/08/2017]

